

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2024 12^{szám}

KNYIHÁR AMARILLA és POKORNY ATTILA munkáival

ORAVECZ IMRE: Alkonynapló II.

ÁGH ISTVÁN, MARKÓ BÉLA, MARNO JÁNOS, SAJÓ LÁSZLÓ versei

BENE ZOLTÁN, BENEDEK SZABOLCS, HÁSZ RÓBERT prózái

ROSNÁKY EMMA interjúja Teszárek Csaba bábművésszel

PAPP ÁGNES KLÁRA, TURAI LAURA kritikái

9 770023 415006

2 4 0 1 2

Ára: 998 Ft
Előfizetőknek: 9980 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Magyar
Kultúráért
Alapítvány

Nemzeti
Kulturális
Alap

KORTÁRS 2024 12

KNYIHÁR AMARILLA és POKORNY ATTILA, Ár-Tér c. kiállítása, BAB Galéria, 2024 (részlet 1–2)

KNYIHÁR AMARILLA és POKORNY ATTILA, Ár-Tér c. kiállítása, BAB Galéria, 2024 (részlet 3–4)

TARTALOM

- 3** ORAVECZ IMRE: Alkonynapló II. (próza)
- 9** ÁGH ISTVÁN: Megelőzött élet; Már soha senki; Sírból nőtt vadrózsa; Gyengéd varázslat; Virág a máglyán; Vörös törpe (versek)
- 15** SZILASI LÁSZLÓ: [18.48: telefon] (El nem hangzott beszélgetések anyámmal)
Naplóregény: zsolozsma és mantra – 4. rész (próza)
- 19** MARKÓ BÉLA: A művészet hasznáról; Csak a hiány; Éjjeli ég (versek)
- 21** HÁSZ RÓBERT: Képek (próza)
- 27** SAJÓ LÁSZLÓ: turnus; ahogy van; amikor nagymama sírját kerestem (versek)
- 30** BENE ZOLTÁN: Mélyérzés (próza)
- 35** MARNO JÁNOS: Értekezés a haszontalanságról; és egy melléklet; Nem-vers vers (versek)
- 39** BENEDEK SZABOLCS: Nitroglicerín (próza)
- 45** MAKÓ ÁGNES: Legyek (próza)
- 48** SZÜCS GYÖRGY: Ár-Tér – Knyihár Amarilla és Pokorny Attila kiállítása (képzőművészet)
- 68** A báb azért izgalmas, mert igazi – Rosznáky Emma interjúja Teszárek Csabával
- 73** NAGY ORSOLYA: EPIC: The Video Game – Az Odüsszeia történetének adaptációs lehetőségei akció-szerepjátékként
- 91** BOZÓK FERENC: A király utolsó napja – István és Vazul konfliktusa
Sík Sándor István király című drámájában
- 98** PAPP ÁGNES KLÁRA: Transzilvanizmus – Esmék, korok, változatok
- 101** TURAI LAURA: Babics Imre / Dérkristályok Növekvő Sóhajából

E számunkat KNYIHÁR AMARILLA és POKORNY ATTILA munkáival illusztráltuk.

A borítón: KNYIHÁR AMARILLA, Vízűkör VIII., 2016 (részlet);

POKORNY ATTILA, Oszlop, 2021, domborított, hegesztett vaslemez, 210x40x45 cm.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékeben élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY, PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEMIA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

MÁTÉ GABRIELLA (info.kortars@gmail.com);

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: Prime Rate Kft. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 9980 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 130 €. (Az áthúzódo előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

Petri Flóra kritikája Borbély Szilárd *Árnyképrajzoló* című kötetéről

A Ludwig Múzeum *Női kvóta 01.* kiállításának kritikája Vermes Nikolettől

Hanka Nóra elemzése Lady Gaga új videotraileréről és a Louvre kiállításáról

www.kortarsonline.hu

A Kortárs folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

„A Kortárs folyóirat nyári, 3 számának megjelentetése (2024/6, 7–8)” szakmai program megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

ORAVECZ IMRE

Alkonynapló II.

(Bevezető) Hamarosan könyv alakban is megjelenik, ami bejegyzést az elmúlt négy évben összehoztam. Úgy terveztem, hogy ezzel befejeztem, nem lesz folytatás. De meggondoltam magam. Tovább írom magánkrónikám, legfeljebb megszakad, és nem lesz *Alkonynapló 2*. A tárgy ugyanaz, és a készítés is, hisz még élek, és öreg is vagyok, úton a vég felé. Ezenfelül a napló, mint olyan, továbbra is adekvát megnyilatkozási forma. Azzal, hogy követi hullámvázát, nemcsak leginkább megfelel lelkiállapotomnak, de úgy enged személyesnek lennem, hogy egyúttal megköveteli a tárgyalagosságot is.

(Az ősz vége) Nagy pelyhekben hull a vizes hó, és vastagon megtapad a vad-cseresznyefa ágán. Aztán lefordul, letépi és magával viszi az utolsó levelet a földre.

(Helyettesítés) Közben is gyanítottam, de most már kezdek megbizonyosodni, hogy nem annyira szerelem az, amit J. iránt érzek, hanem inkább rémület, kétségbeesett kapaszkodás, hogy segítsen, holott nem ő, nem egy másik gyarló ember igaz társam az öregségben, hanem Isten, akit tévesen megpróbáltam vele helyettesíteni.

(Reménykedés) Állandóan J. árulása foglalkoztat. Tegnap és tegnapelőtt G. angolul írt egyetemi szakdolgozatának nyelvi hibáit javígtattam. Közben, vagyis 2×12 órán keresztül nem gondoltam rá. Ez reménykedéssel töltött el.

(Korai hó) Tavaly télen nem volt semmilyen. Még csak november van, de idén már leesett az első. Végre lepókhálózhatom és kiakaszthatom a madárete-tőket.

(Dicséret) Felolvastam a szomszédos S.-ben. Utána odajött hozzám a közönségből egy férfi, és közölte velem, hogy azért jött a távoli B.-ből, hogy tudomásra hozza, az ő családja vette meg Borzsa-tetőt, és döntésükben közrejátszott az is, hogy munkáimban a föld több, mint talaj. Nem szeretem a hobbi-földesurakat, de megköszöntem, és örömmel tettem zsebre e dicséretet.

(Abszurd) Szánalmas, sőt nevetséges vagyok, de újabban azzal vigasztalódom J. elvesztésén, hogy ötvenegy év előtti nagy szerelmem, M. K. nevét ismételve hangosan.

(G.) Jövevény Szajlán, és látomása van a falu turizmussal történő feltámasztásáról. Világok választják el tőlem, és nem érdeklek, sem mint férfi, sem mint író. De jó, ha meglátogat. Megejt fiatalságával, stilizált szépségével. Csak vitába szállni nem szabad vele.

(*Parancs*) Úgy élj, mintha még holnap, holnapután, a jövő héten, sőt a jövő évben is élnél! De hogyan kell azt?

(*Sietség*) G. elmúlt negyven, de még gyereket szeretne. Férfiak körében forog buzgón. Ismerkedik, keresi a leendő apát. De sértődötten és kapkodva, mert fél, hogy végleg kifut az időből.

(*Siker*) Álmomban ravasz voltam. M. L. fiatal testébe bújtam. Ez hatott. G. elcsábult, és egyből lefeküdt velem. Szenvedélyesen és gyengéden szeretett. Csak arra kért, hogy ne ejtsem teherbe, mert túl fiatal lennék apának.

(*Dekoráció*) Az íróasztalommal szemben, közvetlenül mögöttem parafalemez borítja a falat, tőle jobbra, mintegy a sarok lezárásaként, az oldalfalhoz támasztva parafatábla. A parafaborításon a szélükön felragasztott, elálló, apró, szöveges papírfecnik, a parafatáblán túlvél feltűzőtt, rá lapuló nagyobbak. Mikor 6 éve befejeztem *A régi gyermekeit*, megsemmisítettem a megírásához használt vagy nem használt, dobozokban tárolt jegyzeteimet, segédanyagaimat. De ezeknek megkegyelmeztem, restségből vagy kényelemszeretetből nem szedtem le őket. Bár az is közrejátszott ebben, hogy nem lett volna mit tennem a helyükre, azt meg nem akartam, hogy csupasz felületek nézzenek rám vissza. Az igazsághoz tartozik még, hogy régebbiek és más célúak is akadnak köztük. Ilyenek például M. L. miniatűr festményei 2 éves korából, Szajla pontos földrajzi koordinátái, egy Hemingway-idézet vagy a *megkaszvad* szó, amelyet Kosztolányitól gyűjtöttem be.

(*Opció*) J. felszólított viberen, hogy vegyek ki a kiadómnál már szerkesztés alatt lévő *Alkonynapló* kéziratából egy bejegyzést. Arra hivatkozott, hogy az alapját képező információt ő nekem és nem a köznek szánta. Habozom, teljesítem a kérését, mert ennek a disztinkciónak itt nincs értelme. Érintkezésünk során természetesen mindent egymásnak szántunk, de a naplóban megnyilatkozásaink elveszítik személyes, érzékeny jellegüket, részévé válnak az egésznek, mint ilyenek nem ártóak, bántóak, és nyilvánosságra juthatnak. Mindamellet fontolóra veszem a dolgot, mert felrémlik előttem, hogy ha ellenállok, bosszúból esetleg ellenem fordul, és meghurcol. Vagyis beperel. Még ide is eljuthatok! Már ez is opció lehet!

(*Hazugság*) Régi ajándékkísérők közt egy J.-től származó, papírból kivágott fenyőfa-sablont találtam e szavakkal: *Második közös karácsonyunk*. Második? Egy sem volt.

(*Pornó*) Fájdalmas, őrjítő, de újra és újra elképzelem, amint J. közösül új partnerével. Nem akarom nézni, de látom az aktus közben az arcát, a testét, zavaros tekintetét, hallom nyögését, ismerős sikolyát, mikor az orgazmuspontra jut, és hányja-veti magát. És ha ez nem lenne elég, szemtanúja vagyok a folytatásnak is, annak, hogy magához tér, feltérdel, és a haját félresöpörve a férfi hímtagja fölé hajol, és – ez a gyengéje – ráilleszti a száját, és gyorsan, kitartóan le-fel csúsztatgatja rajta. Mikor megtörténik az ejakuláció, jóízűen nyeli, habzsolja az ondót.

(*Karácsonyfa*) Megint nem akartam állítani. De meggondoltam magam, mert M. L. úgy döntött, hogy velem tölti a Szentestét, és M.-ék is bejelentkeztek az ünnep másnapjára. Távozásuk után viszont gyorsan elbontom, hogy ne üzzön gúnyt magányomból.

(*Kiutasítás*) Óvatlan voltam, és vitába szálltam G.-vel Szenteste, amikor is vendégünk volt. Nem értettem egyet azzal, hogy mint a polgármester jobbkeze, védelmébe veszi a kultúra helyi fellendítése céljából indított írói est sorozatot, jóllehet a felkért szerzők listáján dilettánsok is vannak, az állandó moderátorról pedig a második alkalommal egyértelműen kiderült, hogy botcsinálta irodalmár, és mint ilyen, alkalmatlan a szerepre. Szóváltásunk sajnálatos módon odáig fajult, hogy a vendégjoggal visszaélve sértő megjegyzéseket tett rám, amit vendéglátói pozíciómhoz és az ünnephez méltatlanul dühömben úgy toltam meg, hogy kiutasítottam a házamból.

(*Szélcseggő*) Több mint 20 éve vettem. Mikor elkészült a ház, a nyújtott eresz szarufa támaszára akasztottam. Szerettem a hangját, amelyet nemcsak a teraszon, hanem bent is lehetett hallani, bár aztán úgy megszoktam, hogy már nem is nagyon figyeltem rá. Valamelyik ázsiai országban készülhetett, egyszerű, természetes anyagokból és elmésen. Egy kupolaszerű kókuszdióhéj-végről körben bambuszcsövecskék nyúltak alá, amelyeknek alsó felét függőlegesen nyitottra vágta. Középen zsinóron egy lapocska lógott le szintén bambuszból, amely a légmozgás hatására a csövecskékhez ütogetett egy feljebb felfűzött kis fakorongot. Nem véletlenül használok múlt időt. Ez a csodálatos kis zenei szerkezet ugyanis már nincsen, illetve van még, de örökre elnémult. A minap egy szélvihar letépte a zsinórt a lapocskával, koronggal együtt, és úgy elrepítette, hogy nem találtam meg. Leszereltem hát az egészet. Először kegyeletből el akartam tenni. De aztán meggondoltam magam, és szívemet megkeményítve úgy döntöttem, hogy majd a szemétkébe dobom. Minek szaporítani a dolgát annak, aki eltakarítja majd utánam az ilyen és hasonló kacatot.

(*Számtan*) Mikor annak idején megírtam F. D.-nek, hogy J. elhagyott, azzal vigasztalt, örüljek neki, hogy volt 2 jó évem. Jó háromnegyed éve jártunk együtt, mikor Kaliforniában pár napot töltöttünk a házában. Láta, hogy feszült a viszonyunk, és szenvedek. Rejtély, miért gondolta, és hogyan jött ki neki ez a szám.

(*Utoljára-dolgok*) Év vége van. Nem csinálsz mérleget, de kíváncsiságból számba veszed, mik voltak utoljára idén. Ijedten látod, hogy olyasmik is szerepelnek a listán, amik nélkül nem tudod elképzelni az életed. Ne rémüldözz! Az öregség az utoljára-dolgok története.

(*Feltételezés*) J. annak idején bepánikolhatott. Különben miért sietett volna anynyira egy fiatalabb férfi felhajtásával? Hátrányba hozta magát azzal, hogy rám pazarolta az idejét. De ez nem volt akkora, hogy meg kellett volna kísérelni behozni vagy lefaragni belőle.

(*Nem értem*) Nem értem, J.-vel kapcsolatban miért foglalkoztatnak még mindig olyan kérdések, amelyekre tudom a választ.

(*Időfaktor*) Talán kiheverném J. elvesztését. De ahhoz idő kellene. Az, ami nekem nincs.

(*Közeledés*) Egy madár hálótársam akar lenni. Nem a hálósobámban, de velem egy szinten, az emeleten, kint, a fal túloldalán, az ágyamtól kevesebb mint 3 méterre. Az ereszcúcsban lévő gerendakeresztnek az ablak fölé eső alsó tagjára telepszik esténként. Mióta felfedeztem e közeledést, próbálom elűzni, mert nagyon piszkol, és ürülékével összerondítja a feltekert árnyékoló fedőlemezét és a teraszburkolatot. Sikertelenül. Mihelyt besötétedik, zseblámpámmal letről rávillantok, és lomha szárnycsapásokkal elrepül a fűzfák irányába, de másnap megint ott van. Lehet, hogy nem is madár.

(*Szembesítés*) Dühös vagy J.-re, és meg tudnád ölni, hogy ezt tette veled. De mi van Zs.-vel, T.-vel., M. K.-val, Á.-val, O.-val, Sz.-szel, K. B.-vel és a többi árulóval? Hja, akkor még fiatal voltam. De ez nem vigasztalt! Ugyanígy fetrengtél a porban, és nem tudtál magadon segíteni.

(*Fogság*) Próbálok visszatérni J. előtti életemhez, de nem megy. Hiánya fogva tart, nem ereszt.

(*Nem*) Nem én vagyok, aki J.-t szereti. Egy idegen őrült az, aki bennem lakozik, és zsarnokoskodik rajtam. Megölöm majd, ha megerősödöm. De az is lehet, hogy ő végez velem.

(*Buszmegálló*) Minden második hétvégén kocsival a széki elágazási megállóba viszem M. L.-t a b-i buszhoz. Egyetemista koromban engem is mindig oda kísért anyám, mikor jeles ünnep vagy szünet után utaztam vissza D.-be. Mi nem autóval tettük meg az utat, hanem gyalog. Volt ugyan velünk bicikli, de csak szállítóalkalmasságként használtuk. Felerősítettem a csomagtartójára a bőrröndöm, és toltam. Anyám csak hazamenet ült fel rá. Valahányszor várunk a megállóban, erre gondolok, és olyan, mintha harmadikként ő is velünk lenne.

(*Betlehem*) Vetkőztetem a karácsonyfát. M. L. ugyan kérte, hogy várjam meg vele a Vízkeresztet. Nem teszem, mert holnap jön a takarítónő, és segít kivinni a házból, utána meg felporszívózza a lehullott tűleveleket, amelyeknek némelyike a legnagyobb alaposság ellenére nyárig is elrejtőzködhet a szőnyeg széle alatt, a sarkok zugaiban. A szaloncukrot egy tálba gyűjtöm, mert majd megesszük. Minden egyebet elteszek. Utoljára a Betlehemet helyezem a dobozába. Régi, mint a kellékek jó része, de több, mint dísz. Olasz termék. Kaliforniában vettem, és ott is volt először a fa alatt. Mikor is? 39 éve. Jaj! Még egy pillantást vetek a Kisdedre, Máriára, a valamiért egyetlen Napkeleti Bölcsre és a juhokra. Közben óhatatlanul felmerül bennem, hogy utoljára látom őket, ha nem érem meg a következő Karácsonyt.

(*Tarna-part*) Azt rovom mégis. Itt se volna szabad sétálnom, mert ez is J.-től terhes. Nem sokat voltunk itt, de olyan hely. Szokásos távom túlteljesítve kezdetben itt lelkendeztem egyszer órákon át és szinte paroxizmusban afőlött, hogy szeret. Bár csak erre jött volna valaki akkor, és figyelmeztetett volna, hogy ne dőlj be neki! Lehet, hogy maga sincs tudatában, de ez csak egy örege-

dő nő nosztalgiája volt a férfi iránt, aki 23 éve voltál, és akivel félrelépve nagyokat szeretkezett annak idején.

(*Látogatás*) A feketerigók évekkel ezelőtt valamiért eltűntek az udvaromból. Az erdőbe vonulhattak vissza, mert alkonyattájt mindig hallom, hogy annak szélében tilinkóznak. Ma viszont meglepetésemre betoppant egy hím. Csodálkozva nézegette, hogy elvadult az egykor szép pázsit. Aztán mintha merő rutinból tenné, meg-megiramodva úgy tett, mintha táplálékot kapna fel a fűből. Majd eltűnt a spiriabokor mögött. Távozott, vagy folytatta a kíváncsiskodást.

(*Értelmetlen kérdés*) Vajon mit gondol majd rólunk J. öt-tíz év múlva, ha beleolvas az *Alkonynaplóba*? Minek kértem ezt? Nem vagyok rá kíváncsi, nem akarok kíváncsi lenni. De ha mégis érdekel, nem próbálom megtudni, mert akkor már nem leszek, vagy előbb sem.

(*Bosszú*) Cseng a telefon. Látom a kijelzőn, hogy J. az. Második alkalommal hív, ezúttal kétszer egymás után. Nem tudja, hogy mégis kivettem az *Alkonynapló*ból azt a bejegyzést, amelyet kifogásolt. Vagy újabb kérése van, nem lehet más oka. Nem veszem, nem vehetem fel. Dühít, hogy nincs más eszközöm, hogy ilyen kisszerű módon állok bosszút.

(*Új év*) Első napjától sántítok. Fáj a bal lábszáram. Nem estem el, nem ütöttem bele semmibe. Se duzzadás, se kék folt. Telefon P.-nek. Szerinte nem trombózis, mert vérhígítót szedek. Telefon M.-nek. Nem távdiagnosztizál. Bár tudtommal annak más tünete is van, csontrákot vizionálok. Szörnyű kór, de másfelől megnyugtat. Így legalább nem kell vesződnöm azoknak a fogadalmaknak a valóra váltásával, amelyeket idénre elhatároztam. Fontosabb dolgom lesz.

(*B-terv hiánya*) Most, hogy vettem M. L.-nek lakást, amelyben talán sosem fog lakni, nemcsak fenn kell tartanom, és megvennem bele minden szükségeset, hanem oda is kell mennem, javításokat, átalakításokat végezni, fűrni-faragni, karbantartani. És ehhez nemcsak pénz, hanem láb és kéz is szükséges. Hanyatló állapotban, de egyelőre mindkettő van. De mi lesz, ha odáig romlik a lábam, hogy nem tudok járni, és a kezem úgy reszket, hogy nem tudok vele fogni?

(*Megszegett ígéret*) Nehéz időkben szinte mindig volt kilátásban valami, amit vártam, dolog, esemény, amely gyökeres változást ígért, de ez soha nem következett be. Most már csak a halál van hátra. Remélem, abban nem csalódom.

(*Elhatározás*) Nem kesergek többé J. miatt. Ezentúl csak egyértelmű és pozitív dolgokkal foglalkozom: az ég kékjével, a napsütéssel, a felhők mozgásával, az ölyv körözésével a magasban, a fenyves zöldjével a hegyoldalon, a hó fehérjével, míg el nem piszkolódik, a cinkék petyegésével az etető körül, Akira kutyámmal, Okoska macskámmal, a vakondokkal, akik az évszakra való tekintettel szüneteltetik tevékenységüket az udvaron, a sün téli álmával a kerti avarkupacban, a benti levegő cseréjével, amit szellőztetéssel érek el, a termosztáttal, amelyet úgy állítok be, hogy ne fázzam a dolgozóban, E. Abbey kiváló *The fool's progress*ének olvasásával, anyagi helyzetemmel, amely jobb,

mint gondoltam, a vérhígító gyógyszeremmel, amely nélkül talán már nem él-nék... Új életet kezdek, legalábbis ez a tervem.

(Kitartás) Nem sikerült végleg megszabadulni szárnyas alvótársamtól. Tovább-ra is a gerendakeresztén találom sötétedés után. Az este már nem jön vissza, de másnap igen. Bár előfordul, hogy kihagy egy-egy napot. Volt már úgy is, hogy darabig állta a fényt, és csak aztán távozott az éjszakába.

(Retró) Azokkal a lányokkal álmodtam, akiket 56 évvel ezelőtt az egri Gárdonyi-ban végzős hallgatóként gyakorlótanítottam. Továbbra is negyedikesek voltak, matrózblúzosan ültek a padokban, és kacérkodtak velem. De nem törődtem velük, mert úgy gondoltam, hogy túl fiatalok hozzám, és különben sem kárpó-tolnának J-ért.

(J.-ügy) Az öregség, a magamra maradáستól való félelem hajtott a karjaiba. Azt kell legyőznöm. Ha sikerül, csupán kaland, egyszeri káresemény az egész.

ÁGH ISTVÁN

Megelőzött élet

Sietve kötöttem cipőfűzőmet,
hogy néhány másodpercet visszanyerjek
a rengetegből, amit az időben
fölényes biztonsággal vesztegettem,
sietni kell, mert akik nem rohannak,
a létezés javairól lekésnek,
hajnaltól futnak, szavakat hadarnak,
mögöttük fáradt, megelőzött élet,

öltözködésem mutatja a tempót,
riadó hajszol ilyen gyorsaságba,
vetkőzve kérdezhetném, mire volt jó
beleveszni mind nagyobb gyorsulásba,
kis praktikákkal segítem a dolgom,
hogy idejében érjek a végére,
tépőzár váltja a zsinórt, a gombot,
cipzárt varrtak nadrágom elejére,

és megtapad a farzseben, kabátom
nyitott szárnyát szorosan összetartja,
zárul és nyílik éles fogsorával,
s a tépőzár mint smirgli megborzongat,
rögtön belekap, amihez hozzáér,
le kell rúgni, mint kutyát a nadrágról,
úgy nézem, mint egy makrancos élőlényt,
mintha még azt is tudná, kire támad,

a gomblyuk mélyén a múlt kútja villan,
botomra dőlve szálllok a jövőbe,
bár úgy érzem, hogy ülök a magasban,
madártávlat az emlékeim képe,
amit a régi falak mögül látok,
oda száguldok, ahol egészen más
fogad, a tenger helyett egy szűk árok,
megijedek, de nem érzek csalódást.

Már soha senki

Egyre távolabb látszik az időben
az első közös otthonunk emléke,
elemeit szerelmünk rakta össze,
ahogy vasháló forrad a cementbe,
így épült panasztalan szorgalommal

kő a kőre, szálanként a fészek,
s befogadta vakmerő párosunkat
ágyastól egy betlehemi albérlet.

Az almafa sárga lombját hullatta
magasából a földbe süppedt házra,
valamikor errefelé bujdosam,
s visszatértem a rám találó társsal,
mástól kértük a szekrényt és a széket,
saját ágyunk kivételével mindent,
könnyűek voltunk, annyira szegények,
fölszállhattunk volna az avarfűstben.

Nem is vettük észre a szegénységet,
mert magunkkal gazdagítottuk egymást,
emlékeink gomolyfelhők az égen,
zöld záporokban füröszöttük orcánk,
évek múltak derűsen és borúsan,
magunk őrizve védtük meg az ágyat,
jó volt az Isten hozzánk sok bajunkban,
tehetségünk miatt is megbocsátott.

A véres napot gyakran emlegettem,
alig idéztem föl a gyanús békét,
a sortűz halál, a korszak is végzet
lehetett volna kallódásom végén,
mert apám után bátyám is itthagzott,
biztos korlátok nélkül tántorogtam
tizenöt éven át, s hogy itt vagyok,
köszönöm immár halott asszonyomnak.

Orvul támadta egy bizarr betegség,
pedig Zuglóban, kórházak közt laktunk,
gyógyítói tudatlan megfertőzték,
s negyven évig nyomta a halálos kór,
elvesztette hűgát és apját, anyját,
kiszolgáltatva az élet rendjének,
de viszonzásul elnyertük a kislányt,
az árvaságot jövőre cserélve.

Egymásnak voltunk otthona, lakások
jöttek szemben velünk az aszfaltúton,
a Shakespeare-kötet még a kicsi házból
őrzi a szegényt, lágy penészszagunkat,
de a falak nem tartják már a párát,
mit egy másik szobában lélegeztünk,
ki tudja, hogy ki járkal parkettáján,
szomszédaink hírét is elvesztettük.

Otthonunk haldoklását végignéztam,
amikor vele egyedül maradtam,
ággal szemben ültem, összetett kézzel,
részesen egy ismeretlen kánnak,
zárt szeme résén, mintha nézett volna,
elhallgatása kiáltó csenddé lett,
a gyász az ágyat végleg letakarta,
ahova soha senki nem feküldhet.

Sírból nőtt vadrózsa

Vén fejem napsütött
zöldbe burkolózik,
bánatom földreül,
mint akinek jó itt,

édeni ábránd a
földi halandónak
fönti mennyországa
szimulációja,

van földem a Farkas-
réti temetőben,
végül visszakaptam
másfél négyzetmétert,

s nehogy utoljára
föld nélkül maradjak,
a párom magával
nekem lefoglalta,

vadrózsa nőtt a
keresztfa tövében,
nevét cirógatja
selymes levelével,

nem ültette senki,
talán még egy másik
névtelen valakin
díszlett, aki már nincs,

eleven kapcsolat
fűz bennünket össze,
távbeszélővonal
vezet le a földre,

mit közvetít olyan
félénk suttogással?
maradjak tovább, vagy
siessek utána?

Gyengéd varázslat

Behúdom a függönyt, kizárom a sötétséget,
a százéves falon kívül rekednek a rémek,
tovább oldalognak, ha már ijeszteni sincs kit,
a villanyfény rögtön nekibátorít mindenkit,
itt a hőmérséklet élvezhető, kora nyári,
egymást melegítik félre zárt szövetruháim,
eszembe se jut, hogy rosszra képesek az ágyak,
nem az ágy az oka a ráeső haldoklásnak,

megnyílnak a könyvek, tapsolnak a szemüvegnek,
míg lapjaik hálás suttogással elpörögnek,
nagy olvasmányélményt kölcsönöznek viszonzásul,
a berendezésből varázserő vonz magához,
gyengéd varázslatban teszem mindennapi dolgom,
ami élhetetlen, elviselhetőre fordul,
szinte meg akarnak menteni a mély magánytól,
ahogy személyessé válnak miattam a tárgyak,

ez nem illúzió, csupán attól ideális,
amit végigéltem, s elfelejtem, hogy hiányzik,
egyedül ülök a vén ebédlőasztalunkhoz,
felfrissül a nyelvem külön minden új falattól,
petrezselyem ízét élvezem a rózsakrumplin,
így kellene enni azt, mit megbecsülni illik,
minden tennivalót most már egyedül csinálók,
bár képtelen vagyok kimászni a fürdőkádból,

hát a meleg vizet marékkaal merem magamra,
itt a magyar tenger másfél literes palackban,
s balatoni látvány, csak a szemem legyen csukva,
leng az Aranykagyló öblén a fehér vitorla,
amilyen üdítő nyáralkonyi verset írni,
olyan megnyugtató bánatomban nagyot sírni,
szerelem simogat, mintha élő társam volna,
nő az önbizalmam, s hitem verssorról verssorra,

ekkora remény már nem férhet kurta jövőmbé,
vigaszával csalja előttem álló időmet,
mintha asszonyölben, nem is paplannal feküdnék,
bár én melegítem, érzem párom meleg testét,
bábbá változom, és várok a feltámadásig,

olyan rejtekhelyen, hol nem lehet megtalálni,
s mikor előjövök, senki sem tudja, ki voltam,
csak egy éjszakai lepke tapadt ablakukra.

Virág a máglyán

Valaki majd a száraz virághalmot
mint az őszi avart tűzbe hányja,
szenvtelenül, bár piromániája
a gyúlékony anyagtól lángra lobban,

volt lakásunkba költözése végett
dobja ki, mit emlékül fölhalmoztunk,
poros és tüskés, mind mélyebbre barnult
szirmaival úgylis már tűzre érett,

vendégségek és családi ünnepek
lángolnak, rózsák, szegfűk, gyöngyvirágok,
akár máglyára ítélt boszorkányok,
sikoltoznak, sírva nyüszítenek,

mintha égő emlékek jaja szólna,
mikor a szárazak, bimbók, levelek
rostját a lángnyelv szólaltatja meg,
rugóznak, nyúlnak, hamuvá porlódnak,

lángba, parázsba nyílt másodvirágzás,
múltunk hamvába hulló édene,
mint délibáb lebeg a tűz felett,
és tükrözi az elmúlás imázsát,

gyúlékony minden, s mindent megemészt,
a lány ölet, a kemény koponyát,
hiába bírja a szív legtovább,
az aranyfog elcsöppen, mint a méz,

de ugyanaz marad a puszta lényeg,
ahogy Jeanne d'Arc a máglyán látható,
egy virágszál a tűz karmaiból
kirajzolódik, és sohasem ég el.

Vörös törpe

Dobozból süt rám a világűr,
otthon nézem dermesztő filmjét,
milliárd éves fények érnek
véget a szobám négyzetében,

ilyen otthonos környezetben
a mindenség is megszelídül,
akár a nyári virágoskert
vagy a csárda alföldi télben,

a műsor közepén egy szép hölgy
tartja tudós előadását
gráciás gravitációval,
ahogy a szava rám sugárzik,

falatozik a fekete lyuk,
mondja becéző hasonlattal,
mintha nem is csillagot enne,
akár a kaszás a szalonnát,

ahogy magamhoz viszonyítom,
s átérzem fagyát, forróságát,
beleborzongok, a nem találok
az istent a kietlenségben,

maga helyett szörnyetegével
kormányozza a mindenséget,
megőszül tőle a sötétség,
miként Jób és Ady mondta,

ekkora poklot ki teremtett?
s hozzá csak csöppnyi mennyországot,
akit megáldott értelemmel,
elátkozta az elmúlással,

nemcsak az életet, de roppant
anyaggal mozgó alkotását,
a világ világosságát is
hagyja a vak semmibe veszni,

az utolsó csillagot nézem,
a Vörös Törpe haldoklását,
pislákolását, alvadt vérét
hogyan szívja az örök sötétség.

reménytelenség súlya nyom meg,
mintha magamat is temetném,
talán mert olyan sok halál ért,
világ végéig ér a gyászom.

SZILASI LÁSZLÓ

[18.48: telefon]

(El nem hangzott beszélgetések anyámmal)

Naplóregény: zsoltosma és mantra (4. rész)

Mivel az első feleségem Szentesre járt iskolába, a Horváth Mihály Gimnázium drámai tagozatán végzett, és mivel a mai fiatal komikusok jelentős százaléka is abból a városból származik, valamint mivel itt született a felülmúlhatatlan Őze Lajos, van bennem valamiféle kultikus érzés a hajdani megyeszékhely iránt, de ezt a kultuszt azonnal szétverte az a tény, hogy a barátnőm éppen színhelyeket keres a filmjéhez (idős ház, gyönyörű kert, benne egy öregasszony, két gyerek, a szomszédban pedig szép – és disznótartó – öreg bácsi: ez lenne az álma), és ezért át kellett mennünk Szentesre egy tökéletesen szürke, kellemetlen napon, ráadásul az eső is szakadt, keringtünk, mint a bolondok az ismeretlen utcákban, lassan gyorsít, hirtelen megáll, balesetveszélyes az egész, de ez a dolgom, kialakul egy olyan érzés, hogy ebben a városban talán léteznek *negyedek*, mindegyiket más népcsoport hozhatta létre, fogalmunk sincs, melyiket melyik és mikor, de sehogy sem lesz meg az igazi, és aztán az idea lassan szétesik, szétömlik a településen, nem kell ennek az egésznek *együtt* lennie, nem szükséges, hogy egyetlen testben létezzen, kellene egy régi ház, egy mesés kert, egy kiégett és ivós öregasszony, két fiatal gyerek, hasonlítsanak is egymásra, és kellene egy szép öreg bácsi, akinek van egy VEF 206-os orosz táskarádiója (kívülről rá vannak befőttes gumizva a laposelemek) meg egy sertésekkel tömött, tiszta disznóólja, ezeket az elemeket keressük a filmhez, és a házak látszanak is, de a kertekbe csak nagyon ritkán lehet belátni, az emberek meg majdnem soha nem tűnnek elő, a rendező azonban fényképez, keresi szétmálló anyagát, közel áll a helyzet a totális pánikhoz, nem lesz meg soha egyben, az egyben itt csak azt jelenti: *összefilmezhetően*, attól fél, egyfolytában tüzel a gépével, a hangulata is jó, elindult valami, ennek nagyon örül, de én belélátok, hiszen hát ez a dolgom, alul ott van a rettegés, majd elmúlik, aztán hirtelen ráun az egészre, és azt mondja, hogy köszöni, jó volt, remek volt, de most már menjünk haza, ő most már mindent tud Szentesről, amit látnia kellett, látta, indulás, szóval, mindent összevetve, valahogyan úgy viselkedett, mint te, amikor egy szétbomló kirakatot láttál: *hát, életem, ezt a helyet azért szebbre is meg lehetett volna csinálni, így szét fog esni.*

Magyarokanizsán sem jobb a helyzet, itt is mindent meg kellene komponálni, összefilmezni, de a hely maga varázslatos, a csend szép városa ezekben a zajos időkben, ahogy az internetes oldalon áll, meg már jártunk is itt, a szegedi biciklifesztivál elhozott minket ide, Nagy József döbbenetes kertjébe, U-alakú épület, benne egy liget, kicsi tóval, *ahol én lakom, ott nincsen vidék*, ez az idézet jutott az eszembe, már nem is tudom, hogy ki mondta, és Josef Nadj világában tényleg nincsen semmiféle *vidék*, bármit jelentsen is ez a szó, fényképezi a döglött békákat, mert azok, ha egyszer háromdimenziósak, már szobrok neki, valamiféle helyi *flux*it iszik, megkóstoltam, nagyon-nagyon rossz az íze, áll a hatalmas fája alatt, decinként issza a borát, közben cigarettázik, elképesztő az

eszmefuttatása, magasan repül és mélyen szánt, hogy közhelyes legyek, bekéredzkedek a mosdójába, közben illegálisan kilesem a berendezkedését meg a könyveit, örület, így kellene élni, aztán Danyi Zoli is beszél, őt, regényíróként is, csak a nyelv érdekli, korábban, a szegedi Tolnai Ottó-konferencián hirtelen azt mondtam neki, hogy *nagyon szeretlek*, magamat is megleptem vele, mondta, hogy ő is, és azóta nagyon közeli jó barátok vagyunk, majdnem olyan jó hatással van az emberekre, mint (a nagy) Gatsby, felemeli őket a nagy magas égbe, mi meg nézzük a rendezővel a házakat meg a kerteket, ő ugyanúgy fényképez, mint Szentesen, és egyszer csak azt mondja, hogy ő nem olyan házat keres, mint amilyen az a ház valaha volt, hanem olyat, amilyenre emlékszik (nagyon vastag falak, fele vályog, fele téglá, nagyon kicsi ablakok, a saját házba tervezett belső ajtók), vagy ilyen volt a valóság, vagy nem, mindegy, őt az emlék érdekli, az, amit fel tud idézni a régiségből, a nővérével közös régiségükből, és én hiába mondom neki, hogy a nagy Nádasdy Ádám szerint *ahogy én emlékszem, úgy van pontosan*, hogy az emlék az elmúlt dolgok valósága, jelenlétük módja, nem fontos a vonatkozás, az emléknek mindig igaza van, minden úgy van, ahogy mondja, hát hogyan is lehetne ellenőrizni, csak az ember látszik a képen, a régi gondolatai nem, úgyhogy bolyongunk tovább, itt is sok a veszély, te sikongatnál, anyám, hagyjuk már ezt abba, menjünk haza, még hogy az emlékeknek mindig igaza van, *mekkora butaság*.

Ma már nem viszek haza minden talált tárgyat (az agydaganat előtt, most már bevallhatom, ez is szokásom volt), pedig, ahogy Tandori Dezső, nagy magyar költő mondta 1970-ben, és azóta egyfolytában: *egy talált tárgy megtisztítása* tényleg csodálatos tevékenység, de a Nádor utcai lomtalanításkor találtunk egy régi zománclavórt, *Budafok, 50 cm átmérő, 28.40 liter*, ez van ráírva alul, semmiképpen sem lehetett otthagyni, másnak, gondolom, semmit sem jelent, de nekem felidézi a régi jaminai napokat, a négyórás lábmosásokat, kultikus tevékenység, a három nő és én, megvetett és irigyelt, ezt a kifejezetten szadomazo folyamatot, hazavittem, megtisztítottam a Ciffel, semmi sem változott, te biztosan hipót használtál volna, most újra lehet kapni különféle, de egyformán kurva drága hamisítványokat, *a régi hipó nem ilyen volt*, mondanád, én soha nem hittem az aranyorképzetekben, de Oravecz Imre, egy másik nagy magyar költő nemrég azt mondta, hogy de bizony, hogy régen tényleg minden jobb volt, léteztek, példának okáért, a földművesek érintetlen birodalmai, de ez csak egy példa, és nem is hiányzik mindenkinek az a fajta *egyszerűség*, mindegy, a hipó biztosan jobb volt, jobb, mint a mai Rossmannokban meg DM-ekben a Clorox meg a Domestos, *miért nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy hipó*, kérdeznéd, *talán mert nem az*, felelnél magadnak, és jót nevetnél a vicceden, aztán meg rátennél a fából és szőrből készült, régi, alaposan elkopott körömkefédre valamilyen számodra is elfogadható anyagot, és súrolnád a budafoki lavórt, síkálnád és dörzsölnéd, de nem tűnne el az a sok mocsok meg a zománchiány, káromkodnál is, mint az anyád, de az sem segítene, és bedobnád a mosdótálat a többi közé, csak úgy zengene, mert te megőrizted az összes többit is, megőrizted a régi lábáztatós nagy lavórt is, vagy egy méter az átmérője, belefért annak idején mind a nyolc láb, a nagyanyám lábujjkörmei hófehérek voltak, a keresztanyáméi finoman be voltak festve, a tiéd meg rózsaszínek voltak, már egyikőtök sem él, csak itt benn, az én fejemben, de ott aztán nagyon elevenen, nyomják lefelé a forró vízbe az én picike talpacskaimat, *jó lesz, megszokod*,

nem szokom meg, nagyon virgoncok ezek a lábfejek, lendületes jelenlétük mögött gyöngé kis háttér a halál, feledhető.

Mivel a SZUE uszodája az ősz végén bezárt, már a Sportuszodába járunk úszni, ami messzebb van, a Liget végénél, a Sportcsarnok mellett, általában biciklivel megyünk el oda (Balog Jóska barátom annak idején – amikor még mozgott – *duatlonnak* nevezte ezt a sportágkettőst), és a múltkor véletlenül lemértem a távolságot a szerelmem lakásáig a kerékpár kilométerórájával, hajszálpontosan kettőszázhusz métert mutatott a szerkezet, nem az a kifejezetten *papucsos* távolság (nehogy már az anyós, akármelyikünké, pacskerben is átjöhessen), de ezért nem túlságosan nagy, fel kell öltözni, hogy nekiindulhass, és két út van, az egyik az Oskola utcán vezet, egészen addig az ajtóig, ahol átmehetsz a Nádorba, ez valahogy rövidebbnek tűnik, de a folyosón néha ott alszik egy hajléktalan, zavarossá teszi a helyzetet, tisztátalanná, akármennyire utálok is magam ezért az érzetért, a másik út pedig elvezet a borkereskedésig, ott kell lefordulni jobbra, keskeny a járda, rossz a világítás, pedig van ott egy óvoda meg egy szálló is, és lehet attól tartani, hogy a szembejövő ember belevág az arcodba egy borotvapengével, ennek a félelemnek biztosan egy túlkorán megnézett japán film az oka, én mégis majdnem mindig ezt választom, valószínűleg jobban félek a hajléktalantól, mint a borotvapengétől, undorító ez a jellemvonásom, de majd megpróbálom ledolgozni, becsöngetek a lenti ajtónál, nyomom a gombot, és aztán jön is a lány, megyünk a *sportusziba*, feltekerünk Szeged egyetlen emelkedőjén, megyünk fel a hídra, és aztán gurulunk lefelé, majdnem a célig, csak a végén kell tekerni egy picit, átöltözünk, beugrunk a vízbe, itt nem harminchárom méteres az uszoda, hanem ötven, először kicsit hosszúnak tűnt, de könnyebb számolni vele, most tíz hossznál járok, ötszáz méter, ha belegondolok, nem rossz, nem is kevés, a hajó part menti süllyedésekor talán már ki is tudnék úszni, jobb vagyok, mint Sándor Mátyás, röhögve kievickélnék a *Costa Concordiáról* az Isola di Giglióra, de még mindig életmentő úzás ez, az úszó emberek akkora hullámokat csapnak a másik sávban, hogy majdnem elsodornak, talán fejleszteni, fejlesztetni kellene a technikámat, de még így is büszke vagyok magamra, hiszen hát te nem tudtál úszni, s rosszul lettél mindig, ha a kádban belement a füledbe a víz.

Régen, egyetemista koromban úgy volt, hogy december 22-én, legkésőbb akkor, elvonatoztam Békéscsabára, keresztülgyalogoltam a Repülőhídon, és a behavazott jaminai kis utcákon hazamentem a Franklin utca 36-ba, megvacso ráztunk, aludtam egy nagyot abban a végtelen hidegben, biztos voltam benne, hogy hiába lesz a fejemen sapka, hálósapka, a lábamon meg zokni, hálózokni, egyszer mégis itt fogok meghalni, kihűlök, megfagyok, és te reggel hiába ébresztgetsz majd, nem lesz foganatja, de most felébredtem, kitotyogtam a konyhába, ahol te már régen vékonyra verted a rántott húsnak való csirkemelleket, főzted a húslevest, és mint régen, nekem adtad a májat, idill a konyhában, mindjárt kiszakad a szívem, de akkor még nem szakadt ki, bár talán tudtam, hogy később majd ki fog, és lassan nekiindultam a városnak, hogy az advent utolsó rezdüléseként megvegyem szeretteimnek az utolsó, meg nem tervezett ajándékokat, apró dolgokat, jelentékteleneket, kicsi semmiket, amik azonban a következő nap estéjén mégis oda fognak ütni a szívük közepére, nagyot döndülnek, és valamiképpen örökre ott maradnak, jártam a boltokat, néha eredménytelenül, mégis ez a nap volt a várakozás utolsó felvonása, és te talán ér-

tetted is ezt, nem zavartál meg benne, *hadd csinálja, értem én*, de aztán ezt az egészet elsöpörte az első gyerek születése, most már majd egyedül, de úgy meg nem volt jó, az anyósomékhöz kezdtünk el járni, az viszont csodaszép lett, a lányaimmal körbejártuk a vártemplomot, úgy lestük a munkálkodó angyalokat, már a kisebbik lányom is gyanakodott, de nem ismerte be, nem akarta elrontani a varázslatot, a *varázslatomat*, ahogy később mondta, de aztán ennek is vége lett, ti elköltöztetek, aztán meghaltatok, az öcsém kint lakik a város utolsó előtti dűlőjében, és én már Szegeden karácsonyozom, hol itt, hol ott, hazajönnek a lányok Athénból meg Budapestről, a kisfiammal pedig megkerüljük a Mátyás-templomot, számoljuk az angyalokat, vagy talán már csak én számolom, és aztán halászlé, töltött káposzta és rétes, valami nehéz vörös meg egy édes tokaji, csak utána mehetek haza, pici a karácsonyfánk, de tartós, mert van egy kis földlabdája, nem hullanak a levelei, és nagy az öröm, mert az advent napjain megtöltöttem egy kis fémdobozt mindenféle drágasággal, ózústtel meg idővel.

Az advent négy hete általában úgy telik nálam, hogy megpróbálom megteremteni a merengés feltételeit, és ezt általában úgy csinálom, hogy betöltöm a Winampba (az egy – ódivatú – számítógépes program) a norvég jazz-zongorista, Bugge Wesseltoft (csak azért is lefordítom magyarra:) *Esik a hó a zongorámon* című 1997-es, eddig százötvenezer példányban elkelt karácsonyi lemezét, és meghallgatom nagyon sokszor, a *Csendes éj, szentséges éj* egészen rendkívüli nála, olyan, mintha a fenyőfákra nem könnyű aranygömböket, hanem korábban elképzelhetetlen színű és formájú csomózott tóruszokat, megcsavart hulahopp-karikát vagy összegyűrt kerékpárbelsőt akasztottak volna fel, és az egész mégis mélyen kifejezi a karácsony mibenlétét, húzódj vissza magadba, megszületett a megváltó, és én visszahúzódok, visszahúzódok ebbe a dalba, és ebben az évben elsősorban azon gondolkodom, hogy nem sokára hatvanéves leszek, illetve nem is ezen, hanem azon, hogy apám 1993. október 22-én volt hatvanéves, nagydarab, vidám emberre emlékszem, akivel húsz év múlva hangosan neveltünk sírva azon, hogy mennyire öreg vagyok én, állt a lépcsőnél, nézett engem, és mélyen meghatotta, hogy milyen gyorsan telik az idő ezen a kibaszott Földön, te pedig 1998. június 19-én lehettél ennyi, nyár közepén hazamentünk hozzátok, még csak egy gyermekünk volt, de nem nagyon jöttetek ki egymással, mert szerinted a gyerek *neveletlen* volt, pedig nem, csak másképpen volt nevelve, követelte magának a kis üveges és méregdrága német gyümölcslevet, neked pedig nem volt válaszd az ordítására, ezért azonnal megharagudtál valamennyiünkre, állt a Daciánk a város közepén, te pedig kiabáltál belőle, *miért nem nevelitek sehogyse, bazmeg*, pedig a *másképpen* mégsem *sehogyse*, gáz volt a helyzet, de nem szóltunk semmit, vártuk, hogy lehiggadj abban az eszelős forráságban, ilyen voltál hatvanévesen, és én most azon gondolkodom, hogy jó lenne kreatívan válaszolni az éveim számának változására, *hatvan felé – hazafelé*, még apámnak is ez volt a szólása, jól konzervált a testem, de ellustultam, van egy jó biciklim, vettem egy evezőpadot, úszni és gyalogolni is szeretek, ki kell alakítanom a napirendemben azt a szakaszt, ahová beilleszthetem a testem nevelését, és közben mindig írni, ezt akarom, anyám.

Vége

MARKÓ BÉLA

A művészet hasznáról

Olyan ez, mint amikor nem akadt
a tánchoz partner valamelyik lánynak,
de aki éppen társ nélkül maradt,
beáll középre, elképzeli magának

valakit, majd karját előrenyújtva
komédiázik, hangtalan repül,
ide-oda pörög, szemét behunyja,
és mintha már nem lenne egyedül,

vagy talán nincs is, hiszen a zene
nem hagyja el, végig ott van vele,
s nem csak erről van szó, hiába nézed,

hogyan kivel táncol, persze, de csupa
jelenlét mégis, ha van ritmusa
meg dallama a képzelt együttlétnek.

Csak a hiány

Keserű volt az oltatlan cseresznye,
s ki is látszott már korhadó gyökere.
Hát miért kínlódtunk volna vele?
Rajtam kívül csak a kutya szerette

a feketére érett szemeket.
Aztán ledőlt. Nem teljesen magától.
Segítettünk neki. Mert aki ápol,
el is takar. Tovább nem lehetett

nézni, hogy küszködik. A mosolya
volt egykor sok kibuggyanó gyümölcse.
Most pedig egyre inkább csak a könnye.

Elpusztult már a kutya is. Soha
semmi sem lesz többé olyan. Nem másra
töreksem én, csak erre a hiányra.

Éjjeli ég

Rég nem láttam az éjjeli eget,
hogy pislákol, majd szikrázik felettem,
morzézik folyton kétségbeesetten
valaki fent, de nincsen üzenet,

ha nem szűrhatják át a csillagok
a lámpafényt, amely a messzeséget
elrejt tőlem, és hiába nézek
fel a magasba, csak mi itt ragyog

közel, a víz, a föld, a fű, a fa,
a tücsök hangja, a nyár illata,
minden csak akkor él, hogyha egészen

hozzám férkőzhet, s ennek ára van,
mert Isten réges-rég magára van,
s ha néha érzem is, már úgysem értem.

HÁSZ RÓBERT

Képek

Ilona megállt az ajtóban, egy gyors pillantással felmérte a terepet.

- A képek, Jolika.
- Eszemben volt, nagysága, isten bizony...
- Semmi baj. Csak ne felejtsd el.
- Máris – a lány lerakta az ezüstitálcát az asztalra, a hirtelen mozdulattól a kék virágmintás teáscsészék idegesen megcsörrentek. Lekapkodta a falakról a rámba fogott fotográfiák közül azokat, amelyeken a férfi is szerepelt. Világos folt maradt utánuk a halványrózsaszín tapétán. Kiemelte a vitrinből az állóképet, amelyen a nagysága volt látható – virágos kalappal a fején, hosszú, fehér ruhában –, ahogy a nyalka, kackiás bajuszú altisztbe karol. Kinyitotta a kredenc fiókját, beleejtette a képeket, majd kérdően asszonyára pillantott.
- Így jó – nyugtázta az –, a többi maradhat.
- És a kinti?
- A kinti... – ismételte utána Ilona, aztán eszébe jutott: – Az esküvői! Még jó, hogy vág az eszed.
- Merthogy azt is le szoktuk...
- Szedd le gyorsan!

A cselédlány kisurrant mellette a folyosóra, ő meg egy darabig álldogált egymagában, a képek helyén hátramaradt fakó négyzeteket és oválisokat bámulta a tapétán, az emlékezet hátrahagyott foltjait. Mély lélegzetet vett, és az ablakhoz ment. Félrehúzta a csipkefüggönyt, éppen csak annyira, hogy kilásson az utcára. Az ablaküveg keskeny csíkjába belefért az utca egész hossza, a kövesút, kétoldalt a járda, s az utca végén a templomtér. A köröndön néha elpöfögött egy rozoga teherautó, kékes füstöt bodorítva maga után. Olykor lovas kocsik zörögtek el a macskakövön az ablaka előtt, szekerek, kisebbek, nagyobbak, egy vagy két lóval, de mind csurig megpakolva bútorokkal, ládákkal, lekötözött ágyneműkkel. Ilona részvétellel figyelte őket, főleg a gyerekeket, ahogy akár az ottfelejtett rongybabák, ücsörögtek a szekerekre halmozott bútorok, ruhaneműk tetején. Nem básméskodtak szerteszét, nem vonzotta őket az idegen város, a másmilyen házak és emberek. Legtöbbjük csak lógatta a lábát, mereven nézett maga elé, s tehetetlenül himbálózott a kocsik kerekeinek döcögő ütemére. Többször előfordult, hogy Jolikával kentek egy halom hagymáspaprikás-zsíros kenyeret, két nagy tálcán kivitték az utcára, és a kenyérszeleteket menet közben föladogatták a gyerekeknek. De nem ma. Ma csak sajnálta a menekülteket, idebentről, az ablak mögül.

Tekintete tovasiklott a kocsikról a templom irányába. A járdát figyelte, hol a jobb oldalit, hol a bal oldalit. A jövő-menő embereket. Próbálta meglesni, hát ha kiszúrja a sietősen lépkedő nagykabátos férfiak között.

- Mennyi az idő? – kérdezte, mintha hátul is lett volna szeme, hogy lássa, a lány az ajtófélfának dőlve áll az ajtóban.
- Mindjárt három.

Elengedte a függönyt. A napközben magára erőltetett nyugalma egyszeriben fölszívódott, mint a harmat a reggeli napfényben. Kezével lesimította a ruháját, nem mintha annak szüksége lett volna rá, inkább hogy letörölje tenyere nyirkosságát.

- Mindig pontos – próbálta nyugtatni Jolika.
- A levél – jutott eszébe, azzal a kredenchez sietett –, kéрни fogja.
- Ott van az, a helyén.

Valóban ott volt, a tányérok mellett, sárga, összehajtogatott papírlap. Lassan visszacsukta az üveges kredencajtót.

- Vajon még hányszor...

Nem fejezhette be, ha egyáltalán szándékában állt, mert ekkor erőteljes kopogtatás hallatszott a bejáratí ajtón. Jolika úgy pattant le az ajtófélfáról, mintha elrántották volna.

- Ő lesz az!
- Menj! Várj! Még ne.

Tenyerét újra végigsimította a ruháján, ellenőrizte a kontyát. Aztán bólintott.

- Jól van, engedd be!

Amikor egyedül maradt, egy pillanatra mintha minden ereje elhagyta volna. Egyik kezével megtámaszkodott a szék karfáján, a másikat a hasára szorította. Hátha nem ő az, gondolta, csak a szomszéd Jóska bácsi nézett be, hogy megtudakolja, szükségünk van-e valamire a városból, vagy Marika néni, hogy lesz túró péntekre, rendelünk-e...

De a kintről behallatszó férfihang visszazökkentette a sorsába. Szembe kell nézni vele, nincs kibúvó. A valóság könyörtelensége egyszeriben kiűzte belőle a gyengeséget. Akár a hirtelen szélfuvallat, ami tisztára seprí maga előtt az utat. Kihúzta magát, mélyeket lélegzett, egyre mélyebbeket, a levegő mint-ha a végtagjait is átjárta volna. Arca kisimult, kiült rá a közömbösség álarca.

Nehéz férfibakancsok közeledtek, elnyelték Jolika könnyű lépteinek neszt, jóllehet ő jelent meg elsőnek az ajtóban.

– Egy úr keresi a nagyságát – közölte, s mivel maga sem tudta eldönteni, mosolyognia illene vagy szánakozni, inkább elkapta tekintetét Ilonáról. – Azt mondja, az úrról hozott híreket.

– Valóban? – kérdezte Ilona hűvösen, s előrébb lépett a színpadán. – Hát engedd be.

Jolika tett egy félfordulatot, utat engedve maga mellett a jövevénynek. Aztán csak állt a férfi mögött. Jóval alacsonyabb lévén nála oldalvást kandikált ki asszonyára. Ilona apró biccentéssel jelezte, hogy rendben van, elmehet. Aztán már csak a férfit nézte. Először félve, óvatosan engedte végig rajta a tekintetét, a koszos bakancstól a hosszú, kopott katonai télikabáton át a két kezéig, melyekkel egy színtelenné fakult sapkát gyűrögetett maga előtt. Arca beesett, bajusza őszes, haja is deresedésnek indult, homlokáról hátrafésülve viselte, rég láthatott borbélyt, lenőtt már a kabát felhajtott gallérjára.

A férfi megköszörilte a torkát, mielőtt feltette volna a kérdést.

- Borbásiné Szabó Ilonához van szerencsém?

– Igen, őhózzá.

– Nem is tudom... – zavartan nézett körül, közben a sapkája egyre kisebbre gyűrődött ujjai között. – Nehéz ez nekem.

Ilona közelebb lépett az asztalhoz, kihúzta a széket.

- Miért nem foglal helyet?

A férfi habozni látszott, aztán mégis leült, de csak fél fenékkal, mintha óvakodna kényelembe helyezni magát.

Ilona követte a példáját. Leült a férfival szemben, ujjait összekulcsolta a térítőn, hadd kapaszkodjanak egymásba.

– A szobalányom szerint hírei vannak az uramról – mondta, szinte suttogva.

A férfi bólintott, kerülve a tekintetét.

– A Jánosról, igen. Nehéz ez nekem, nagysága...

– Rossz hír?

A férfi ránézett, fekete szemeiben gyengéd együttérzéssel, amitől Ilonának fátyolos lett a tekintete. A vendég arca elhomályosodott előtte, s szemeiből kibuggyant két könnycsepp. Ruhaujjából előhúzta keszkenőjét, megtörölte a szemét, hogy a férfi arca kitisztuljon előtte.

– Küldtem egy levelet – mondta halkán a férfi.

– Igen, itt van.

Felállt, a kredenchez lépett, kivette a sárga levélpapírt.

– Azt írta – mondta, miközben visszaült, és az összehajtogatott levelet letette kettejük közé az asztalra –, hogy fontos híre van az uramról, és csak személyesen mondhatja el.

A férfi széthajtogatta a levelet.

– Igen, asszonyom, úgy éreztem, ezt csak személyesen közölhetem önnel, az a rendje.

– Rossz hír? – kérdezte újra.

– A legrosszabb. Őszintén sajnálom.

– Édes Istenem!

– Kérem, fogadja legőszintébb részvételem!

Ilona kis időre maga elé meredt, újra megtörölte a szemét, tekintetét a férfira emelte, és megpróbált erőt préselni a hangjába.

– És hogyan... hogyan történt?

– Gránátrobbanás. Közvetlenül a lövészárokból csapódott. A légnyomás mindenkit a deszkapalánknak vetett. Tudja, a lövészárok oldalát deszkalapokkal fedtük be...

– ...a patkányok miatt, meg hogy a sáros föld be ne omoljon, tudom.

– Látom, a nagyságos asszonynak van némi fogalma a lövészárokharcról.

– Olvastam valahol – felelte Ilona zavartan. – Rengeteg cikk jelent meg a háborúról az újságokban.

– No igen, el tudom képzelni. De a valóságot meg sem közelíthették azok az újságcikkek.

– Bizonyára. És János...

– Nem szenvedett. Én is elvesztettem az eszméletemet a légnyomástól, s mikor észhez tértem, ő már... szóval, élt még ugyan, de a sebei... Átkaroltam, ölembe vettem a fejét, s ő rám nézett. Tarts ki, mondtam neki, jön már a szanitéc... Hazudtam, senki sem jött, zűrzavar volt, káosz, jajgatás és fájdalom mindenütt körülöttünk. Csak fogtam a fejét, ő nézett, tekintetét az enyémbe fúrta, szinte éreztem, hogy belelát a fejembe. Ha túléled, suttogta erőtlenül, ha túléled, keresd meg a feleségemet, mondd meg neki, mondd... és akkor kilehelte a lelkét. Nagyon szerette magát, asszonyom. Azt hiszem, ezt akarta megüzenni utolsó lélegzetvételével. Vissza kellett vonulnunk, a bombák meg csak zuhogtak, egyik a másik után robbant fel, beszakadt az árok, magára kellett hagynom, betemetődtek a járatok, sokan ott maradtak a föld alatt. Nem hiszem,

hogy valaha is előkerül a holttestük. Ezért gondoltam, hogy eljövök, és inkább meghozom a rossz hírt, mint hogy bizonytalanságban hagyjam a nagyságát. Mert nincs annál pusztítóbb, mint a bizonytalanság, várni, csak várni, hiába...

– Igen, igaza van, és hálás vagyok ezért. János... Ne haragudjon, a vezetéknévét még nem árulta el.

– Czakó. Czakó János. János, mint a megboldogult ura.

– Kedves János... – most Ilona vette magához a levelet –, igen, írja, hogy jó barátok voltak az urammal. A „két János”. Így hívták magukat a bajtársaik is.

A férfi vastag bajusza alatt szégyenlős mosoly bújt meg.

– Mintha testvérek lettünk volna. Nemcsak a keresztnévünk volt ugyanaz, de tán a lelkünk is rokonságban állt egymással. Kezdetől fogva egyazon osztásban szolgáltunk. A baj, a veszély, az egymásrautaltság halálíg tartó barátságot sző a harcosok közt. Megosztottuk kenyerünket, dohányunkat. A háború elején, amikor még a hadipostával megkaptuk az otthonról küldött csomagokat, a süteményeket, a szárazkolbászt, összedobtuk a közösbe, amink volt. Sokat mesélt kegyedről. Szinte mindent tudok a háború előtti rövid, közös életükről. Hogy hol ismerkedtek meg, melyik bálban, hogyan kérte meg édesapjától a kezét, mennyire félt a választól, hiszen csak egy kereskedősegéd volt még, igaz, a nagybátyja üzletében, akinek nem volt családja, s esély volt rá, hogy idővel átveszi tőle a szatócsboltot. A csónakázásukról a tavon, az első csókjukról...

– Hát még arról is?

– Ahogy ő is mindent tudott rólam, az én családomról. Erről szóltak a végtelen éjszakák, mialatt a gránátok süvöltöttek a fejünk fölött, mi az árok odújában kucorogva emlékeztünk a béke éveire, felidéztek egymásnak legboldogabb pillanatainkat. Látom a könnyeit, asszonyom, s mégis, mintha e szomorú hír nem érte volna felkészületlenül. Netán tudott már férje elestéről?

– Nem, maga az első, aki közölte velem. Miért döntött úgy, hogy éppen ma jön el hozzám a fájdalmas hírral?

– Igazából magam sem tudom. Nem mindig vagyok tisztában cselekedeteim mozgatórugóival, de talán az lehetett az oka, hogy éppen ezen a napon, november tizedikén történt. Évforduló, tudja.

– S az évente van.

– Valóban.

– És magát... magát várta itthon valaki?

A férfi lehajtotta a fejét.

– Az én drága feleségemet, Sárát elvitte a láz. Mire hazaértem a hadifogságból, már a temetőben várt rám, mélyen a föld alatt.

– Sajnálom... és a szülei?

– Őket nem találom.

– Hogyan?

– Nyomuk veszett.

– Nem lehet, hogy rossz helyen keresi őket?

– Rossz helyen?

– Talán elköltöztek. A háború éveit a civil lakosság is megszenvedte. A véres forradalmat, a rekvirálást, majd a megszállást.

A férfi megrázta a fejét.

– Eltűntek. Mintha sosem léteztek volna. Idegenek laknak a házunkban. Sosem láttam őket korábban.

– Lehetetlen.

– Minden lehet, asszonyom, négy évet töltöttem a pokolban, azt az egyet megtanultam, hogy bármi lehetséges. Még az is, amit el sem tudunk képzelni.

– És ha... ha őket is elvitte a láz? Idősek voltak, gyengék.

– Nem találtam fejfájukat a temetőben.

– Talán egy másikban nyugszanak.

A férfi megrázta a fejét, aztán lehajtotta, és maga elé meredt.

Ilona újra a levélhez fordult, belekapaszkodott.

– Van itt valami a levélében, ami elgondolkodtatott, annyiszor újraolvastam, és mindig... Azt írja nekem, hogy, felolvasom: *Az az érzésem, asszonyom, hogy magam sem a való világban élek, csak megyek egyik helyről a másikra, akár egy kísértet, s keresem az igazi énemet, melyet odahagytam a háborúban, oda temetődött a jelöletlen sírokba, a sok száz, sok ezer bajtársam megcsonkított holtteste mellé, mert nekem nem a testemet pusztította el a háború, nem a végtagjaimat szakította le a robbanólövedék, hanem a lelkemet tépte ki sértetlenül maradt porhüvelyemből, s fogta magánál túszként, mintha tartoznék neki valamivel, s amíg adósságomat le nem rovom, vissza nem adja azt nekem...* Ez, ez olyan szomorú, de egyben szép is. Megmagyarázná, mire gondolt tulajdonképpen?

A férfi most elnézett Ilona feje mellett, mintha látna valamit az ő háta mögött.

– Nem találom a helyemet – felelte végül.

– Ebben talán nincs is semmi rendkívüli. A legtöbb háborút viselt férfi így van ezzel. Nézze el nekem asszonyi okoskodásomat, de akivel csak találkoztam, túlélővel, katonaviselttel, mindegyikük más ember lett, mint aki volt a háború előtt. A szomszédunkban lakik egy fiatalember, miután hazatért, hónapokig nem mert kilépni az utcára, s a legkisebb csörrenésre, zajra a mai napig összerázkódik, s egész teste remegni kezd. Idő kell, hogy a test után a lélek is hazatérjen.

A férfi ránézett szomorú, fekete szemeivel.

– Úgy véli, asszonyom, hogy a lelkem még úton van hazafelé?

– Könnyen lehet.

– Lemaradt valahol?

– Vagy csak bolyong, zavarodottan, mert fél visszatérni abba a testbe, melyben annyi szenvedést volt kénytelen elviselni.

– Nahát. Ez szépen hangzik. De ha a lelkem nincs velem, akkor hogyan élhetek? Hogyan járkalhatok, beszélhetek úgy, hogy a lelkem távol van?

– Minden kérdésre én sem tudhatom a választ, kedves János. De el tudom képzelni, hogy mivel a test nem működhet lélek nélkül, ilyen esetben, amikor a sajátját nélkülözni kénytelen, kölcsön vesz egy másikat.

– Egy másik lelket?

– Meglehet.

– S az senkinek nem hiányzik?

– Talán már nincs, akinek hiányozzon. Egy gazdátlan lélek.

János elgondolkodott, majd elmosolyodott, amitől Ilona testét elöntötte a melegség.

– Mily különös, én hoztam a rossz hírt, s a végén kegyed vigasztal engem.

A férfi szedelőzködni kezdett.

– Máris indul?

– Elmondtam, amiért jöttem.

– Jolika készít nekünk teát... szereti a teát, nem? Mesélhetne még magáról...

– Magamról nincs mit mondanom, asszonyom.

– Van szállása?

– Van ágyam, ahol nyugovóra hajthatom a fejemet, ha erre kíváncsi.

– Munkája?

– Akad. Hol ez, hol az.

Az ajtóban megjelent Jolika, hogy kikísérje a férfit.

– Látjuk még egymást? – lépett utána Ilona.

János megtorpant.

– Nem ígérhetem – felelte, anélkül, hogy hátrafordult volna. – Miért kívánná annak a férfinak a társaságát, aki a fájdalmas hírt meghozta? Nem egészséges az.

Ilona egyedül maradt a szobában, s mikor meghallotta a bejáratí ajtó csukódását, lerogyott a székbe. Jolika visszatért, megállt előtte. Egy ideig nem szólt, aztán csak sóhajtott egyet.

– Szegény asszonyom. Visszarakom a képeket.

– Rakjad, és jövőre ott is maradnak. Legközelebb nem vesszük le őket.

– De a doktor úr azt mondta...

– Nem érdekel a doktor úr tudománya. Jövőre ott maradnak. Az esküvői is.

SAJÓ LÁSZLÓ

turnus

vizelet? széklet? súlya? magassága?
vérvétel ékágé röntgen csak elő-
vigyázatosan az oxigén árthat
két napig szobádból enni jössz elő
hugyozni szarni mehetsz vár a tető
1014 méter nevetséges
egyre többször állsz meg az emelkedőn
lenn vár edd meg a finomfőzeléket

ez itt az elkamínó kanosszája
önkéntes remete se pornó se nő
még van levegőd amíg pálinkád van
itt se menekülhetsz el magad elől
nappal összeraktad magad összedől
éjszaka ülsz mások seggmelegére
elmúlt a nap éj hét a következő
edd meg a kelkáposztafőzeléket

vizit van köpet? van a színe? sárga
mindig lesz mit enni slájmot lenyel ő
de hol vannak a régi betegtársak
elfogyunk mint majd egyszer a levegő
a legjobb férj nej társ anya szerető
lefelé megyünk már érd el ebéded
fák közül hideg szél mint sír szele jó
edd míg van míg vagy a tökfőzeléket

AJÁNLÁS

reggeli tea kakaós kalács vaj
vége a turnusnak újak jönnek űk
szendvicstúrót paprikát vacsorádat
kint a halálnak
hiába
lelőtt

veszett rókája
dögszagot áraszt
a kihalt szanatóriumon tábla

ZÁRVA

civilek patkányok jönnek egyétek
a dermedt sárgaborsófőzeléket

Kékestető, 2024. február 13 – március 5.

A szövegben Petőfi-, Robert Burns-, Kölcsey-parafrázis.

ahogy van

a kávéfőző kézre áll a platnin
felemelve a vécé ülőkéje
ágy ahogy van ezen már nem fog baszni
kávéfőző sem áll az ő kezére
nem nyom ki van még felpuffadt fogkrémet
mosdón a fogkefe fogkrémtől balra
tűnődik hulla-e nincs benne élet
hagyjatok úgy mindent ahogyan hagyta

a halál és az élet közt arasznyi
különbség hernyónyi fogkrém sötétben
marad mint ő hagyjatok megrohadni
most bánhatja csak miért nem volt ébren
mondják jó volt ez így álmában érte
mire megyünk ketten végre láthatlak
nézett volna még a halál szemébe
hagyjatok úgy mindent ahogyan hagyta

cipők ruhák a gyújtóláng nem alszik
el pálinka evőeszközök és egy
keresztben megrepedt foncsorig arcig
feketült tükör a hűtőszekrényben
találtok nem ette meg az ebédet
utolsó vacsorát reggelit asztal
seggétől fényes nádfonatú székek
hagyjatok úgy mindent ahogyan hagyta

AJÁNLÁS
kipattannak a gardróbajtók annyi
a fölösleges ruha molylepkéket
röptető hernyók falják mi maradt itt
por remeg hasábban beeső fényben
elszabadulnak ismeretlen lények
és nincsen semmi sem csak ez a van van
cipőkötést tanultam ennyit érek
hagyjatok úgy mindent ahogyan hagytam

A szövegben József Attila-, bibliai parafrázis.

amikor nagymama sírját kerestem

a bejáratnál három fehér rózsza
nagymama nagybátyámnak nagyapámnak
kit krasznij lucsba málenkij robotra
flekktfuszban emlékoszlop alján a
föld fölött gazban *zabos ernő* nálam
még két rózsza sírrengeteg de melyik
nagymamáé egyszer már nem találtam
mikor nagymama sírját kerestem itt

mozgolódás a ravatalozóban
temetés lesz innen melyik irányba
indultunk nem tudom nagymama hol van
sírzsombékokon temetőmocsárban
a földdel egyenlő hantokon át a
túlvilágra? egy új név következik
nem *özvegy zabos ernőné* hiába
mikor nagymama sírját kerestem itt

ház itt élet van kopogok ajtóban
nő keresem özvegyi parcellában
az nincs gyerek rátemetési mondja
meg urnás a főnök ebédel várjak
januári elíziumban áznak
testüket a holtak csontig vetkezik
hullaszag a temető mocsárgáza
mikor nagymama sírját kerestem itt

jön a főnök a gépet bekapcsolja
két éve temettem mellékállásban
sírásó gyászsofőr pap sátánszolga
az nem lehet rátalál nagybátyámra
zabos ernőné ilyen nincs nincs hát a
fiánál ott kell lennie megleli
5 8 11 menjen egész hátra
mikor nagymama sírját kerestem itt

AJÁNLÁS
ötös parcella a nyolcadik sorban
a tizenegyedik sír a mocsárban
lidércfény kísért napban hunyorogva
lépek mély tárt üres sírokon által
a temetőben ma feltámadás van
jönnek új hullákat temetők megint
kimegyek más senki nem jön utánam
lenn sötét fönn örök lét fényeskedik

A szövegben Pilinszky-, Ady-parafrázis.

BENE ZOLTÁN

Mélyérzés

A telefon sötét képernyőjén tükröződött az arca negyede. Egészen elviselhető negyed, gondolta Boldizsár. Sőt, végeredményben meglehetősen pofás kis negyed, fokozta tovább önironikusan. Az egész pofához képest kiváltképpen pofás, tette végül hozzá bölcsen, nehogy elszaladjon vele – még ha ironikusan nyertve is – a ló. Amennyiben viszont meg kellett volna fogalmaznia, mi tetszik abban az arcnegyedben (mert – önirónia ide vagy oda – tagadhatatlanul tetszett valami), képtelen lett volna rá.

– Nem tudom, mi tetszett benned – biggyesztette le az ajkát Zina, és a férfit nem is azért fojtogatta a sírás, amit mondott, hanem a szívébe markoló közömbösség miatt, amivel mondta. Mintha egy mélyütést vitt volna be neki a nő.

– Én tudom, mi tetszik benned – válaszolta, s akár elégedett is lehetett volna a hangjával, elvégre szépen zengett, és még csak meg sem bicsaklott. Mégsem volt elégedett, mert az enyhe remegés jól mutatta, mennyire szájalmasnak és kiszolgáltatottnak érzi magát.

– Sorolhatnám napokig – dünnyögte még az orra alatt.

Zina úgy tett, mintha nem hallotta volna, Boldizsár pedig nem tudott szabadulni attól, hogy este majd meg fogja hallgatni néhányszor a *Bikini A férfi megy, a nő marad* című dalát, és abban reménykedik közben, hogy számára is csak az első éjszaka lesz nehéz.

De amint azzal előre tisztában volt, nem csak az első éjszaka lett az. Az ital viszont, ahogyan a dalban, sosem bizonyult elégnek. Habár neki nem amiatt, amire a Bikini szövegírója gondolt. Nem azért volt kevés az ital, mert nem bírt vele betelni, hanem azért, mert kerülte. Nem értette pontosan, miért, mégis.

– Szerintem hülye vagy – szögezte le az egyik régi barátja. – Itallal könnyebb.

– Szerintem jól teszed – vélte egy másik barát. – Az ital mindig a probléma, sosem a megoldás.

Ez azért hangzik olyan bosszantó, bántó közhelynek, ingatta a fejét Boldizsár, mert végső soron igaz. A közhelyek többnyire igazak.

Egy másik közhely ezzel szemben hamisnak bizonyult.

– Az idő majd megold mindent – vigasztalta az öccse.

Nem, nem oldott meg semmit. És ezen Boldizsár maga csodálkozott a legjobban.

Akkor is csodálkozott éppen, amikor kiszállt az autóból a város szélén, és becsöngetett a címre, amelyhez a GPS vezette. Igaz, nem azon csodálkozott, hogy éppen az a közhely nem igaz, amelyik a legnagyobb hasznára lehetne, hanem azon, milyen rossz állapotban van az épület, ahol Doki lakik. Az orvosokat gazdagnak képzelte. A nagymenő orvosokat kiváltképp. Lám, megint egy közhely, somolygott magában keserűen.

– Kit keres? – a nő kócos volt, horgolt blúzt és kinyúlt mackónadrágot viselt.

Boldizsár megmondta, kit. A nő kiélt arca fintorba rándult.

- Ha megtalálja, szóljon nekem is! – és már be is vágta a kaput.
- Na bazmeg – dűnnyögte Boldizsár. Visszaült az autóba, indított. Beütötte az öccse számát a mobiljába. Az ötödik kicsengés után beszélhetett.
- Biztosan jó címet mondtál?
- Igen, miért?
- Ez egy lepukkant ház, benne egy lepukkant nő, Doki nincs itt.
- Nekem ez a cím van meg.
- Hát ez biztosan nem jó – szögezte le Boldizsár. A másik nem felelt. – Nincs ötleted?
- Nincs. Azt hiszem, kifogytam az ötletekből.
- Oké, azért kösz – mondta Boldizsár, és bontotta a vonalat. Mindig is ilyen volt a testvére: segítőkész. Csak ritkán volt köszönet a segítségében.
- Dokit még az egyetemi évekből ismerte. Gyakran italoztak együtt. Később elkeveredtek egymástól, éveket, talán évtizedig nem is hallott róla, míg pár éve a világhálót beszövő algoritmusok egyike a szeme elé nem dobott egy interjút, amelyben Doki hosszan beszél az eredményeiről, amelyeket a sclerosis multiplex gyógyítása terén ért el.
- Akkor meg tudja gyógyítani? – kérdezte a testvére Boldizsárt.
- Nem, nem tudja meggyógyítani, de elviselhetőbbé teszi.
- Az is valami – biggyesztette le az ajkát a fivére.
- Gondolom, nem is kevés – tódított Boldizsár.
- Pár nappal azt követően, hogy elolvasta az interjút, összetalálkozott Dokival. Nem sokkal azután történt, hogy Zina elhagyta, céltalanul rótt az utcákat, betért minden kocsmába, mindenütt ivott egy kávét meg egy kólát, néhol gyömbért. A sokadik kricsmiben botlott Dokiba.
- Én még ma sem vetem meg a szeszt – mosolygott rá egy órával és három krimóval később.
- Látom – mondta Boldizsár, majd rövid hezitálás után megkérdezte: – Nincs belőle baj amúgy?
- Mire gondolsz?
- Munka, magánélet...
- Ne vedd nagyképszerűségnek, de túl jó nevem van a szakmában ahhoz, hogy egy kis szeszszag miatt csesztessenek... Magánéletem meg gyakorlatilag nincs.
- Se gyerek, se család...?
- Nincs. Neked?
- Volt egy gyerekem, de nem született meg.
- Tehát nem volt.
- Ha te mondd.
- Szentimentális fasz vagy – nevetett Doki. – Még mindig.
- Na ja. Szentimentális... Az ötödik hónapban halt meg. Az anyja hasában. Doki széttárta a kezét.
- Ne haragudj, nem akartalak bántani, de sírni sem akarok veled.
- Világos.
- Régen történt?
- Tizenöt éve.
- Ezért hagyott el a nő?
- Nem, az a nő nem ezért hagyott el – sóhajtott Boldizsár –, azzal a nővel sosem voltam együtt. Két-három éjszakától eltekintve.
- No, mégsem vagy menthetetlenül szentimentális.

– Na ja, mégsem...

Doki belekortyolt a hosszúlépésébe. Kért még egyszer négycentnyi Unicumot.

– Neked sose volt családod? – kérdezte Boldizsár.

– Nem.

– Nem akartál, gondolom.

– És jól. Van egy muff, akinél előfordulok... Néha lakom is nála, amikor meg-
unom a lakásomat. Ennyi.

Doki fölhajtotta az elé koppintott töménytet, majd a szesztől rekedt hangon
megkérdezte:

– És az a nő, aki miatt most ki vagy borulva?

– Tíz évig éltünk együtt.

– És miért hagyott el?

– Mert szentimentális vagyok – Boldizsár elégedetten vette tudomásul,
hogy fölédett benne az önirónia. – Például. – Menten el is bizonytalanodott. –
Talán.

– Ne haragudj, de akkor meg is értem – vigyorgott Doki. – Csak az azt meg-
előző tíz évet nem...

– Nem tudom... Azt mondta, azt se tudja, mi tetszett bennem.

– Van ilyen. Az emberek állhatatlanok. A nők is, a férfiak is. Utóbbiak még
hülyék is ráadásul.

– Az öcsém...

– Emlékszem rá – vágott közbe Doki. – Sose kedveltem.

– Az öcsém azóta látta egy faszival.

– Szóval klasszik sztori.

– Az – Boldizsár utolsó ujjpercei elfehéredtek, ahogy a kétdecis kólásüve-
get szorította. – Az, bassza meg, az.

Még órákig beszélgettek, bár nem sok értelmes téma merült föl. Boldizsár
másnap bejelölte Dokit az egyetlen közösségi oldalon, amelyen rendelkezett
profilal, a másik pár hét múlva visszajelölte. Néha váltottak üzenetet. Egyszer
például „Bejelölt az öcséd. Nem örülök, de visszajelöltem.” „Örvendezem” – vá-
laszolt Boldizsár. Kicsit később pedig: „Berúgtam az öcséddel a hétvégén. Nem
is rossz arc.” „Örvendezem” – válaszolt Boldizsár.

Kavarogtak benne az emlékek, miközben a telefon sötét képernyőjén tük-
röződött az arca negyede. Egészen elviselhető negyed, gondolta. A lámpa zöld-
re váltott. Nincs mit tenni, be kell menni a klinikára. Ott majd eligazítják. El
akarta kerülni, hogy a munkahelyén keresse föl a régi barátját, bár végső so-
ron munkaügyben keresi.

– Eh, bassza meg – dörmögte. Rákanyarodott a Nagykörútra.

Két nap múlva, a klinikához közeli kávézóban találkoztak. Doki arca és inge
egyaránt gyűrött volt. Boldizsár úgy érezte, valódi érdeklődéssel tekint rá.

– Mikori a diagnózis? – kérdezte Doki, miután figyelmesen, együtt érző arc-
cal végighallgatta.

Boldizsár minden kérdésére válaszolt, ahogy tudott, és megmutatta a lele-
tetet, amelyeket magával hozott.

– Rendben – zárta le a beszélgetést Doki. – Írjon egy beutalót a házi orvos.
Írd meg a nevét és az elérhetőségét üzenetben, megbeszélem vele előre. Segí-
tek. Amennyire tőlem telik. És amennyire ezen a kurva betegségen lehet.

– Köszönöm, igazán... – hálálkodott Boldizsár. Már a nyelve hegyén volt, hogy érdeklődjön a lepukkant épület és a benne lakó éltes nő után, de alighogy kinyitotta a száját, Doki beléfojtotta a szót.

– Ne legyél még szentimentálisabb, mint amilyen vagy! – Végigszántott ritkuló haján. – Az egész eset önmagában egy túl érzelgős übergiccs... Amellett, hogy tragédia, persze.

Boldizsár nem szólt, csak megszorította a felé nyújtott kezét. Doki nem eresztette.

– Tudod, hogy mit vállalsz? – kérdezte.

– Igen.

– Az ilyen későn jelentkező és máris ennyire gyors lefolyású esetek...

– Szarok?

– A sclerosis multiplex mindig szar! De ez az eset, az alapján, amit mondtál, s amit a dokumentumokban láttam, minimum primer progresszív, esély sincs remisszióra, vagyis fokozatos állapotromlás várható... Szóval, készen állsz arra, hogy vélhetően inkább előbb, mint utóbb jön a tolószék, az emelgetés? És ez akár évtizedekig húzódhat! S idővel a pelenkázás is elérkezhet!

Boldizsár bólogatott.

– Rendben – Doki elengedte a kezét.

Boldizsár gombócot érzett a torkában. Csak intett búcsúzásképpen, nem beszélt.

– Nem tudom eldönteni, hogy szentimentális marha vagy, vagy egy szent – dűnnyögte Doki kifelé menet.

Boldizsár visszaült a kávéházi asztalhoz, rendelt egy szelet Sacher-tortát. Zinával minden évben ettek a Sachernél sachert. Bécsben. Egy évtizeden keresztül minden ősszel. Miközben nagy nehezen nyelte az édességet, arra gondolt, elviszi még egyszer oda. Amíg még viszonylag egyszerűen megteheti. Még a tolószék előtt. Az emelgetés előtt. A jövő héten. A vizsgálat után.

Leküzdötte az utolsó falatot, fizetett, indult haza. Zina várja. Elmondja neki, hogy az ismerős specialista vállalja. És hazudni fog. Azt hazudja, a specialista szerint nincs veszve minden. Majd megkéri Dokit, hogy eleinte ne legyen őszinte. Hátha megteszi a kedvéért. Legalább a Sacherig ne, utána... De csak megteszi ezt neki... Eh, hessegette el a kételyeket, az egész fajunk a hazugságra és az önáltatásra van berendezkedve, miért ne működne éppen most?

A lakásom a harmadik emeleten van – el kell majd cserélni, gondolta lépcsőmászás közben. A másodikon megtorpant. „Nem tudom eldönteni, hogy szentimentális marha vagy, vagy egy szent.” Ezt mondta, valóban ezt mondta Doki?

– Te hülye vagy, bratyó – szögezte le a fivére, amikor elárulta, milyen döntésre jutott. – Az a nő úgy hagyott ott, mint egy darab szart.

– Senkije és semmije nincs, nem érted? Lakása sem. Az albérletét menten fölmondták volna, amint megtudják, mi a helyzet, nem akartam, hogy ez is... – védekezett Boldizsár. – Ez egy olyan betegség, ami idővel oda vezet, hogy másokra lesz utalva...

– Na és? – vont a vállát az öccse.

– Ha senkije nincs, akkor ezek a mások egy intézetet jelentenek.

– Miért nem gondolja az a fickó, aki miatt elhagyott?

– Az már nincs velem...

– Ja, mert azóta lettek újabbak... Pedig egy éve sincs, hogy dobott téged.

Boldizsár lesunyta a fejét. Valóban. Ő háromról tud. Zina élvezte az életet. Egészen a közelmúltig.

– Ez egy ijesztő betegség – makogta, inkább magának, mint a fivérének. Aztán sokáig hallgattak.

– Nem vállalták föl, ennyi – nyögte nagy sokára Boldizsár.

– De te igen, baszki? – csattant föl a testvére. – Normális vagy?

– Nem tudom eldönteni, hogy szentimentális marha vagy, vagy egy szent – dünnögte Doki kifelé menet.

– Egyik sem, bazmeg!

Már kimondta, amikor észrevette, hogy az egyik szomszéd jön lefelé a lépcsőn. Nem kért elnézést. Csak biccentett. Megy haza. Zina várja. Elmondja, mit intézett, megszervezi a Sachert, aztán jöhet a lakáscsere. Csak ne lenne ez a – bár halvány, de kétségtelenül – kellemes érzés valahol mélyen, gondolta, miközben a kulccsal matatott a zárban. Mélyérzés. Nem mély érzés, az egészen más. Ez mélyérzés. Olyasmi, mint a mélyütés. Vagyis nem olyan, mégis hasonló. Mindenesetre annak érzi. Kicsit émelyeg is miatta.

– Legalább tudom, hogy egészen biztosan nem szentimentális és nem is szent... Valami más.

MARNO JÁNOS

Értekezés a haszontalanságról

Már megint valami haszontalanságon
jár az eszed? Bélrákon, tüdőrákon? Hogy nem lesz
alvás, csak rémálom, vagy felriadsz
a sípoló zörejre, amit csakhamar
morgásnak hallasz, de nem, ez mégsem az,
ez a nyakad felől jön – kicsavartad
volna a nyakad, mint egy villanykörtét?
Megbuggyantál? Ez csak egy lyuk, belefér
a hüvelykujjad, öreg lyuk, mely idővel
rendes gödörre széledhet. Vigyázz
az árammal! Azok a drótok sehova nem
vezetnek, egymásba vannak gabalyodva,
hülye képzőművészet, itt a vakoknak
készült minden, csukd be a szemed, és hagyd
el magad, apád szégyene, hogy anyád
betege maradtál egy életre – ámbár
ezt életnek mondani...Vagy ezt mondták már?
Most mit látsz? Ott, ott az utca lábánál?
Ők azok? Még nem is haszontalankodtál
akkortájt, hagytad, hogy magadra hagyjanak,
lent járhattak valamiért a faluban,
papírokért talán a Tanácsházán,
késő tavasszal, mert anyád ujjatlan ruhát
visel és hajadonfótt van, s a haja még dús
fekete hullámokban omlik egymásba
hátrafelé; az apádról lesír, hogy nincs
hangja. Öltönye fehér, mint Kosztolányié,
és a bőre is barna, ámbár a kép fekete-fehér,
tehát az arca csak sötét; s a kerítés,
melynek kissé nekidőlnek, alacsony, léces,
a Hantosék kertjét keríti körbe, lejtve,
mert itt ér véget az Egyenlőség utca,
a Hantos-dombbal. A képen azonban, ez
legyen a fényképész dicséretére mondva, egy
veréb vagy macska sincs rajtuk kívül.
Mintha soha nem jártak volna fel-le
a Hantos-dombon másforma lelkek,
libák, utcagyerekek, kóbor kutyák, lovas
szekerek, teherautó egy-egy, egy mozi-
gépész, a villanyszerelő fia, kismamák
a bölcsödébe menet vagy jövet onnan,
egy ízben egy gúnár, akár egy kígyó, sziszegve
rontott feléd, fordultál azonnal vissza, át
a túloldalra, ahol a Jónék udvara
tátongott: TISZTA UDVAR, RENDES HÁZ,

olvastad folyékonyan a kiskapu
keresztlécére szegecselt pléhtáblácskán.
Vagy tévképzet kínozt: a pléhtábla vicsorgó
kutyát ábrázolt, felirattal tetézve:
VIGYÁZZ! A KUTYA BELÉD MARHAT!
Láttad is, hogy még habzott a pofája
a békától, mely ott lapult egy ereszcsonna
mellett egy kő alatt, hogy a nyakadba ugorjon.
Mert egyszer biztosan megfordultál
abban az udvarban, frissen volt felseperve,
az égbolt nehéz, palaszürke, kézírásod
akkor még kövérkés, lányos, csinosan
festett a talajszínű vonalas füzetben.

és egy melléklet

Az álom teljes tudatában hagytam
vezetni magam egy csupa vas- és acélszerkezetű
csarnokban, vezetőmet korábbról nem
ismertem, korát sem firtattam, nem
érdekelt, rábízta magam, jóllehet
szikrányi bizalmat nem éreztem iránta.
A hőség a homályban még döglesztőbbnek
hatott, mint a lakásban késő délután,
mikor a feleségem cserélgeti a vizes
lepedőket a két ventilátor előtt. Az
acéllemezeken óvatosan haladtunk, csúszott
a kapaszkodó korlát is a rátapadt zsír-,
bőr- és húscsfatoktól, valamiért
tudtam, hogy ez mégsem egy vágóhídi
séta, Dantéra gondoltam, de nem dobbant meg
tőle a szívem, a lépcsőfokokat viszont
meglepően jól bírtam, csak az undor
a hús, a líra, a kultúra, a természet és
a kezem meg az ödémás lábfejem iránt,
az növekedett egyre leküzdhetetlenebbé. Szó
sem esett ezen a gyárlátogatáson szűz
hóban ébredező vadak közt szikrázó
szerelemről. Mondom, álmomban úgy ébren
voltam, mint ébren még soha. Kiábrándultan, ám
nem csalódottan. Tudtam, amit ébren csak
ritkán és homályosan. S akkor hirtelen
idegtépő, fülsértőnek mégsem mondható
siránkozásra lettem figyelmes, balra
fordultam, a hangok irányába, és egy barnás-
bűzös hodályban kezdett a szemem
hozzászokni a képtelen alakzatba gyűlt
siránkozók sírva éneklő halmaihoz,

„kaláka, kaláka! kaláka kaláka...”, ezt fújták
 vigasztalanul, anyaszült meztelenül,
 a derekuk mindkét oldalon felhasítva, a sebből
 akárha zsebükből rámosták-tépdesték ki
 eleven zsigereiket, vezetőm szem előtt
 veszett, tudtam, hogy ez nem Dante, ennek
 a pokolnak nincs szerzője, ebből felébredni
 sem megy, nem válik hasznodra, ezek itt
 ugyanazt művelik, amit fényes nappal is tesznek,
 hogy nem tudnak róla, az nem tesz semmit,
 vagy nem mond semmit, te se mondj semmit,
 kövesd a példájukat, kelj föl és vetkőzz,
 és menni fog magától, egy metszés jobbról,
 egy másik balról, és jaktálva jajgatsz,
 hogy meddig tart még ez, kit van
 még hátra kizsebelned, kit van
 még hátra kizsebelned.

Nem-vers vers

Változat Szentjóbý Tamás 8vanjára

Néztem a falat, meredten néztem, feszült figyelemmel, mely nálam a türelmet hivatott pótolni, mivel a kitartás, te tudod, nem tartozik az erényeim közé; márpedig az eredményességhez higgadt nyugalomra van szüksége egy gyengélkedő embernek, aki éppen a gyengeségeiből próbál erőt gyűjteni, szilárd magot az elférgesedett, lottyadt szilvából, erőt vagy bátorságot, melyeket egyelőre egymás szinonimájának tekint; te tudod, hogy kész vagyok elmenni a falig; ismersz, azt is tudod, hogy a fal mögött elképzelhetőnek véllek, noha semmilyen véleményem nincs rólad, sem ilyen, sem olyan jelzőkkel nem illetnélek, ha valamely okból nálam tudakozódnának felőled. Szomjazhatunk egymásra, vagy torkig lehetünk egymással, hiszen, mint mondtam az imént, ismersz; tudod, hogy nem vagyok már olyan messze a faltól. Nem fogok persze nekimenni, nekirontani, mint egy gyerek, aki belebolondult a labdajátékba, és a térdével rohant neki a falnak, és tüstént elájult, s amikor magához tért, nem ismert rá a játszótársaira. Túlzás volna azt állítanom, hogy idegenkedett tőlük, inkább önmagát érezte idegennek a fölébe hajló tekintetek homorú, homályos tükrében, idegennek és elesettnek, ami ráadásul nagyon is megfelelt a valóságnak. Bizony, örülnünk kellene, valahányszor olyat gondolunk, olyasmit érzünk, ami egyezik a valósággal. Igazság szerint az emberek szeretnek legyinteni a valóságra, annyira torkig vannak vele, és ezért szomjazzák annyira az igazságot, hátha az segít lenyelni a valóságot, és akkor már lenyelve legyinteniük sem lesz mire. Én azonban nem vagyok rest akkor is legyinteni, amikor teljesen magamra maradván egy lélek sem tanúsíthatja jelenlétemet, márpedig aki önmagára is kész legyinteni, annak a létezése több mint kétséges. Szavaimból talán kitetszik, hogy a baleset óta ugyanúgy szeretek elmenni egész a falig, mint előtte naivan szerettem, szeretek naivnak látszani a világ szemében, olyannyira, hogy én is meghatódhassak a naivitásomon, megindult naivitással közelíteni a falhoz, mígnem az orrommal csaknem hozzáérek, s ahogy cipőm hegyes orrával, térdemet hátrafesztve, felcsusszanok szinte a szegélylécre. Ez az állásmód nevetségesnek hathat, azonban veszélytelennek semmiképp. Megszédülök például, és hanyatt zuhanok, de nekidőlhetek is

a falnak, és az velem dőlhet tovább – ez csak rajtad múlik, vagyis rajtad áll, amennyiben helytálló a sejtésem, miszerint te állsz ott a fal takarásában. Csak hát a valóságban ritkán igazolódnak be a sejtéseim. Helyetted tehát feneketlen szakadékot is rejtegethet maga mögött az a fal, amelynek nekidőlve ekképp vele együtt én is a mélybe zuhanok, feneketlen mélységbe, az sincs kizárva, és akkor a gyönyör sem, mivel zuhanni gyönyörűség, megszabadulni a súlyunktól, mely valamennyi szárazföldi élőlény életét pokollá teszi. A súlya. Nem kell hozzá túlsúlyosnak lenni, hogy ezt a vak is belássa. Hacsak nem csinál sportot a tulajdon súlyának az emelgetéséből. Szakításából vagy lökéséből. Ilyet még a televízió őskorában láttam a barátom apjának a szolgálati lakásában, egy teljes házban, hogy pontos legyek, melynek az egyik oldala közvetlenül a nedves föld falába épült bele, ezért mindössze két helyiséget hasznosíthatott benne a család, egy sötét szobát, ahol bújócskázhattak a gyerekek, és egy fürdőszobát vécével, ahol a tisztálkodáson kívül még fotólabor is üzemeltethetett a barátom és a barátom édesapja. A barátom igen korán megtanult gólyalábon járni, mintha a meztelen talpával puhatolta volna ki a talaj szeszélyeit, olyan könnyedén közlekedett a gólyalábakkal, betonon, sárban, agyagban, vízmosásban, buja aljnövényzetben mindenütt megtalálta a léptéket, a helyes ritmust, ahol megjelent, ott az emberek nem tudták levenni róla a szemüket. Zuhanni tehát gyönyörűség is, nem csak steril borzalom, könnyűvé válsz, mint egy bóbíta, a pitypang sapkája, szétspriccelhetsz, mint a kutyatej, kint a mezőn, ahová nem ér el a kenyérgyár hajnali szaga. Csak óvatosan a szóval! Tartózkodjunk a költészetre emlékeztető alakzatoktól. Néztem, mondom szárazon, csontrepesztő erővel összpontosítva néztem a falat, érezvén, hogy a szemgolyóm mind mélyebbre és mélyebbre süpped a gödrébe, míg nem kezdett kirajzolódni előttem mind a két csontkarima, akárha nyersebb tákolmányú szemüvegkeret, ám ez rossz hasonlat, de nem baj, az volna baj, ha jó lenne, bogaraimat is láthattam végre, ki-be mászkáltak ezen a csonthorizonton, hálával tartozom a falnak, azt éreztem, valószínűleg azt, hogy segített fölfedeznem a saját horizontomat, amely az eseményeket egyszerre áramoltatja, habozásra készteti, valamint felszámolja, azaz elnyeli őket. Hirtelen mintha egy kiállítás falát bámulva eszméltem volna valódi kilétemre, egy műkedvelőére, mert az ecsettől fél, mint a tűztől, még jobban a festék nedvességétől, amely a fal nedvességétől újra meg újra nedvesedik, és ez addig ismétlődik évről évre, míg el nem bontják a házat, s föl nem töltik földdel a helyét, és az egykori fotólabor infravörös fénye mégiscsak visszatolódik az elemeket dúsító költészet felé. Hiába áll ott a fal a helyén, egy döntés megszületett, érzem, hogy elernyedtélt, nincs ennél természetesebb, hiszen a szakadék téged nem is feszélyezett soha. Ilyenkor szokás mondani, hogy ennek az embernek kötélből vannak az idegei. Csak éppen hol itt az ember? És hol a kötélt? A barátom elköltözött, egy mocsaras vidékre a családjával együtt, nem a régi, hanem az új családjával, viszonylag rövid időtartam az, amelyet együtt tölthetünk a régi és az új családunkkal, egy másik barátom például ezért nem is kerített magának új családot, kihúzta addig a régivel, hogy egy újhoz már ne is fülhessen a foga. A régivel álmodik minden éjszaka, együtt ülnek az asztalnál, az ő főztjüket eszi, mogorván kicsit, mert lucid álmodó lévén, mintha tisztában volna vele, hogy ez a táplálék emésztetlenül gyűlik az elméjében, és a következő napot még nehezebb lesz átvirrasztania.

BENEDEK SZABOLCS

Nitroglicerín

A nyár második napja, ilyenkor hamar világosodik, egy darabig még rövidülnek az éjszakák, pár hét van a napfordulóig. Nem tudom eldönteni, ez most jó-e, avagy rossz. Jó azért, mert világosban gyorsabban és könnyebben lehet menteni. Rossz, mert ahogy hasadni kezd az ég alja, egyre élesebben látjuk a pusztítást.

Fény eddig is volt, az égő házak fényei. A tűzoltók azt mondják, két épület teljesen kiégett, másik négy súlyosan megrongálódott, félő, hogy azok között is lesz, amelyiket nem lehet majd helyreállítani. Keresik a romok alatt a túlélőket, de mindeddig csak három halottat találtak, tartanak tőle, hogy idővel többet is.

– Britek voltak – jelenti ki határozottan Feri.

– Honnan tudod?

– Láttam.

Nem akarom mondani neki, hogy én is láttam, mindenki látta, az egész város fölébredt a támadásra. Viszont amikor mentünk le az óvóhelyre, Pista bácsi a szomszédból azt hajtogatta, hogy ezek Sztálin-gyertyák, amelyekkel a muszkák világítják meg az égboltot légitámadáskor, hogy jobban lássák a célpontokat. Észrevettem apám pillantásán, mit gondol: Pista bácsi újabban folyton a muszkákat emlegeti. Náluk volt fogságban a nagy háborúban, utána meg is vádolták, hogy bolsevik lett, de valahogy megúszta a dolgot. Mostanában viszont megint sűrűn beszél a ruszkikról. Apám szerint Pista bácsi nem is annyira titokban azt szeretné, ha ők jönnének be ide, és nem az angolszászok.

Hamar kiderült mindenki számára, hogy nem jelzőrakéták, hanem gyújtóbombák fényei hasítják darabokra a nyár éjszakai eget.

– Hány óra volt? Megnézted az órát?

Nem a mostani idő érdekel, hanem az akkori, Feri mégis ösztönösen a csuklójára pillant, de rajta sincs óra. Talán elhagyta valahol. Vagy elcserélte valamire. Mostanában egyre több a hasonló barter. A szüleim is elkezdtek megszabadulni az értéktárgyainktól. Minek őrizgessék őket, amikor ki tudja, hány nap még az élet? Mások viszont éppen ezért ragaszkodnak görcsösen mindenhez, ami az övék, elvégre nem tudják, meddig birtokolhatnak még bármit is, beleértve az életüket.

– Kettő. Vagy inkább kettő előtt valamivel.

– És honnan tudod, hogy britek?

– Megismertem a gépek zúgását – mondja Feri büszkén.

Amióta ismerem, Feri mindig is érdekelték a repülőgépek. És a másféle gépek is. Márpedig elég régóta ismerjük egymást. Együtt jártunk elemibe, azután most gimnáziumba. De ebben a pillanatban elsősorban nem gimnazisták vagyunk, hanem levették. A tanulás fontos, ám olyan időket élünk, amikor a honvédelem mindennél előbbre való. Az ellenség több oldalról támad, nekünk pedig kötelességünk megvédeni hazánkat. Egyelőre a tudásunk és a ránk bízott feladatok szerint, de például apám szerint elképzelhető, hogy idővel a fronton is bevetnek bennünket. Már persze abban az esetben, ha a front ideér.

Ami remélhetőleg nem következik be. Feuermann tanár úr azt mondta a gimnáziumban, hogy a németek azért vonultak be hozzánk, hogy ne a ruszkek jöjjenek. Apám viszont úgy véli, az angolszászok pont azért támadnak a levegőből ilyen hevesen, mert itt vannak a németek. Egyébként meg Feuermann tanár úr elég sarkosan látja a dolgokat, persze mit vár az ember attól, aki úgy hordja magánál a Hitler-idézetes Volksbund-igazolványát, hogy annak a felső széle kilóg a zakójának a zsebéből.

– Moszkitók voltak – folytatja Feri. – A hangjukról fölismertem őket. Láttam már Moszkitót a város, de a szandai reptér fölött is. Igaz, azok nem bombázók voltak, hanem felderítők. A Moszkitókat sok mindenre lehet használni.

Elhiszem, amit Feri mond. Miért ne hinném el? Évek óta legjobb barátok vagyunk, de van, amiben különbözünk egymástól. Feri nem érdekli a történelem és a politika, ennek ellenére mindig meghallgatja, amit ezekben a témákban hadoválok neki. Engem pedig nem érdekelnek a járművek és a motorok, azonban én is végighallgatom Feri ezzel kapcsolatos kijelentéseit. Háborús időkben az ember hasznát is veszi az efféle tudásnak. Gyakran elmegyünk a kormányzóhelyettes szobrához, a városháza elé. Feri azért, hogy ott sokadjára elmagyarázza, Horthy István milyen repülőgépekkel repült, és milyen gépet vezetett, amikor lelőtték a fronton. Én meg a legszívesebben odasúgnám neki, hogy apám azt mondta, ha a kormányzóhelyettes élne, már rég elintézte volna, hogy az angolok jöjjenek be a németek helyett. És szerinte Horthy Istvánt a németek tették el láb alól, mert nem tetszett nekik, hogy az angolokkal szimpatizál. De pontosan tudom, hogy ezt nem mondhatom el senkinek. Feuermann tanár úrnak különösen nem, ám Ferinek se. Apámat bajba sodornám, és vele a családjunkat is.

– Mit álldogáltok? Folytassátok tovább!

A parancs nem hangzott fenyegetően, de elég szigorú és határozott volt ahhoz, hogy támaszkodás helyett megragadjuk megint az ásó nyelét, és ássunk tovább. Nehezen haladunk. Jó volna egy csákány is, de azt nem kaptunk. Pedig a faldarabokat csákánnyal lehetne leginkább elmozdítani.

– Nem lehettek sokan – véli Feri lapátolás közben.

Ránézek, folytatja tovább:

– Vagy két tucat robbanást lehetett hallani. Az is lehet, hogy valamivel többet. Ez azt jelenti, hogy kevés Moszkitó érkezett. Meglepően kevés. Ahhoz képest, hogy a vasútállomást támadták...

Feri megcsóválja a fejét.

A vasútállomás felé pillantok. Ott is sok a rom. De a bombák zöme a Béke utca környékén robbant. Apám említette a múltkor, hogy ahogy telnek az évek, úgy mindenütt egyre fiatalabbakat hívnak be katonának, és a kiképzés ideje is jócskán lerövidül, így hát nem biztos, hogy az újoncok rendszeren meg tudják tanulni a helyes fegyverhasználatot.

– Vissza fognak jönni.

– Mi van?

– Ez csupán előőrs volt. Fölmérték a terepet. De vissza fognak jönni.

– Ha csak földerítettek, miért bombáztak is?

– Nem csupán földeríteni akartak. A Moszkitó sokoldalú gép. Sok mindenre lehet használni. Szétnéztek, leszórtak két tucat bombát, aztán visszamentek a többiekért. Lehet, hogy a bombák elsősorban azért kellett nekik, hogy jobban lássanak. Ezért támadták a környező utcákat. Hogy a robbanások fényében lássák, mi van a vasútállomáson.

Hát akkor a britek is láthatták azt a fura látványt, ahogyan félig és egészen meztelen emberek szaladgálnak mindenfelé. A Wehrmacht a sínek közelében állította föl az egészségügyi állomást, hogy akik a frontról vagy bárhonnan érkeznek, csak leszállhassanak a szerelvényekről, és azonnal mehessenek a tetvetlenítőbe meg a kisebb bajaikat ellátni. Leginkább pedig fürödhetnek. Egy-szerre több ezren is vannak az állomáson, a zuhanyzó viszont állítólag kevés, úgyhogy lényegében folyamatosan használatban van mind. Amikor az első bombák becsapódtak, sokan félelmükben kiugrottak a zuhanyrózsa alól, és úgy, ahogy voltak, pucéran futkostak a vágányok között. Némelyek az utcára is kiszaladtak.

Más alkalomkor ez vicces látvány lett volna, most azonban senkinek nem volt kedve röhögni.

Mielőtt jöttem volna a parancs szerint romokat takarítani, Pista bácsi megállított a lépcsőházban – akkorra már visszatértünk az óvóhelyről –, és azt mondta, a városnak nagy szerencséje van, hogy azt a szerelvényt nem érte találat.

Amikor megkérdezem Feritől, az meg miféle szerelvény lehet, a bennfentesek szakértelmével bólint:

- Nitroglicerín.
- Hogy micsoda?
- Nitroglicerín. Talán nem tudod, mi az?

Hogyne tudtam volna. Tanultuk kémiából. A legveszélyesebb robbanóanyagok egyike.

Feri közelebb hajol, és suttogva elmeséli, hogy a németek egy nitroglicerinnel teli tartálykocsit állomásoztatnak napok óta a pályaudvaron. Ki tudja, mi a céljuk vele, de nyilván nem az, hogy itt fölrobbanjon. Ha ugyanis megtörténne, a levegőbe röpkönné egész Szolnok. Így is volt egy-két lőszerezrel teli vagon, amelyik találatot kapott és fölrobbant. Azért kezdett el égni egy csomó minden. Nagy szerencse, hogy nem lett ennél is nagyobb baj, és úgy néz ki, nem lesz olyan sok áldozat. Persze az a néhány halott is rengeteg, de lehetett volna több is, ha másként alakulnak a dolgok.

– Még alakulhatnak másként – jelenti ki Feri, miután meghallgattuk a helyszíni szemlét tartó tűzoltóparancsnok gyors eligazítását.

Már egészen reggel van. Erősek a fények, az égboltra föl kúszott a nap. A tüzek többségét sikerült eloltani, már csak itt-ott száll a füst. A házakat persze ennyi idő alatt nem lehet rendbe rakni, a támadás óta eltelt órák arra voltak elegendők, hogy utat biztosítsunk a mentéshez, és elhárítsuk a közvetlen életveszélyt. Az újabb hírek összesen öt halottról beszélnek. Szerencsére vannak túlélők is. Megint csak hálálkodhatunk az égieknek, amiért viszonylag olcsón megúsztuk. Bár égieket emlegetni most lehet, hogy nem túlságosan szerencsés. Mindenesetre azt újra és újra megállapíthatjuk, még ha csupán magunkban is, hogy őrangyalaink figyelnek ránk, mert ha azt a bizonyos vagon netán találat éri, már egyikünk sincs itt.

A tűzoltóparancsnok hunyorog. Nem elég a sisak, a tenyeréből is szemelenzőt formál. Mintha zavarná a fény.

- Te meg ki a fene vagy?

Feri megmondja a nevét, azt is, hogy a Leventék melyik egységében szolgál, és mintegy melleleg hozzáteszi, hogy melyik iskola tanulója. Mindebben persze sok újdonság nincsen. Természetesen a tűzoltók is tudják, hogy valamennyien Leventék vagyunk, akkor is, ha éjszaka, az óvóhelyről való visszatér-

tünket követő nagy kapkodásban nem mindegyikünknek sikerült az egyenruhát hibátlanul magára öltenie: hol a nadrág éle hiányzik, hol a zubbony lett ferdén gombolva, hol a derékszíj vagy a sapka csálé. Van, akinek a munkálkodás közepette leszakadt valamelyik gombja, esetleg a zubbony oldaláról a jelvény. Egyébként meg nem is járhatnánk itt máshova, csak a helyi fiúgimnáziumba. Igaz, a leventék között már lányok is lehetnek, néhány éve megnyitották előttük is a mozgalom kapuit, őket azonban nem romokat eltakarítani, hanem a sérültek ellátásának segítésére rendelték, és amúgy is a leánygimnázium tanulói.

Én azonban sejtem, miért hangsúlyozza Feri az iskolát: tapasztalatból tudjuk, hogy a szolnoki tisztviselők többsége – amennyiben a városban nőtt föl – szintén ott érettségizett. És valóban, a tűzoltóparancsnok is megenyhülni látszik: bár igyekszik továbbra is szigorú maradni, arcáról eltűnőben van a komorság, átmenetileg átadja helyét a nosztalgia könnyes kísértésének.

– Szalontai tanár úr ott tanít még?

– Természetesen.

– És Morva tanár?

– Ő tavalyelőtt nyugdíjba ment. De továbbra is jó egészségnek örvend.

– Hála Istennek. És mondd, fiam, mit értesz azon, hogy alakulhatnak a dolgok másképp?

– Hát csak azt, kérem, hogy a britek nyilvánvalóan a vasútállomást és az itt tartózkodó katonai egységeket támadták, és első hullámban a helyszínt és a véderőt igyekeztek kipuhatolni. Ahhoz azonban túl kevesen voltak, és túl kevés bombát hullajtottak, hogy az offenzívát befejezettnek tekinthessék. Úgyhogy...

– Na, várjál csak, fiam. Honnét veszed ezt?

– Kikövetkeztettem.

– Kikövetkeztetted – a tűzoltóparancsnok tekintete egyetlen szemvillanás alatt megint felhőssé válik. – Na, fiam, akkor én meg azt javaslom neked, hogy ne üsd az orrod a nagyok dolgába, mert könnyen kificamíthatod a bokádat.

A tűzoltóparancsnok és kísérete elvonul. Feri lehajtja a fejét, percekig keresztül nem szól semmit, csak ás, de látom rajta, hogy eléggé megszeppent. Elismerem, van oka az ijedelemre. Még ráfogják, hogy tud valamit, esetleg ellenséges rádióadást hallgatott, amiért aztán felelnie kell.

A legközelebbi légvédelmi üteg a sínek túloldalán, a Partos-kápolnánál van fölállítva. Annak a feladata a vasútállomás védelme. Ki is lőttek pár lövedéket, különösebb haszon nélkül: olyan magasra, ahonnét a Moszkitók támadnak, nem tudnak a mieink fellőni. Ahhoz, hogy megzavarják, netán el is kergessék a briteket, a szandai rétről föl kellett volna szállniuk a Dongó vagy a Puma repülőszázad vadászgépeinek, arra azonban nem maradt idő: legfőlőbb a parancs kiadásáig juthattak el, a britek máris eltűntek az égről.

Tompa dübörgés üti meg a fülemet.

Olyan, mint amikor a távolban megdördül az ég, jelezve a közelgő vihart. Ez azonban nem egyszeri dörgés, pillanatokon belül folyamatos morgássá változik. És egyre erősödik közben.

Feri is fölfigyel rá. Az ásóra támaszkodik, az eget fürkészi, az ipartelep, a cukorgyár irányába néz. Már tudjuk, hogy az abból az irányból érkező zaj sosem jelent jót. Még azelőtt, hogy a gépek hangját meghallanánk, elég, ha csak a rádióban bemondják, Bácska, Baja, légiveszély, irány az óvóhely.

Fülsüketítő lármával bőgni kezdenek a szirénák. Ledobjuk az ásót, futni kezdünk a legközelebbi óvóhely felé. Reménykedünk benne, hogy az előző tá-

madás idején nem sérült meg nagyon. Feri rohanás közben az eget nézni. Dél-nyugat felől már látszanak a repülőgépek, megcsillannak rajtuk a kelő nap sugarai.

– Amerikaiak – lihegi Feri. – Liberátorok.

Liberátor, azaz felszabadító. Így nevezték el a jenkit a bombázóikat.

Alig jutunk el az óvóhelyhez, máris hullanak a bombák. Odakint fülsiketítő a dübörgés, a pincébe is behallatszik. Az emberek sikoltoznak. Ilyen pokoli hangot még valóban nem lehetett eddig egyik támadáskor sem hallani. A pisálkoló lámpafényben Feri arcán is látom a páni félelmet, nyilván én se festhetek jobban.

Halljuk, ahogy fölugatnak a légvédelmi ágyúk. Többen legyintenek. Fölösleges pazarolni a lőszert, az amerikaiak nyolcezer méterről támadnak, odáig a lövedékeink nem érnek fel. Csak reménykedni tudunk benne, hogy a szandai térről föl tudnak szállni a vadászgépeink. Apám mondta a minap, hogy kaptunk a németektől Messerschmitteket, azok állítólag hatékonyak.

Lehet, hogy apámnak többe kellene beszélgetnie Ferivel. Apámat nemcsak a politika érdekli, hanem a technikai és a műszaki dolgok is.

A dübörgés olyan erőssé válik, nem halljuk a saját hangunkat. Az emberek sikolyát sem, ami jobb is. Az áram elmegy, de a sötétben érezni a pokoli félelmet. Folyamatosan reng a föld, hullik a vakolat. A többiekkel együtt én is attól rettegek, hogy ránk bombázzák a házat, és nem lesz senki, aki kiszabadítson bennünket az épületmaradványok alól.

Egyszeriben eszembe jut a nitroglicerinnel teli vagon. Mi van, ha most viszont eltalálják? Mi van, ha egyenesen azt akarják kilőni?

Amennyiben sikerül nekik, Szolnok el fog tűnni a föld színéről.

Apám a minap azt is elmagyarázta, hogy se a németek, se a mieink nem jártak el kellő körültekintéssel. Tudni lehetett, hogy a szövetségesek támadni fogják a vasútállomást, amint értesüléseik lesznek az itt állomásozó Wehrmacht-csapatokról. Márpedig tudnak róluk, ennek nem csupán a mostani támadás a bizonyítéka – egyszer, amikor a víztoronynál mászkáltunk, az Eötvös tér közelében, Feri mutatott a magasban egy angolszász felderítőgépet. Azóta se tudom, hogyan szúrta ki. Iszonyú éles szeme lehet. És tudja azt is, merre kell nézni, és mit keressen a tekintetével.

Egyszóval, apám szerint a Wehrmacht idetelepítésekor ki kellett volna üríteni a környező épületeket, és a civileknek megtiltani, hogy az állomás közelébe menjenek.

Csodálom apámat, hogy ilyen bátran beszél ezekről a dolgokról, igaz, csak odahaza, családi körben, de akkor is. Mondjuk én nem fecsegek el azt, amit mond, senkinek. Legfőljebb Ferinek, ám neki se mindent. Pedig Feri a barátom, elvileg bízhatok benne. Viszont most nem olyan időket élünk, amikor bárkiben meg lehetne feltétel nélkül bízni.

Azt is Feritől tudom, hogy a nagy repülési magasság azzal jár, hogy a Liberátoroknak viszonylag kicsi a találati pontosságuk. Ami persze korántsem jelent jót. Sőt, azt jelenti, hogy válogatás nélkül, vagy inkább vaktában hullajtják mindenhova a bombákat. Veszélyben vagyunk mi is.

Az idő összefolyik. Fogalmam sincs, mióta lehetünk a föld alatt. Az már biztos, hogy ma nem megyünk iskolába. Persze, eddig is sejteni lehetett. Péntek van, az első júniusi hétvége előtt. Hamarosan kezdődik a tisztavirágzás. Előttünk a nyár, a vakáció.

A zsigereinkben, az ösztöneinkben érezzük, hogy nem lesz belőle semmi.

A dübörgés néha távolodik, majd megint erősödik. A repülőgépek folyamatosan köröznek a város fölött. Valószínűleg nemcsak a pályaudvart és környékét, hanem az ipari létesítményeket és a Tisza-hidakat is támadják, a vasútit és a közútit egyaránt. Egy idő után már nem is sikoltozunk. A félelmet még érezni, de a tehetetlenséget és beletörődést is. Amikor a morajlás megszűnik, és a szirénák bőgése lefújja a légiriadót, mindenki némán, rezzenéstelen arccal elindul kifelé.

Szerencsénk van. A házat nem bombázták ránk.

Ahogy kilépünk az utcára, első gondolatom az, hogy eltalálták a nitroglicerines tartálykocsit.

Aztán arra jutok, valószínűleg mégse. Itt-ott látni lábon álló épületeket. Olyat is, amelyik viszonylag épen megmaradt. Ha a nitroglicerinen berobbant volna, most egy kráter mélyén lennénk, a legalsó bugyorban, darabokban.

A por csak lassan oszlik, a lángok még a magasba csapnak, füstfelleg borítja a várost. Ahogy valamelyest látni lehet megint valamit, többen újra sikoltozni kezdenek. Ami hamarosan sírássá változik.

A környék egyetlen hatalmas romhalmaz. Mindenfelé törmelékek, halottak, sebesültek. Egyre többen jajgatnak. Vannak, akik pusztá kezükkel esnek a romoknak, keresik, kutatják alattuk a szeretteiket. Hamar kiderül, az áldozatok között nagyon sok a kisgyerek. Mostanában sok gyerek tartózkodik Szolnokon, ideküldik őket a rokonokhoz a légiveszélynél jobban kitett Budapestről.

Ferivel hosszú percekig csak kóválygunk tanácstalanul. A kötelesség és a parancs szólítana, de jobb volna hazamenni inkább, megnézni, a szüleinkkel mi van.

Istennek hála, az a környék úgy-ahogy épségben maradt.

A támadás a vasútállomás környékére összpontosult. Már az első, folyamatosan szállingózó hírekben elképesztő számokat mondanak: vagy kétszáz ház összedőlt, további háromszáz megsérült. A Wehrmacht-egységek is komoly károkat szenvedtek, másfélszáznál több vagon megsemmisült, tele katonai felszereléssel, és meghalt vagy ezer katona, többségében német, de magyarok is.

Hazafelé látok egy furá szerkezetet. Alkatrész inkább. Feri meg is mondja, mi ez: vasúti tengelypár. Tömege vagy egy tonna. Legalább kétszáz métert re-pült ideáig. A tengelypár maga alá temetett egy egész épületet.

Van utca, amely teljes egészében a földdel lett egyenlő. Van, amelyben csak egyetlen ház maradt lábon.

Azt mondják, százötvennél is több Liberátort lehetett látni a város felett. Hajdanában a pelikánok vonulása lehetett ilyen, eltakarta az egész eget. Ez most azonban nem az élet jele volt, hanem a halálé.

A nap folyamán az is kiderül, hogy Rákóczi-falva fölött sikerült kilőni egy Liberátort. A fogságba ejtett amerikaiakat azonnal a hullaházba vitték. Odatartottak az orruk alá egy halott gyereket, talán egy csecsemőt, a támadás egyik legfiatalabb áldozatát. Az egyik jenki állítólag sírva fakadt. A másik a vállát vonogatta, mondván, ez a háború.

Napokon keresztül jönnek az újabb és újabb hírek. A két bombázásnak együttesen másfélszáz civil áldozata van. Szerencsére se rokonunk, se közeli ismerősünk nincs közöttük. De tudjuk, hogy ez korántsem jelenti azt, hogy megúsztunk volna bármit is. Pokoli nyár következik, és pokoli idő.

MAKÓ ÁGNES

Legyek

József visszazárta a postaládát, és belépett a lépcsőházba. A földszinten még nem érzett semmit, de az elsőre érve már fintorgott az átható, édeskés szagtól. Mi ez? Mintha egy óriási adag romlott tej vagy sajt lenne. A lakásába érve tovább szaglászott, ellenőrizte a konyha és a kamra minden zugát. Sehol semmi.

A szag napról napra erősödött. A lakók találgattak. A közös képviselő ünnepélyesen kinyitotta a tetőkijáratot, két vállalkozó szellemű lakó felmászott a vaslétrán, és bejárta az egész tetőt.

- Nincs semmilyen dög. Se galamb, se varjú, se más.
- És a kéményben?
- Ott sincs.

Két hét múlva, az első valódi kánikulával a szag betört a lakásokba is.

A közös képviselő és a lakók újra átvizsgáltak mindent, és arra jutottak, hogy a szag a második emeleti, évek óta üres lakás ajtajánál a legerősebb. József beszaglászott a kulcslyukon, és köhögni kezdett.

- Innen jön! Mi lehet bent? Csak nem egy holttest?

A közös képviselő felhívta Zsuzsát, a tulajdonost, aki két évvel azelőtt örökölte a lakást. Még soha nem látták, nem fizetett közös költséget, a fizetési felszólításokat figyelmen kívül hagyta, a postaládájából kitüremkedtek a számlák és szórólapok. Hosszan hagyták kicsengeni.

- Nem veszi fel.
- Még soha nem vette fel. Él még egyáltalán? Vagy az ő teste bűzlik odabent?

A lakók között rémtörténetek terjedtek, amikben a titokzatos örökös megölte a tulajt az örökségért, és a lakásban rejtegeti a holttestet, illetve ő maga is ott halt meg, amikor megpróbálta feldarabolni és eltüntetni.

- Én mondom, megállt a szíve a bűntudattól!
- Vagy olyan nehéz volt az Erzsi, hogy amikor a gyilkos megpróbálta beemelni a fürdőkádba a testet, elesett és beverte a fejét.

– A szegény Erzsi, hát így végezte! – törölgette a szemét a földszinti Kovácsnéni. – Mondtam neki, hogy ne engedjen be akárkit, aki felcsenget, de mintha csak a falnak beszéltem volna. Hát ne csodálkozzon, ha feldarabolják. Csak ez a bűz ne lenne!

A közös képviselő naponta hívogatta a tulajdonost. Végül József vette kézbe az ügyet, az ő telefonjáról próbálkoztak. Zsuzsa azonnal felvette. József a legkedvesebb hangján meggyőzte, hogy ki kell nyitnia a lakást, mert elviselhetetlen a bűz. Zsuzsa két nap múlva jelent meg néhány overallos takarító társaságában. Az összeverődött lakók diszkréten követték őket a lépcsőfordulóig.

Zsuzsa és a lomtalanítás mellett extrém takarítást is vállaló profi csapat együtt léptek be a bűzfészekbe. Az ajtóból visszahőköltek. Több száz légy repült feléjük szemmagasságban.

A szagok forrása a hűtő volt. A postaládában gyűlő villanyszámlák megtették hatásukat, az áram nélkül maradt hűtő tele volt zöldesfehérré vált hússal, amelyik pedig vörös színű maradt, abban kukacok százai tekeregtek. A második emeleti keltetőben tenyésztett légyraj fekete pontfelhőként keringett a lakásban, faltól falig, ajtótól ablakig repkedtek a kopottas bútorok fölött, mászkáltak az ágyon heverő plüssmackón.

A tévé fölötti falon a menyasszonyi ruhás Erzsi, Pistával az oldalán, fekete-fehérben. Mosolyogva nézték a legyeket. Mellette életlen színes kép, Erzsi és Pista túrabakancsban, talán Magas-Tátra. Szemben gyümölcsös csendélet.

Zsuzsa összerándult arccal nézett körül.

– Te jó ég. Hát ez az. Az egész hűtőt elviszik? – fordult a takarítókhoz.

– Dehogy, csak kiürítjük és fertőtlenítjük.

A takarítók védőruházatban, maszkban és kesztyűben dolgoztak. Vastag, műanyag fekete zsákba tették a húst a férgekkel együtt. A legyeknek ablakot nyitottak.

Másik zsákba került a rizs, a maradék kávé, a fél zacskó porcukor, a száraztészta. Egy harmadikba a ruhák, az ágy mellett hagyott papucs, a törülközők, a lepedők, a paplan, a hímzett díványpárna. Amikor már kevésbé volt átható a szag, kisebb zacskók nyelték el a gyógyszereket, a fürdőszobában maradt tubusokat és flakonokat, a műfogsorrasasztót. A csipketerítőket, a plüssmackót, a falinaptárt, a porcelánrózsákat. A könyveket, tévémagazinokat, az aldis akciós újságokat, csekkszelvényeket. A bútorokat, a tévét, az állólámpát, a hűtőt és a mikró egy hajléktalanokat ellátó szervezetnek adományozták.

Az üres, tiszta, fertőtlenítőszer-szagú lakást meghirdették. Két nap múlva megérkeztek az első érdeklődők. Körbejártak, hümmögtek, aztán elmentek.

A következő vevőjelölt, egy fiatal, szakállas férfi hosszan bámult ki az ablakon.

– A kémény ki van bélelve?

– Pillanat, utánanézek – nyitotta ki a mappáját az ingatlanos –, addig kukkantson be a fürdőszobába.

A férfi elhessentett egy legyet, ami a kézfejére szállt.

– Van még néhány lakás a listámon, de visszaszólok egy héten belül.

Másnap az ingatlanos egy középkorú házaspárt vezetett körbe. A nő discsérte a kilátást, a férfi a közös költség iránt érdeklődött. Amikor a nő benyitott a kamrába, elsőre nem találta meg a villanykapcsolót. A sötétben milliónyi apró test zümmögött. A nő felsikoltott.

– Te jó ég! Legyek! Rengeteg!

A férje odaugrott, benézett a kamrába, a szeme előtt fekete pontok hemzsegték. Becsapta az ajtót.

– Ezek meg hogy kerültek ide?

– Rögtön utánanézek és elintézem – vágta rá az ingatlanügynök megnyugtatónak szánt hangon.

Lekísérte a zaklatott párt, és visszament a lakásba. Kinyitotta az ajtókat és ablakokat. A kamrából kiszálló legyek fémesen zümmögő hanggal töltötték meg a nappalit, egy órába telt, mire kiüldözte őket az ablakon. Amikor egyedül maradt, átvizsgálta a kamrát és a konyhát. Felhívta az ingatlaníródat.

– Érthetetlen. Semmilyen étel nincs a lakásban. Persze, mindent ellenőriztem. Talán a réseken át jönnek be? Oké, holnap ránézek egyedül.

Másnap már nemcsak a kamrában vártak legyek, hanem mindenhol. Végtelenségig a lakáson, minden helyiségben legyek örvénylettek körülötte. Az elő-

szobában, a nappaliban, a fürdőszobában is feketéllett a levegő. Ettől kezdve félt megmutatni a lakást, inkább lebeszélte róla a vevőjelölteket. A szakállas férfi volt a legkomolyabb érdeklődő, akit sehogy sem tudott eltántorítani a második megtekintéstől. Az ingatlanügynök reszkető kézzel nyitotta az ajtót, közben vidáman cseverészett. Az előszobában nem látott semmi különöset, de amikor beléptek a nappaliba, a szakállas férfi megtorpant. Fehér, tekergőző kukacok borították az egész padlót. A legyek sötét felhőként kavarogtak, egyenesen az arcuknak repültek és visszapattantak. Mindketten kiabáltak volna, de nyitott szájuk pillanatok alatt tele lett léggel.

Némán köpködtek, nyeldekelték és kimenekültek a lépcsőházba. A férfi szitkozódva rohant el. Az ingatlanos automatikus mozdulattal elővette a telefonját és zavart tekintettel keresgélt benne, de nem merte felhívni az irodát.

Az ajtót kulcsra zárta. Az iroda lemondta az ügyletet a tulajdonosnál, és évekig senki nem ment a lakás közelébe. A lakók hallottak némi tompa zúgást a lépcsőházban, mintha porszívó vagy kávédaráló működné a távolban, de hamar megszokta a fülük.

Egy tavaszi este József visszazárta a postaládát, és belépett a lépcsőházba. A földszinten még csend volt, de az emeletre érve zörgést hallott. A második emeleti, üres lakás ajtaja recsegett-ropogott.

SZÜCS GYÖRGY

Ár-Tér

Knyihár Amarilla és Pokorny Attila kiállítása

A Budapest Art Bridge (BAB) Galéria emeleti terébe lépve egyetlen körbefordulással átfogható, letisztult látvány fogad: a falon színes festmények, a posztamenseken vagy csak a földre helyezve monokróm (rozsdás), lyuggatott vasplasztikák. A konkrét tér azonban a látogatók és a művek kölcsönhatása révén hamarosan egy *szimbolikus-metaforikus* térré alakul át. Ehhez evidensen hozzájárul, hogy a művek maguk is párbeszédet folytatnak egymással, a teret bebarangoló néző sajátos egybehangzásokat és kontrasztokat érzékel. Knyihár Amarilla *Ví-szonylat III.* (2022) című festményének barna alaptónusában a restaurátorok kutatóablakát idéző nyíláson egy színekben pompázó erdőrészletre lesketünk, Pokorny Attila vaslemezeinek résein szintén átpillantunk: a művész szándéka szerint természeti környezetbe illesztve a fű zöldje, a virágok tarkasága, lehulló levelek zöldjei, sárgái a mű részeivé válnak.

Tavalyi etyeki, közös kiállításuk címe – *Levélváltás* – szintén ezt a metaforikus párbeszédet fejezte ki, ahol az éles levéltárgyat és vetett árnyékát ellentétezték a japános légyságú ecsetvonások. A dialógushoz némi filozófiai emelkedettséggel segítségül hívhatjuk Friedrich Nietzsche felosztását a dionüszoszi és apollóni műmodellről: álom és mámor, festői és plasztikus formaadás, érzékiség és racionalitás, női és férfi princípium stb. A festmények felülete csorgatás, fröcskölés, visszatörlés, kaparás nyomait őrzi, az összkép távolabbról teljesebbé válik: vízpartokat, mocsaras mezőket, téli erdőket azonosítunk bennük és általuk. A dinamikus anyagfelhordás időnként meglepő feszültséget eredményez: a lecsorgó festék egyidejűleg a vászon síkján érvényes materiális beavatkozás éppúgy, mint ahogy a tájképi illúziót erősítve „belógó” növényi fonadékként értelmeződik (*Víztükör III.*, 2021). A „víz-festmények” többsége, a címadó *Ártér* sorozat darabjai meghatározható helyszínen készültek, a szentendrei Pap-szigeten, az erdélyi gornyesszei kastély kertjében vagy Baján, a Sugovica partján, de egyikük sem törekszik topografikus hűségre: érzetek, impressziók, lírai, olykor drámai hangulatok kifejezői. (Csak kultúrtörténeti érdekesség: Baján az 1990-es évek első felében *Ártér* címmel adtak ki egy irodalmi-művészeti folyóiratot.)

Pokorny Attila marosvásárhelyi születése miatt eszünkbe juthat a helybeli művészeti líceum egykori legendás tanárának, Nagy Pálnak *Árterület* (1972) című képe, amelyen a sáros, iszapos víz az ártéri erdő fatörzseinek hagyt szürke, horizontális, töredezett lerakódást. Ekkortájt írhatta Csanády János: „Szürke ködménes vonul / csendben az ártereken, / füzekről csöpög a nyáluk, / dörzsöli habos pofájuk / hajló fűz, vad, eleven – / kotyog a csónak, az ártér / lágy vize zölden nyalintja, / kormos szemű eső pereg, / vállra kanyarintja köpenyemet” (*Ártér*, 1977). Nagy Pál kísérletező alkat volt, ugyanolyan figyelmesen hajolt közel a földhöz, és tekintett szét a műholdakkal az univerzumban, majd a kiszáradt talaj re-

A tárlaton (2024. szeptember 6 – november 29.) elhangzott megnyitó szöveg szerkesztett változata.

pedéseiből, a levelek erezeteiből, a kavicsok organikus formáiból a valóságos látvány és az elvont képépítkezés átmeneteinek izgalmas példáit hozta létre.

Pokorny sajnos nem ismerhette az 1979-ben elhunyt művészt, azonban műveivel a tájértelmezés következő lépcsőfokát valósította meg. Régebbi munkáin sem a táji elemek, részletek kiválasztott (kivágott) sűrítményét vitte át a művek terébe, hanem környezetművészeti alkotásokkal magának az adott tájrészletnek adott új hangsúlyokat (Sziklavarrás, 2011). Nagy Pál Aszály (1972) címmel még megfestette a felhasadozott földkérget, míg Pokorny egy pécsi löszfalon maga faragta ki / mutatta fel *A szárazság sebeit* (2008). A létrehozás és a magára hagyás folyamatában fontos nyomatékot kap a mulandóság, az évszakok változásainak kitett mű a természet pusztulásának ritmusában módosul: elkorhad, besüpped, szétmosódik. A művészt is beleértve már soha többé nem látható a befejezettséget mutató állapot, csupán fotódokumentuma marad meg.

A művész jelenleg a tűzzel játszik: a hegesztett, kalapált, lángvágóval roncsolt vaslemezekből összeállított, felnagyított falevélkötegeket ennek a lassú pusztulásnak a szabadban és a kiállítótérben egyaránt közreadható plasztikus emlékműveivé avatja. Az áttört, egymáshoz tapadó, kapaszkodó alakzatok a súlytalanság képzetét keltik, sőt, az esőnek kitett fémköpenyen közelről finom, festői felületeket veszünk észre. A már önmagában metaforikus „rozsdás levelek” szókapcsolat persze nem újdonság, mind a hétköznapi, mind a kertészeti szaknyelv rendszeresen használja, s az idősebbek Németh József *Rozsdás levelek* című dalát is emlegethetik egy régi táncdalfesztiválról. Irodalmi szövegekben gyakran megtalálható, mint Németh István Péter verssoraiban, amely akár a kiállítás motója is lehetne: „Az őszi erdőn vaságy / a fák alatt, akárha / fehér csontváz. / Rozsdás sodronyára / rostálódni hullongnak rozsdás levelek” (*Anakreón naplóso-rai*, 2002).

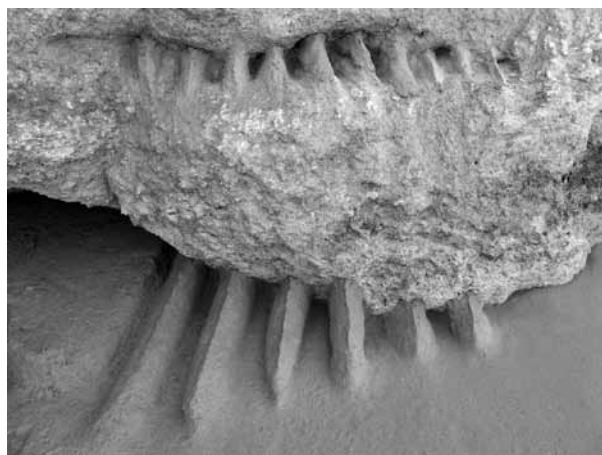
A műalkotás készítésének aktusát úgy is felfoghatjuk tehát, mint a hétköznapiból a művészeti régióba való mágikus átmenetet, amelyet emelkedettebben az anyagiból a szellemi szférába vezető transzfigurációnak is nevezhetnénk. A művészek tulajdonképpen „elrontják” a szép sima gyári vaslemezt és az egyenletesen fehérre alapozott vásznat. Így lesz a hétköznapi szépből esztétikai értelemben vett szépség. Már a 19. század közepén nagy viták folytak arról, hogy mi lehetne a pontos kifejezés a szép művészetére (szépművészet), amely – bár abból ered – lényegét tekintve különbözik és magasabb rendű a természeti szépnél.

A festmény mint *szépmű* rögzíti, egyszersmind kiemeli a természeti benyomásokat. Knyihár Amarilla esetében azt tapasztaljuk, hogy nem tesz keretet a képre, ilyenformán a kép virtuális „továbbnézése” – ahogy a *Viszonylat* sorozat képei modellálták – az eredeti környezetben folytatódhatna.

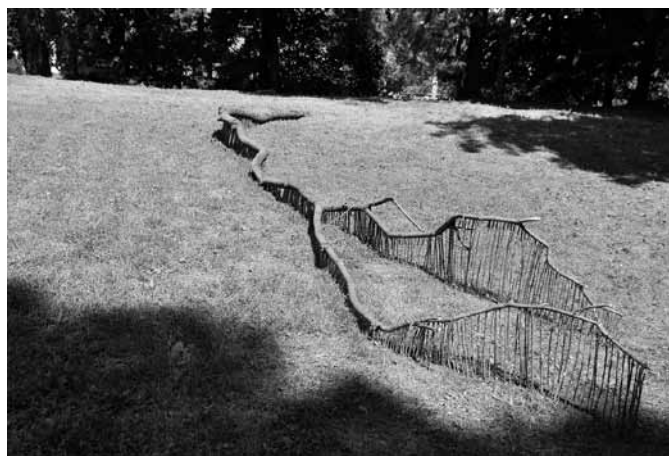
Pokorny művei viszont a természeti közegben ténylegesen otthonosabban érzik magukat, mint a kiállítótér hibernált légkörében. Felmerülhet a kérdés: vajon hol húzódnak a műalkotás határai? Gondolatban hova kalandozunk el a kiállítás élményei után?

POKORNY ATTILA, Odúvarrat, 2007, útifű, Kecskemét; Földvarrat, 2010, faágak, föld, Bódvaszilas

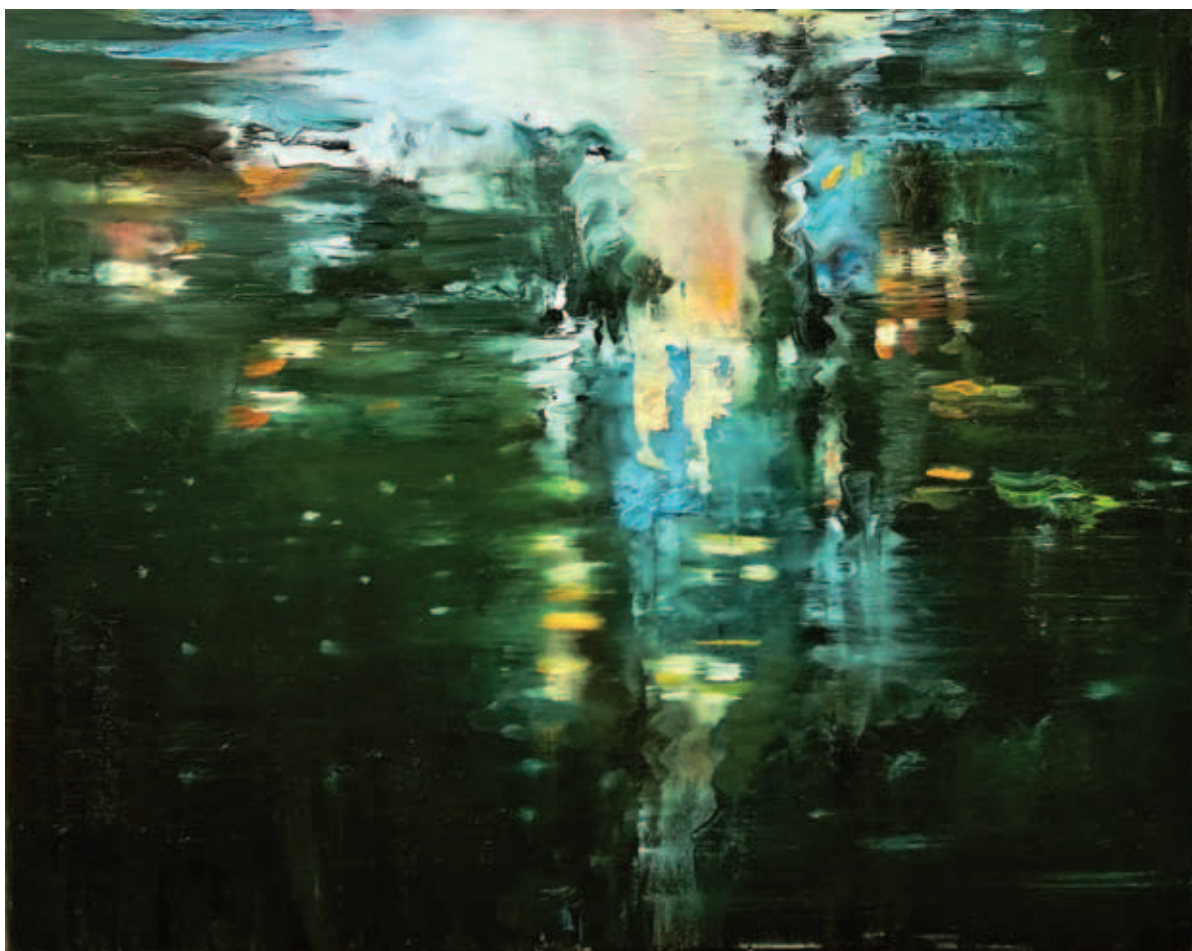
POKORNY ATTILA, Öltések, 2007, tengeri homok, Avola (Szcília) (ITA); Fainfúzió, 2009, farönk, ágak, Český Krumlov (CZ)

POKORNY ATTILA, Szárazság sebei, 2008, föld, kb. 8x3 m, Pécs (részlet); Támasz, 2014, faág, vessző, Gernyeszeg (RO)

POKORNY ATTILA, Vízvarrat, 2007, folyami kő, 500x100x10 cm, Maros-meder (RO)

KNYIHÁR AMARILLA, Víztükör VIII., 2016, olaj, vászon, 40x60 cm (fotó Rékasi Attila)

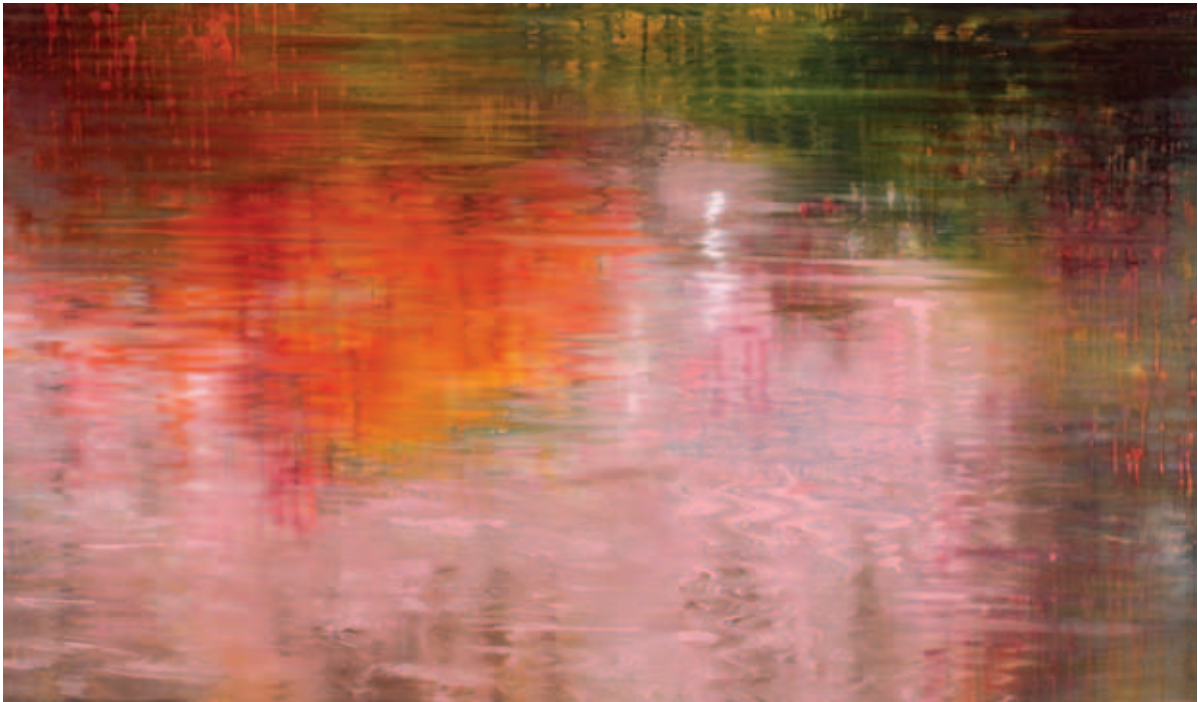
KNYIHÁR AMARILLA, Víztükör VI., 2016, olaj, vászon, 110x200 cm (fotó Rékasi Attila)

KNYIHÁR AMARILLA, Boszorkánysziget – Reverzió 2021, 150x200 cm, olaj, vászon (fotó Rékasi Attila)

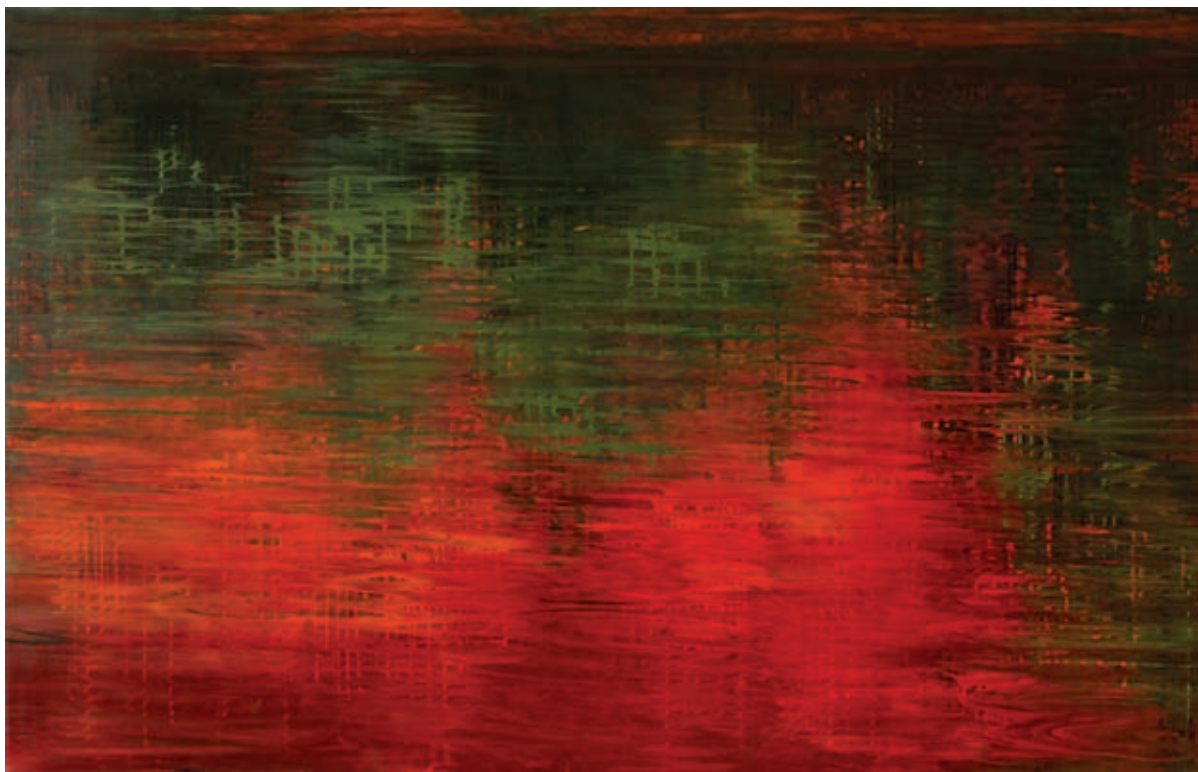
KNYIHÁR AMARILLA, Szín-tükör I., olaj, vászon, 2020, 120x200 cm (fotó Rékasi Attila)

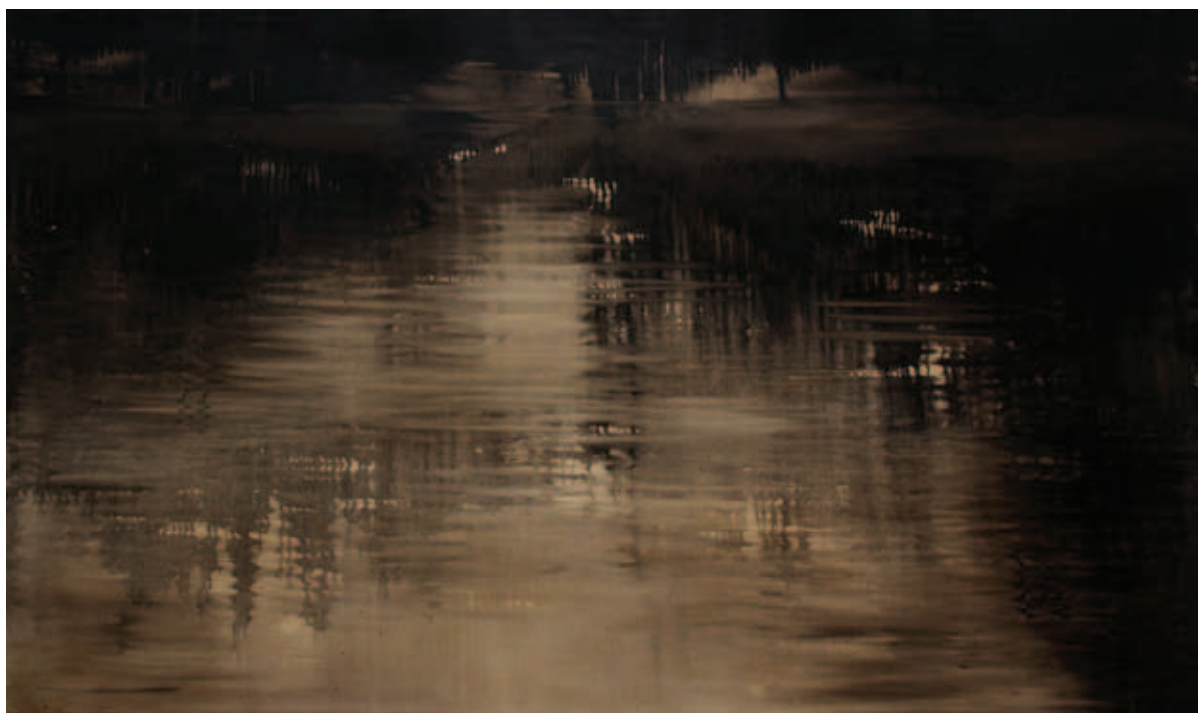

KNYIHÁR AMARILLA, Színtükör III., 2021, olaj, vászon, 150x220 cm (fotó Rékasi Attila)

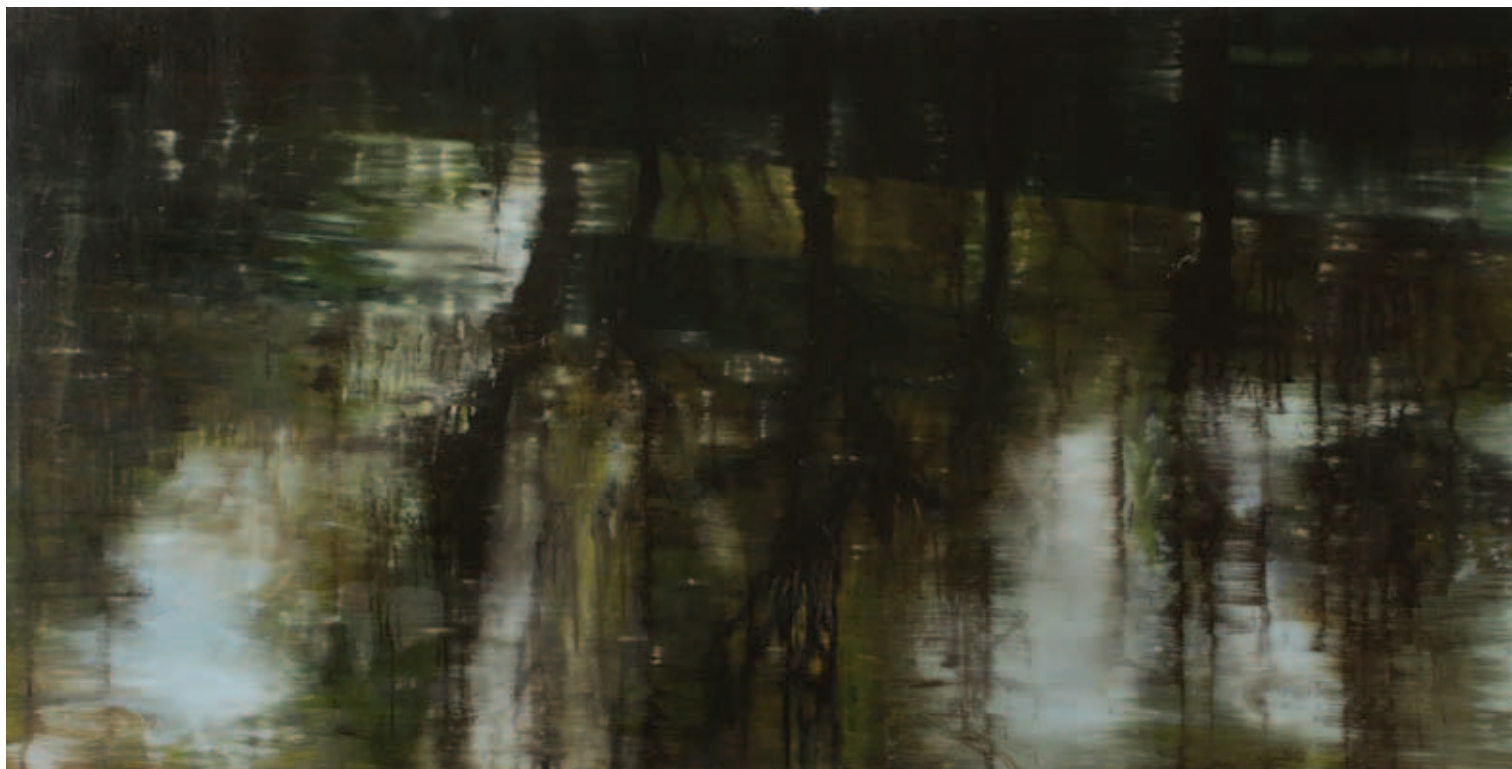
KNYIHÁR AMARILLA, Vörös tükör, 2021, olaj, vászon, 130x200 cm (fotó Rékasi Attila)

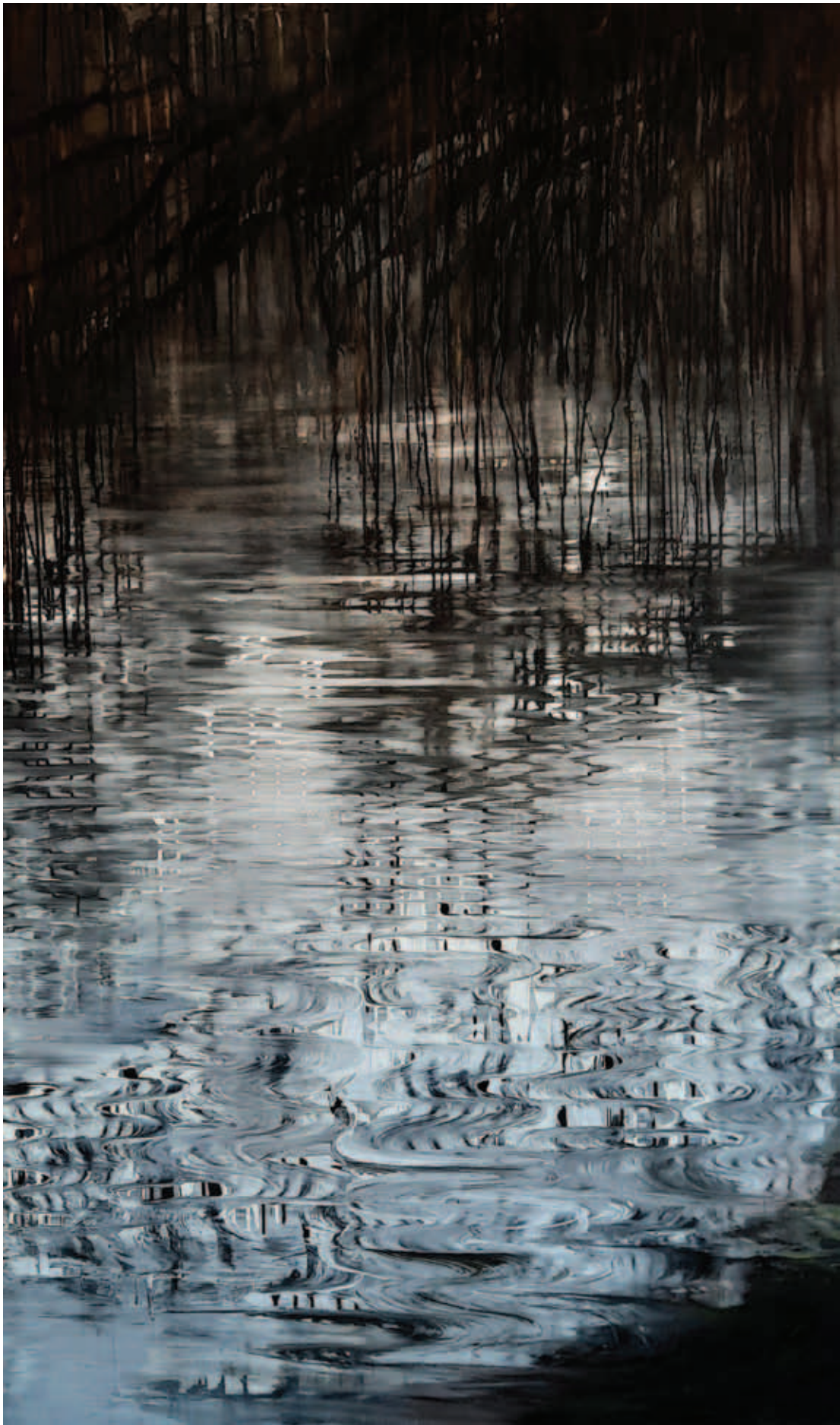

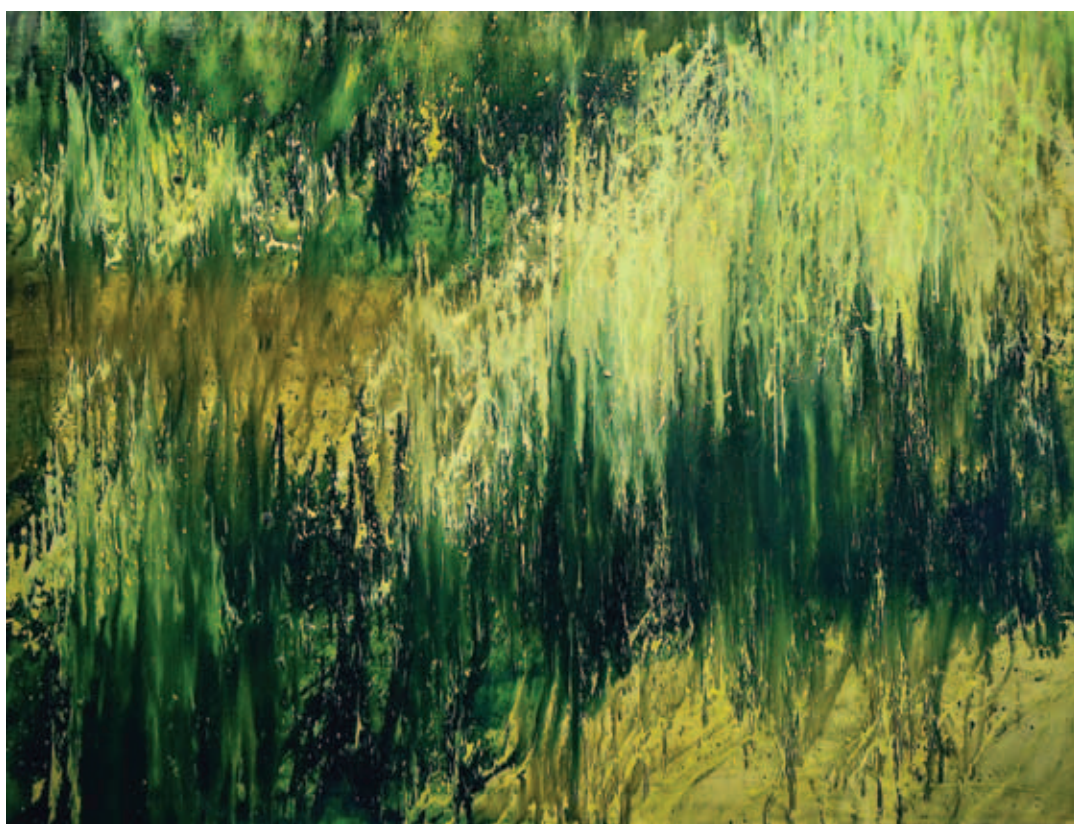
KNYIHÁR AMARILLA, Monokróm tükör I., 2022, olaj, vászon, 120x200 cm (fotó Rékasi Attila)

KNYIHÁR AMARILLA, Varjak, 2015, olaj, vászon, 110x200 cm (fotó Rékasi Attila)

KNYIHÁR AMARILLA, Monokróm tükrör IV., 2022, olaj, vászon, 200x120 cm, (fotó Dömötör Mihály)

KNYIHÁR AMARILLA, Ártér II–III., (2x) 2024, olaj, vászon, 100x130 cm (fotó Knyihár Amarilla)

KNYIHÁR AMARILLA, Ártér (Diptichon), 2024, olaj, vászon, (együtt) 200x400 cm (fotó Knyihár Amarilla)

**KNYIHÁR AMARILLA, Szentendrei-sziget (Diptichon), 2023, olaj, vászon, (együtt) 140x400 cm
(fotó Novotny Tihamér)**

KNYIHÁR AMARILLA, Gyümölcsös kert, 2023, olaj, vászon 90x200 cm (fotó Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Bábel, 2021, bronz, 40x15x15 cm (fotó Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Korona, 2023, bronz, 49x15x15 cm (fotó Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Szél, 2020, domborított, hegesztett vaslemez, 180x112x70 cm (fotó Novotny Tihamér)

**POKORNY ATTILA, Robbanás, 2024, domborított, hegesztett vaslemez, 62x45x40 cm;
Robbanás (részlet) (fotók Novotny Tihamér)**

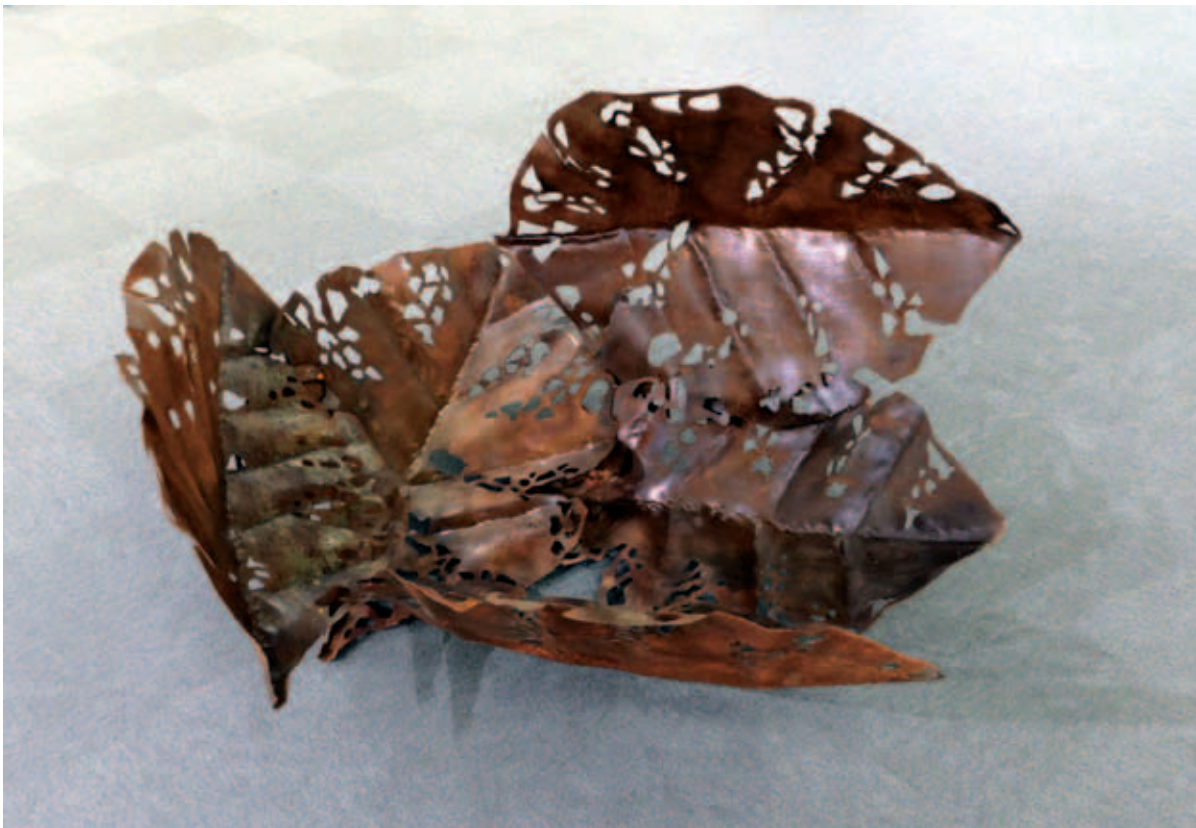
POKORNY ATTILA, Ős avar, 2023, domborított, hegesztett vaslemez, 200x98x53 cm; Ős avar (részlet) (fotók Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Torn yok, 2023, domborított, hegesztett vaslemez, 198x50x50 cm (fotó Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Hajlék, 2024, domborított, hegesztett vaslemez, 85x45x36 cm;
Meder, 2024, domborított, hegesztett vaslemez, 120x95x85 cm (fotók Novotny Tihamér)

POKORNY ATTILA, Család, 2024, domborított, hegesztett vaslemez, 70x45x35 cm;
Bölcső, 2023, domborított, hegesztett vaslemez, 86x80x87 cm (fotók Novotny Tihamér)

A báb azért izgalmas, mert igazi

Rosznáky Emma interjúja Teszárek Csabával

Egyszemélyes produkcióval indította évadát a Budapest Bábszínház, Varró Dániel A szomjas troll című verses meséjét Teszárek Csaba előadásában és Cseri Hanna rendezésében élvezhetik kicsik és nagyok. Egy faipari alapismeretek órába kezdene bele az oktató, ám valami belső kényszer odáig hajtja, hogy Einóról, az óratörpéről, habléányokról és hablegényekről, a lakkaszörpre szomjazó Kalléről kezd el mesélni. A Jelenkor gondozásában megjelent skandinávskodó legendáriumból három mese elevenedik meg az előadásban, ez épp elég feladatot ad, és ötvenöt percnyi megfeszített koncentrációt követel meg a bábszínésztől. Teszárek Csabát munkájáról, a rá irányuló figyelemről, a gyerekközönségről és sok másról kérdeztük.

► Számos interjú készült veled a bemutató óta, milyen érzés, hogy ennyien megkerestek?

► Őszintén, még mindig zavarba ejtő. Én csak egy ember vagyok, aki csinál valamit. Nyilván érdekes, amit csinálok, és a bábszínház műfajára amúgy is több figyelem jut az utóbbi években, de leginkább az a furcsa, hogy kifejezetten az én munkámra csodálkoznak sokan, én meg ezáltal magamra. Mindig tudtam, hogy van valami, amit még ki kell adni magamból a színpadon, valami nagyobb lélegzetű, de nem tudtam volna konkretizálni. Gyakran szorongok egy-egy előadás, szerep miatt, hiszen sosem tudhatom, a nézőben miként csapódik le a játékom. Most szerintem abban a stádiumban vagyok, hogy már nem félek annyira, sokkal több mindennek meg merem adni az idejét színpadon. Talán ez az az állapot, ami érdeklődésre ad okot, bármilyen megfoghatatlan.

► Mit mondasz arra az állításra, hogy egy bábszínész kevésbé látható, mint egy prózai színész? A láthatóságot egyszerre értem konkrét és átvitt értelemben.

► Alapvetően a bábszínészet kevésbé látható, nem is ott és nem is úgy látható, mint az úgynevezett élő színházi színészet. Talán nem is ott jegyezték eddig, mint az élő színházat, az elmúlt tizenöt-húsz év munkájának köszönhetően ez sokat változott. Ez már az egyetemen elkezdődött, pont amiatt, mert párhuzamosan jártunk a prózai színész osztályokkal, a Máté Gábor-, Marton László- és Hegedűs D. Géza-osztállyal. Persze, a mi osztályunk bábszínházakba szerződött, de manapság már fel-felmerül a nevünk bizonyos rendezőknél, akik eddig nem gondolkoztak bábban. Ha megnézed, egyre-másra bukkannak föl rendezők Szikszai Rémusztól kezdve Alföldi Róberten át Hegymegi Mátéig a Budapest Bábszínházban. Egyszerre izgalmas lett maga a formanyelv és az is, hogy vannak emberek, akik képesek olyanra, amit egy prózai színész nem feltétlenül tud. De hogy az állításra reagáljak: a bábszínész már a színpadon is jobban látszik, teljesen elfogadott, mi több, szinte elvárt, hogy kilépjünk a technika mögül.

► Diplomát adó bábszínészképzés akkoriban indult, amikor te az egyetemre jelentkezted, milyen volt az oktatás?

► Az első osztályt Békés András és Lengyel Pál indították, előbbi talán nem kell bemutatnom, utóbbi nagy múltú, tapasztalt bábrendező volt. Viszont az általuk képviselt ortodox képzés sokakat elriasztott. Eleve ebbe az – akkor még főiskolai – osztályba szinte „B-tervként” kerültek be emberek, másod- és harmadrostárol, tehát nem feltétlenül voltak elhivatottak a bábművészet iránt, lehet, nem is túlzottan érdekelte őket. Persze ebből a csapatból is kerültek ki ma is aktív bábosok, például Kovács Katalin, Ruzsina Szabolcs, de a legtöbben prózai színészként folytatták, például Mészáros Sára vagy Kocsis Gergely. Ebben az osztályban hagyományosabb technikákat, például paravános játékot, feketeszínházat, marionettet oktattak. Alapvetően egy

szakmaibb, inkább a technikára fókuszáló tudást adtak át, ami nyilván nem nélkülözte a kreativitást, de a színészt határozottan a háttérbe szorította. De ha megnézzük az akkori repertoárt, mind olyan előadások mentek a bábszínházakban, amik ezekre a hagyományos technikákra építettek, illetve az egységességre. Manapság alig van előadás, amelyben ne alkalmaznánk egyidejűleg több technikát, ez nem volt mindig így. A 2000-ben induló Meczner János-osztályban már egy fokkal kísérletezőbb, kötetlenebb, az élő színházi jelenlétre jobban építő képzést kaptunk. Változott a világ, teljesen új trendek jöttek, például nem volt az divat, hogy a báb reflektál a mozgatójára, most meg szinte nincs olyan munka, amiben elő ne fordulna.

► **Olyan, mintha épp egy szemléletváltás idején kezdted volna el kitanulni a szakmát.**

► Valami olyasmi. De hál' istennek én abba a generációba tartozom, aki még találkozhatott a nagy Kossuth-díjasokkal, együtt játszhattam velük. Mi több, még át is vettem szerepeket, például a *Diótörőbe* is bekerültem, ami talán már a hetvenes évek vége óta menő előadás volt. Harmadéves egyetemistaként vettünk át szerepeket a nagy öregektől, akik már nem annyira bírtak térdelni, guggolni meg hason csúszni a takarásban. Azt érdemes tudni, hogy ez egy nagyon fizikai műfaj: előadás alatt akár félórát is izületlő testhelyzetekben tölt egy mozgató. De a lényeg, hogy találkozhattam Szakály Mártával, Erdős Istvánnal, Gyurkó Henrikkel, a rendezők közül Urbán Gyulával, a már említett Lengyel Pállal, akik ezt az egészen más, régi iskolát képviselték. Én hihetetlenül sokat tanultam tőlük, örülök ennek. Kicsit úgy tekintek rá, mint a zenében a klasszikus képzésre meg a képzőművészetben az alapokra: szerintem meg kell tanulni a C-dúr skálát a zeneszerzéshez, ahogy az *Avignoni kisasszonyok* előtt sem árt számtalan, realitásra törekvő aktot festeni. Később találkoztam másfajta szellemiséget képviselő rendezőkkel, Valló Péterrel, Alföldi Róberttel, sokakkal. Igyekeztem mindent befogadni, fokozatosan csepegték belém más-más rendezői látásmódok.

► **Asszertív alkotónak tűnsz, ennyire tudatosan választottad a pályát is?**

► Engem gyerekkorom óta lenyűgözött a báb műfaja. Egészen kicsiként beégett például az *Óz, a nagy varázsló*. Aztán láttam a *Diótörőt*, amiben később szerepet vettem át, elképesztő volt szembesülni azokkal a trükkökkel, amiket gyerekként meg sem tudtam fejteni. Szerettem ennek az egész világnak a hangulatát, az atmoszféráját. Azt éreztem, hogy ez a legott-honosabb színházi forma: a különböző tapintású anyagok, az illat, a fa, az akusztikai hatások, és egyáltalán az a működés és létezés, amit a színpadra álló emberek képviselnek, ez mind-mind nagyon megfogott. Fontos volt még számomra az alázat, hogy a bábszínészek el mernek bújni a bábjuk, a paraván mögé, és én sem vagyok egy exhibicionista ember. Lehet, hogy furán hangzik, de nem szeretek szerepelni, igazából magát a „szereplés” szót se szeretem. Nekem a színház nem a magamutogatásról szól, inkább valami mentőövet jelent a mindennapokban. Mindig jobban tetszett a színpadi valóság, mint a való élet. Hetente egyszer rájövök, hogy nagyon furcsán érzem magam: az uralkodó tendenciákat, jelenkori eseményeket elnézve azt tapasztalom, egészen különös világ lesz és van. A bábszínház nekem szigetnek tűnt, és ma is be tudja tölteni ezt a funkcióját: puha, meleg akol, ahol emberek alkothatnak. Közel van a képzőművészethez, a zenéhez és a színészethez, és ez a három érdekel tulajdonképpen legjobban engem.

► **A szomjas trollban gitározol, ami gyakran előfordul más előadásokban, zenét is szerzel. Valójában a zene vitt a bábművészet felé?**

► Talán kölcsönös a viszony köztük, de világéletemben zenéltem, régóta gitározom. Gimnazistaként, mondhatni, elástam magamban a bábművészet iránti vágyat: túl elvontnak tűnt ahhoz, hogy életmódszerűen műveljem. Azt gondoltam, el kéne menni valami normálisat tanulni, elkezdtem járni az Államigazgatási Főiskola előkészítőjére, mert jó voltam történelemből. De nem meglepő módon az államigazgatás egyáltalán nem érdekelt, csak azért kezdtem el, hogy legyen egy feszebb és keretek között tartott tevékenység, amiben részt veszek. És akkor egyszer láttam, hogy indul a Kolibri Színház stúdiójában egy képzés. Semmiféle tapasztalatom nem volt ezzel kapcsolatban, vittem egy Cseh Tamás-dalt meg egy bábétűdöt, és felvettek oda.

Szerencsém volt, mert teljesen beleszerettem az egészbe, a stúdióban töltöttem egy évet, utána föl is vettek az egyetemre.

✔ **Bábosként másként viszonyulsz a tárgyakhoz?**

✔ Abszolút, most is nézem azt a teáskannát ott melletted, a formáját, önkéntelenül elkezdek gondolkodni, miként lehetne életre kelteni. Igazából a tárgyak szeretete nálam a hangszerekkel kezdődött. Szerintem a hangszereknek nagyon erős karakterük van: a nagybőgőnek vagy a hegedűnek. Személyesen az elektromos gitár az egyik nagy szerelmem, és sajnos már van is egy kisebb gyűjteményem, amitől lassan nem férek el. És ott vannak persze a könyvek – nem tudom, mennyire számítanak tárgyaknak.

✔ **Tartalommal bíró tárgyak, talán fogalmazzunk így, de tárgyak.**

✔ Vettem egy e-book olvasót, mert már tényleg nem volt hova raknom a könyveimet, de egész egyszerűen nem tudom megszokni, nem is használom. A könyvekben is a forma, a tapintás, a szag érdekel a tartalom mellett, ha mindez nincs, nem tudok hozzá kapcsolódni. Egyszerre vagyok auditív és taktilis típus, vizuális kevésbé.

✔ **Az előadásban aztán minden adottságodra szükséged van, korábban úgy fogalmaztál, *A szomjas troll* olyan neked, mint egy védőháló nélküli kötélranc. Sokakat megdöbbsent, hogy egy ilyen komplex előadást így egyben tudsz tartani. Láttál már hasonló munkát?**

✔ Láttam már számtalan fantasztikus monodrámát, verses estet, olyat is, amiben zenélt a szereplő, külföldi és hazai előadást egyaránt. De pontosan ilyesmit nem láttam, ez igaz. *A szomjas troll* egészen másfajta jelenléte igényel: egyszerre kell egy narrátori attitűdöt képviselni, eljátszani számtalan karaktert, működtetni a technikát, zenélni és nem utolsósorban visszaadni Varró Dani csodálatos szövegét. És mindezek mellett még ott van egy személyes vonal is: a zene, amelyen a rendezővel, Cseri Hannával közösen dolgoztunk. A premier utáni előadások óta gondolkodom és figyelem magam: hogyan lehet ezt a monodrámát szinten tartani, megőrizni a frissességét? Törekedni akarok rá, mert nagyon szeretem.

✔ **Húsz éve vagy a Budapest Bábszínháznál, gyerekközönségek garmadájával találkoztl, szerinted változott a hozzáállásuk a színházhoz? Más kell nekik?**

✔ A gyerekek biztos, hogy változtak, mint ahogy a világ is változott. A változást a színpadról nem feltétlenül érzékelem, mert azt gondolom, hogy amikor élő dologgal találkozunk, az mindig különleges a számukra. Iszonyatosan izgalmas, persze, amikor egy videóba bele lehet tekerni, nagyítani, kicsinyíteni, másfélszeres sebességgel nézni, viszont az, hogy élőben játszik valaki, az mindig valami olyan csodálatot vált ki, ami még a figyelemzavarral küzdő gyerekeknek is sokat jelent. Ilyenformán nem érzem, viszont a hétköznapi felgyorsultak, és nemcsak a gyerekek számára, de ők erre a legérzékenyebbek: mintha ingerfüggőségben szenvednének. Szinte alig van olyan, hogy bámulják a felhőket vagy a forgalmat, mint ahogy én gyerekkoromban, hanem mindig jelen van a környezetükben egy eszköz, ami megfosztja őket ilyen mindennapi, apró élményektől. A színpadon pedig talán azt érzem, hogy sűrűbben kell fogalmazni: nem szabad meghagyni terjengősebb szövegeket dramaturgiailag sem, mert egyszerűen nem fogadják már be. Talán a szakmáknak is van egy nagy közös kihívása, hogy olyan előadások szülessenek, amiben ne szerepeljenek gyenge részek, leülések. Ez persze nem azt jelenti, hogy ne legyenek csöndek, mert a csöndek talán a legjobbak a színpadon. Agnus Young, az AC/DC gitárosa is azt mondja: „a szünet út igazán”.

✔ **Elmondható, hogy türelmetlenebbé vált a gyerekközönség?**

✔ Nagyon nehezen tudok erről beszélni, mert hozzánk sok korosztály jön, és amikor valaminek vegyes korosztályú közönsége van, olyankor érződnek árnyalatnyi különbségek a befogadás terén. Vegyük például *A szomjas trollt*, a premieren a nézőknek talán kevesebb, mint a fele volt gyerekkorú, a legtöbben kollégák, szakmabeliek, barátok voltak. Ők minden utalást, kikacsintást, belső poént jól vettek, nekik teljesen más játszani. De a legelső alkalom becsapós, a bemutatón, úgymond, nem kellett eveznem, vitt az áramlat, később már muszáj lesnem a vizet. A premier után bejött egy vasárnap délutáni közönség, szülők, gyerekek ebéd után – bebólin-

tós közeg, nem szabad olyan reakciókat várni, mint a „kegyelmi állapotban”. És persze, nem szabad elkeseredni, ha a gyerekek megbeszélnek egymás között a történeteket, amikor zsiszsegnek. Roppant zavaró tud lenni, de már hozzászoktam az ilyenhez. Szerintem a gyerekekben mindig megmarad az a fajta tisztelet, hogy ha valamit komolyan csinálsz, nem fogják szétverni. Összességében valamennyit változott a gyerekközönség ízlése, inkább úgy mondanám, más lett az ingerküszöb, de mindez a nézőtérre nem érhető tetten: szinte ugyanazokért a színpadi mozzanatokért lelkesednek, arra reagálnak, vagy amiatt hallgatnak el, mint öt-tíz éve az akkori kicsik.

➤ **Mit tud *A szomjas troll*on élvezni egy felnőtt?**

➤ Azért tudja szeretni, mert egyrészt ismerős lehet számára a narrátor szaki karaktere, akár bevillanhat egy osztályfőnöki óra a gyerekkorunkból, ami körülményes, nehézkes volt, mert szabálykövető akart lenni, de unalmassá vált. Emellett a szülők ismerik azt a szituációt, amikor muszáj mesélni, mondani, játszani. A Varró Dani-strófák előhívják az általános iskolában, gimnáziumban tanult ritmusokat, akár az *Odüsszeia* verselését, akár a jambikus sorokat. Varró Dani szövegénél már az is mosolyt csal az arcodra, ha csak magadban mondd. „Egyszer régen, tőkre régen, fönn a hóban, fönn a jégen” – szinte ütőd a ritmust magadban, mert ez úgy visz, gördül, mint a szekér. Önmagában ez a nem is annyira értelemre ható, inkább zsigeri dolog is megfoghatja a felnőtt közönséget, nem beszélve az irodalom- és kultúrtörténeti utalásokról, ahol a skandináv mitológia és a „falú végén kurta kocsmá” keveredik.

➤ **Olvastam, hogy a Györfőcsesztiálon született meg *A szomjas troll* előadásának ötlete, Cseri Hanna rendezővel terveltétek ki. Föl sem merült, hogy az előadásban többen szerepeljete?**

➤ Nem is tudom, félig-meddig poénból mondtam neki, hogy de jó lenne ebből csinálni egy egy-személyest. Aztán amikor belecsaptunk a munkába, egy időre teljesen elbizonytalanodtam, mert ez az állandó narrálás rendkívül fárasztó tud lenni, és nem csak számomra. Végül megtaláltuk a megfelelő formát, amivel gördülékenyen megy le az az alig egy órányi játékidő. De hogy a kérdésedre válaszoljak: alapvetően az volt a terv, hogy egyedül csinálom. Sokat gondoltunk, hogy mi legyen a keret, volt a faipari szakembernél sokkal elvontabb ötlet is, de aztán arra gondoltunk, hogy talán ez állna nekem a legjobban. A szövegért, mondhatni, rajongtam. Nem szerettem az ilyen nagy szavakat, de én hivatásomnak tekintem az irodalmat. Szívügyem, hogy egy verselést, ritmikát úgy tudjak elmondani, átadni, hogy az meg hozza a kedvet az olvasáshoz. Én borzasztóan örülnék, hogyha a nézők az előadás után magát a könyvet is a kezükbe vennék majd. Szerintem az irodalomról, a kapcsolódásról, egyáltalán igazi élő kontaktusról kell beszélni, mert a gyerekeket egyre sterilebb, virtuálisabb világ veszi körül. Az emberek manapság keveset ülnek le egymással, akár a családi körben is. Az okoseszközök miatt megoszlik a figyelem, szinte szétfolyik. A színháznak most nagy feladata és előnye, hogy megtaníts koncentrálni, fókuszálni. *A szomjas troll* egyszerre követel rengeteg figyelmet tőlem, de a nézőtől is.

➤ **Kiteljesedsz a munkádban, vagy már sok is?**

➤ Művészileg, színésziileg engem kielégít, ahogy most működöm, igen. Viszont nem mondanám soknak, túlzásnak, vannak még dédelgetett vágyaim, például többet forgatni, zeneileg sem vagyok kielégülve, szeretnék slágereket írni, olyan zenét, ami sok emberhez eljut. Szerepálmom nincs, szerintem nekem inkább szerzőálmaim vannak. Borzasztóan játszanék egy Csehovban például. Az, hogy valaki bejön, és beszél valamiről civilnek ható módon, de közben teljesen más van mögötte, ez a fajta színészi működés még hiányzik az életemből.

➤ **Már valamennyire érintettük a kérdést, de most konkrétabban teszem föl: kell valamivel a báb műfajának versenyeznie?**

➤ Szerintem minden, ami tulajdonképpen produktum és eladható, időzjelben vett szolgáltatás, amire jegyet vesznek, illetve befizetnek vagy előfizetnek, az versenyez valamivel. Mint ahogy már említettem, minden másodpercben ömlenek az ingerek, mindenhol van reklám, mozgókép és/vagy valamilyen hanghatás, vagy a villamoson a Költészet Napján elhangzik Petőfi Sándor. Ez rengeteg inger, rengeteg kultúra, de nem minden minőségi. A figyelem meg-

szerzéséért és megtartásáért kell versenyezni, én úgy gondolom. Nehéz a minőségnek a hangzavart túlszárnyalnia, de talán nem lehetetlen.

▼ **Miért tud a báb még mindig ilyen izgalmas lenni?**

✓ Azért, mert igazi. Nem tudom, te hogy vagy vele, de ha én nézek egy filmet, ami szinte csak CGI-technikával állt össze, vizuális trükkökkel van tele, az hallatlanul fáraszt. A bábszínházban is alkalmazunk ilyen-olyan effekteket, de magával a bábbal, a szereplőnkkel mindent meg kell csinálni, ami megtörténik vele. Hovatovább, a tapintás, illetve az animálás akár tárggyal, akár egy bábnak tűnő dologgal – legyen az Barbie baba vagy műanyag katona – való játék mindenkinek ismerős lehet a gyerekkorából. A bábszínházat nézve egy nagyon mély, zsigeri élmény is vissza tud jönni, amihez könnyű kapcsolódni: ahogy a tárgyakkal megismerkedtünk még kisbabaként, az a mánia, hogy mindenhez hozzáérjünk, mert a környezet megismerésében a tapintás kulcsfontosságú szerepet játszik. Igen, mindezt tudja jelteni a bábszínház.

▼ **Nem érzed úgy, hogy bábszínészként egy kicsit örökké gyerekek lehet maradni?**

✓ De, és ennek végtelenül örülök. Érzékelem az idősebb kollégáimon, mondjuk, Beratin Gáboron vagy akár Blasek Gyöngyin, hogy a bábokon keresztül egy pillanat alatt megfiatalodnak: kislányok lesznek egy-egy mozdulattól. Rabul ejtő ez a dolog. A társulat tagjai a hétköznapi napokban is rendkívül játékos emberek, és valahogy itt ilyenformán megszűnnek a korosztályok: ugyanúgy tudok hülyéskedni az idősebb, mint a pályakezdő kollégámmal. A színház az egyik kedvenc közegem, mert sok az infantilis ember és a játék.

▼ **Az egyik kedvenc közeged? Mi a másik?**

✓ Az uszoda. Ott mindenki az, ami. A szaunában pedig szerteágazó beszélgetéseket lehet hallani a legostobábbtól a legbölcsebbig. Ennek az egész élménynek kicsit a függője lettem. A testmozgás miatt először konditermekkel próbálkoztam, de az nem az én világom, már akusztikailag se tudom elviselni, meg az ott lévő emberek „viselkednek”, mintha semmiféle igazság nem lenne bennük.

▼ **Határozottan előnyben részesíted az „igazságot”, és nem szeretsz szerepelni, meg sem lepnének a kijelentéseid, ha nem láttalak volna színpadon. Mégis, elárulod, mi érdekel igazán a színészetben?**

✓ Sután hangozhat, de a lét- és lelkiállapotok, a karakterek. Az, hogy az emberek milyenek, és hogy miért olyanok. Én egy egyszerű családból jövök, négyen vagyunk testvérek, anyukám tanárnő volt, apukám a vasútnál dolgozott mint váltókezelő, mielőtt tehertaxis lett. A Kelenföldi pályaudvar mellett nőttem föl, egy olyan házban, ahol az egyik oldalon ment a vonat, másikon pedig a villamos meg a busz. Tehát igazából az állandó zakatolás nekem őselményem. De talán nem is ez a lényeg, hanem hogy ebben az átutazókkal teli környezetben állandóan figyeltem az embereket, voltak köztük különös, akár rejtélyes figurák, akiket ma is föl tudnék idézni. Azóta is szoktam szemlélődni, megfigyelni sorsokat, aztán ezeket az ismereteket behozom a színpadra, megteremtek egy hangulatot, atmoszférát. Megmutatni szeretek, nem eljátszani, leheletnyi különbség talán, de nekem sokat jelent.

NAGY ORSOLYA

EPIC: The Video Game

Az Odüsszeia történetének adaptációs lehetőségei
akció-szerepjátékként

1. BEVEZETŐ

Aligha bír nagy felfedezésértékkel a kijelentés, miszerint napjainkban reneszánszát élik a görög mitológiai történetek és történetelemek a kortárs populáris kultúrában. Legyen szó akár a mítoszok újrameséléséről vagy átírásáról, esetleg mitológiai szereplők modern korba való átültetéséről, számtalan különböző kulturális ágazat és médium juthat eszünkbe, ahol az elmúlt években nagy sikert tudhattak magukénak a görög mitológiai tematikára épülő alkotások.

Jelen írás egy érvelés arról, hogyan és miért lehet Homérosz *Odüsszeiájának* történetét videojáték-adaptációként, konkrétan pedig akció-szerepjátékként újragondolni; mitől lenne sikeres egy ilyen vállalkozás, illetve milyen jelentőséggel bírna a kortárs nemzetközi kultúra és médiaipar színterén. Fontos megjegyezni, hogy munkám nem az eredeti homéroszi eposzt tekinti az adaptáció alapjának, elsődleges forrásának, hanem annak egy kortárs musical formában újragondolt/újrabeszélt változatát, a Jorge Miguel Rivera-Herrans által írt és rendezett *EPIC: The Musicalt* (a továbbiakban röviden *EPIC*).

Szintén csak feltüntetésre érdemes, hogy korábban már foglalkoztam a fentebb megnevezett musicallel: 2024 márciusában a Kortárs Online felületén megjelent cikkemben (Nagy 2024) az *EPIC* megszervezését, narratív stratégiáit és intermediális tulajdonságait elemeztem. Ennek eredményeit a jelen írásban is ismertetem *Az EPIC: The Musical mint (intermediális) forrásszöveg* című fejezetben, tehát korábbi cikkem egy rövidebb kivonatát is felhasználom.

Míg korábban azt vizsgáltam, hogyan érhetők tetten a musicalben – és annak TikTok-kommunikációjában – a videojáték és az anime médiumaira jellemző narratív és vizuális megoldások, jelen tanulmányban azt a gondolatot bontom ki bővebben, hogy az említett (inter)mediális tulajdonságok hogyan képezhetik az alapját egy további adaptációs folyamatnak, konkrétan hogyan illeszthetők be az akció-szerepjáték mint videojátékos műfaj keretei közé. Ehhez elsősorban bemutatom a videojáték-adaptáció forrásszövegeként funkcionáló musicalt, majd az akció-szerepjáték műfaji jellemzőit, végül pedig részletesen is kifejtem az elképzeléseim az egyelőre még csak gondolati szinten létező videojátékról.

Az értekezés születésének pillanatában egy konkrét videojáték-fejlesztőről tudni a nemzetközi szférában, név szerint Liam Davidsonról, akinek a tervei közt szerepel az *EPIC: The Musical* videojátékként való adaptálása, ám ahogy a közösségimédia-tartalmai alapján megállapítható, Davidson nem az akció-szerepjáték műfaji kereteiben gondolkodik, és egyelőre a játék vizualitásának megtervezése áll nála a középpontban, nem pedig a műfajiság és a játékmechanika kiválasztása. A tanulmány szempontjából viszont már most fontos eredmény, hogy a médiaipar színterén, a produkciós oldalon is tematizálódott az a konkrét adaptációs megvalósítás, amelynek elméleti lehetőségeit jelen írásban összegyűjtöttem.

2. AZ *EPIC: THE MUSICAL* MINT (INTERMEDIÁLIS) FORRÁSSZÖVEG

Ahhoz, hogy jobban megértsük az *EPIC* adaptálási lehetőségeit, először érdemes áttekinteni a médiaszöveg létrejöttének körülményeit, valamint a narratív berendezkedés átfogó ismertetésére is szükség van. Ezután rátérek a musical intermediális jellemzőire, részletesen is bemutatva azokat a műfajilag hibrid megoldásokat, amelyek – véleményem szerint – különösen alkalmassá teszik a szöveget a videojáték médiumában történő adaptációra.

2.1. Az *EPIC: The Musical* megszervezése és narratív jellemzői

Jorge Miguel Rivera-Herrans – az *EPIC* szülőatyja – Puerto Ricó-i származású zeneszerző és előadóművész, noha személyes honlapján szívesebben hivatkozik magára történetmesélőként.¹ Saját bevallása szerint már az egyetemi tanulmányai során elkezdett dolgozni egy, az *Odüsszeia* történetét (újra)elbeszélő koncept-musicalen,² a munkálatok tényleges megkezdése pedig körülbelül 2020 végére datálható, mivel Rivera-Herrans ezután, 2021 elején indította el TikTok-csatornáját,³ amelyet teljes mértékben a musical megvalósításának és népszerűsítésének szentelt. Okkal fogalmazok úgy, hogy a megvalósításban kulcsfontosságú szerepe volt a TikToknak mint felületnek, hiszen a musical dalainak instrumentális rögzítése után Rivera-Herrans ezt a platformot használta meghallgatások meghirdetésére és kivitelezésére, a különböző karaktereket életre hívó énekesek és előadóművészek kiválasztására. Mindezt a TikTok duettfunkciója teszi lehetővé, aminek értelmében a felhasználóknak lehetőségük van egy meglévő kép- és hanganyagra saját kép- és hanganyaggal válaszolni, így tehát a Rivera-Herrans által nyilvánossá tett dalrészletek és dalszövegek révén bárki feltölthette a saját maga által felénekelte verziót.⁴ A TikTokon belüli zenei meghallgatások szervezése nem új keletű jelenség, a Netflix *A Bridgerton család* című sorozata alapján készült *The Unofficial Bridgerton Musical* is a TikTokon szerveződött 2021-ben.⁵

A TikTok casting-felületként való felhasználása tulajdonképpen visszavezethető a média-konvergencia jelenségére – vagyis a különböző típusú médiumok összekapcsolódására. Csigó Péter ekképp határozza meg a fogalmat: „a médiakonvergencia lényege nem a radikális paradigmaváltás, hanem a hibridizálódás, a korábbiakban elkülönülő modellek összemosódása” (Csigó 2009, 47). Andok Mónika (2016) *Digitális média és mindennapi élet* című könyvében a konvergencia több változatát és értelmezését is bemutatja. Rivera-Herrans stratégiája – miszerint a TikTokra terjeszti ki a meghallgatásokat – egyrészt értelmezhető gazdasági konvergenciaként (Uo., 53–58), másrészt funkcionális konvergenciaként is (Uo., 47). Ha gazdasági szempontból közelítünk a jelenséghez, az figyelhető meg, hogy a szerző – aki ebben a kontextusban egyben megrendelő és jövőbeli munkáltató is – nem (csak) arra használja fel a platformot, hogy más énekesek/előadóművészek profiljait és önálló tartalmait tanulmányozva aktívan kutasson a megfelelő hang után, azaz nem „önéletrajzok” és „rezümék” áttekintésére használja fel a TikTokot – noha ez is egy izgalmas példája lehetne a médiakonvergenciának, ahol voltaképpen a TikTok egyfajta LinkedIn-feladatot lát el. Ehelyett Rivera-Herrans a meghallgatás kihirdetése mellett konkrét feladatot is ad a felületen belül a potenciális jelentkezőknek azáltal, hogy megoszt – és duettelhetővé tesz – egy-egy részletet a dalaiból, mind az instrumentális verziót, mind a dalszöveget nyilvánosságra hozva. A feladat teljesítése és értékelése pedig szintén csak a TikTokon zajlik, hiszen egyrészt a duettvideók is itt kerülnek közlésre, másrészt a szerző/megrendelő is itt tud reagálni a jelentkezők tartalmaira, mind nyilvánosan – lájk, komment és újraközlés formájában –, mind pedig privát üzenetben, ahol lehetőség nyílik az együttműködés részletes megtárgyalására.⁶ Látható tehát, hogy a TikTok egyszerre több – egymással szorosan összekapcsolódó – funkciót is ellát: egyaránt alkalmas a musical/projekt tematizálására, promóciójára, a meghallgatások meghirdetésére és a jelentkezések benyújtására, valamint azok értékelésére.

A hosszas meghallgatási folyamatokat követően az Odüsszeusz kalandjait újramesélő musical első *sagája* – a kifejezés tulajdonképpen az eposzi *ének* megfelelője – végül 2022 karácsonyán jelent meg *EPIC: The Troy Saga*⁷ címmel, amely címéből adódóan a trójai háborút és annak következményeit meséli el Odüsszeusz szemszögéből, mielőtt megkezdődne a főhős évtizedeket felölelő hazaútja. Noha Rivera-Herrans már a *release* előtt is komoly rajongóbázist tudhatott magáénak TikTokon, a trójai saga debütálása után annak *Warrior of the Mind* című dala hamar virálissá vált a platformon, ennek köszönhetően pedig a TikTok „mitológiaközössége” (angolul „MythologyTok”) is hamar rabjává vált az *in-production* fázisban járó musicalnek. A szerző ráadásul meglovagolta az első hullámot, hiszen alig egy hónap múlva, 2023 januárjában a következő sagát is megjelentette *EPIC: The Cyclops Saga*⁸ címmel. A musical harmadik albumára már kicsit többet kellett várni, az *EPIC: The Ocean Saga*⁹ 2023 karácsonyán jelent meg. Mint kiderült, Rivera-Herrans összetűzésbe került az első két sagát kiadó Blair Russel Productions lemezkiadóval, mivel nem fizették ki számára a szerzői részesedést, erre válaszképp Rivera-Herrans megalakította a saját lemezkiadóját Winion Entertainment címmel.¹⁰ 2024-ben, a tanulmány születésének pillanatáig további öt album látott napvilágot, immár a Winion Entertainment kiadásában. Februárban a Kirké-történetét megéneklő *EPIC: The Circe Saga*,¹¹ áprilisban az alvilági kalandozást összefoglaló *EPIC: The Underworld Saga*,¹² júliusban pedig a többek között Szküllával való találkozást megéneklő *EPIC: The Thunder Saga* jelent meg.¹³ Az utóbbival egy időben Rivera-Herrans megjelentette az *EPIC* stábjával újrafelvett és átdolgozott első két sagát, ilyen módon is szembeszállva Blair Russel kiadójával.¹⁴ Augusztusban napvilágot látott az ithakai történeteket is bemutató *EPIC: The Wisdom Saga*,¹⁵ októberben pedig a Kharübdisszel és Poszeidónnal való (újra)találkozást megéneklő *EPIC: The Vengeance Saga*.¹⁶

Fontos tehát kiemelni, hogy a mű egészét tekintve még egy befejezetlen musicalről beszélünk: noha a legutolsó saga már készen van nyers verzió szintjén, a megjelenés még várat magára, noha rajongói spekulációk szerint 2024 karácsonyán az *EPIC: The Ithaca Saga* megérkezik, ezzel egy kétéves keretbe foglalva a musical megjelenésének történetét.

A narratív berendezkedés (*setting*) terén először is érdemes tisztázni, hogy az *EPIC* nem helyezi modern korba a cselekményt, viszont mind a választott médium, mind pedig az elbeszélés módja és a használt nyelvezet jelentősen kibillenti a történetet annak eredeti, eposzi kontextusából. Noha alighanem magától értetődő, hogy a musicalben előforduló elektronikus hangszerek és hangtechnikák nem tekinthetők a diegézis részének – a történelmi tematikájú musicalek elég régóta jelen vannak a populáris kultúrában ahhoz, hogy ne okozzanak anakronisztikus érzést vagy disszonanciát a befogadóban –, viszont a nyelvezet (például Pallasz Athéné „badass” jelzővel ellátása az említett *Warrior of the Mind* című dalban), az olykor előforduló rap stílus, valamint a szerző által is megnevezett műfaji keveredések hozzájárulnak, hogy az *EPIC* egy friss, modern történet érzetét keltse a hallgatóban.

A történelmi téma és a modern megvalósítás lehetséges feszültsége mellett tovább nehezíti a befogadói értelmezőmunkát az a tény is, hogy a musical – bár műfajából adódóan színpadra íródott – még nincs színre víve, elvégre a struktúráját tekintve még megjelenés előtt áll a második felvonás utolsó éneke.¹⁷ Ebből fakadóan, csupán a dalszövegre és a zenére támaszkodva, vizuális kódok hiányában a narratíva dekódolása is nehezített a befogadó számára, hiszen többek között nehézséget okozhat elkülöníteni a karakter belső gondolatait (*inner monologue*) és tényleges megnyilvánulásait, de ez a bizonytalanság kiterjedhet a térben és időben való navigálásra is – ha nem figyelünk eléggé, nem tudhatjuk, hogy Athéné épp egy visszaemlékezés szintjén szól-e Odüsszeuszhoz, vagy pedig jelen időben, az események közepette. Az adaptációkutatás terepén Linda Hutcheon is hasonló narratív elemeket emel ki *A Theory Of Adaptation* című munkájában (2006, 68–71), amelyek szerint a médiumváltás során különösen nehezen adaptálhatók: „a nézőpont, a belső világ/külső világ, [az] idő, [az] ironia, [a] kétértelműség, [a] metaforák és szimbólumok, valamint a csend és a távollét” (Hutcheont idézi és összefoglalja: Hlavacska 2021, 19).

Ezeket az adaptációs nehézségeket, főképp a vizuális hiányt a szerző a TikTokra feltöltött videói segítségével igyekszik kompenzálni, aktívan irányítva a befogadó dekódolási folyamatait (Hall 2002, 426–433) olyan önelemző tartalmak segítségével, mint a musical háttér munkálatainak feltárása, a dalszerzés mögötti gondolatmenetek, tervek és szándékok ismertetése, illetve a dalokon átívelő – és a karaktereket jellemző – motívumrendszer bemutatása. A „*How I Made*” lejátszási listába rendszerezett tartalmak megvizsgálása után kijelenthető, hogy az *EPIC* mögött egy olyasfajta tudatos tervezés áll, amely eredményeképp az utolsó hangszernek, vágásnak, illetve taktikai szünetnek is fontos történetmesélő szerepe van.

Az említett vizuális kódok hiányát Rivera-Herrans úgynevezett *újrajátszó* (*reenactment*) tartalmak révén is megpróbálja pótolni – szintén csak a TikTok felületén –, amelyekben a musical egy-egy jelenetének eljátszására, audiovizuális szemléltetésére vállalkozik. Mivel Odüsszeusz karakterét maga Rivera-Herrans hívja életre a musicalben, ezekben a tartalmakban nem csupán a hangját, hanem teljes megjelenését is a főszereplő karakternek kölcsönzi, tehát voltaképpen egy színészi szerep eljátszására vállalkozik – többségében egyedül, néha viszont a stáb egy-egy tagjával teszi ezt. Például az Odüsszeusz és Eurülokhosz összezsapását megéneklő *Mutiny*¹⁸ című dal esetében a szerző és Armando Julián valóban eljátsszák¹⁹ a karakterek közti küzdelmet, azonban fontos hangsúlyozni, hogy ez a szerepjátszás nem profi színészi szinten, sokkal inkább úgynevezett *pro/am* (azaz profi/amatőr) tartalomgyártói minőségben történik (Glózer 2019, 1–25): kard helyett vaskosabb faágakat használnak az alkotók, megjelenésüket tekintve pedig egyszerű pólót és farmer rövidnadrágot viselnek. Érdekes szempont, hogy bár a videó törekszik a diegézis terének hiteles ábrázolására, hiszen Rivera-Herrans és Julián a tengerparton forgattak, ahol a történet szerint sor kerül Eurülokhosz árulására, viszont az időbeliség szempontjából már nem ügyel hasonló hitelességre, amit leginkább az alkotók öltözete tükröz. A profi-amatőr stílus alkalmazása magyarázható azzal, hogy nem hivatásos színészekről, hanem foglalkozásukat tekintve énekesekről/dalszerzőkről beszélhetünk, viszont érdekesebb lehet magyarázat helyett a *reenactment*-tartalmak célját meghatározni. A musical eddigi pályafutását és fogadtatását tekintve kijelenthető, hogy az újrajátszó videók elsődleges feladata a befogadó dekódolási munkálatainak segítése vizuális kódok biztosítása révén, ez pedig láthatóan megvalósulhat akkor is, ha csupán egy koncepció – az adott karakterek, a helyszín és a kontextus – kerül szemléltetésre. Sőt, ahogy azt látni fogjuk, sok esetben ezek a koncepciók biztosítottak ihletet más, a musical rajongóitól származó, vizuálisan hitelesebb megvalósítások létrejöttéhez.

Nem elhanyagolható ugyanis – sőt, külön értekezést igényelne – a musical rajongói közösségbe tartozó kreatív tartalomgyártók, főképp grafikusok és animátorok tevékenysége, akikkel a szerző a *The Ocean Saga* promóciója kapcsán²⁰ már hivatalosan is együttműködött. A *Wolphythewitch*²¹ (röviden *Wolfy*) és *gigi*²² művésznevet használó *artistok* által készített beharangozó rajzok és animációk²³ számítanak az első mérföldkönek Rivera-Herrans rajongókkal való kollaborációjában, ám azóta a szerző számos grafikussal és animátorral együttműködött,²⁴ akiknek nem csupán az alkotásaikat közli újra TikTok-csatornáján, hanem olykor egy-egy „kulisszák mögötti” videójában azt is a közönség elé tárja, milyen kiindulási alapot és koncepciót biztosított a grafikusoknak, majd ezt összeveti az elkészült művekkel.²⁵ A koncepcióvideók stílusa kifejezetten hasonlít a fentebb is említett Odüsszeusz–Eurülokhosz-újrajátszáshoz, hiszen a szerző ezekben ismét csak *pro/am* tartalomgyártói szerepben tünteti fel magát: míg hanganyagként egy professzionális médiatermék – a musical egyik dalrészlete – kerül felhasználásra, addig Rivera-Herrans hétköznapi öltözetben, bármiféle korabeli kiegészítő vagy jelmez nélkül vázolja fel egy-egy szereplő testtartását vagy mimikáit. Szintén csak jellemző a koncepcióvideókra a színes LED-égők használata, amely egy rendkívül platformtudatos döntés a szerző részéről: a hétköznapi háttér „elkendőzése” és a karakterre/atmoszférára jellemző színű fény alkalmazása bevett stratégia a TikTokon tartalmat gyártó cosplayerek körében is (bővebben: Nagy 2023, 47). Látható tehát, hogy Rivera-Herrans a közösségimédia-kommunikációja során – professzionális média-

ipari szerepe ellenére – előszeretettel alkalmaz az alulról építkező, úgynevezett *grassroots* közösségekre – jelen esetben a rajongókra, cosplayerekre és mitológiai témákban tartalmat gyártó TikTok-felhasználókra – jellemző stratégiákat és stílusjegyeket, mindez pedig kifejezetten segíti őt az alkotó rajongókkal (*author fan*) való együttműködés kiépítésében és ápolásában. Ugyancsak érdemes megemlíteni a koncepcióvideók kapcsán az animék felhasználását: Wolfy trailere például már vizualításában is erősen megidézi a japán animék stílusát, Rivera-Herrans pedig megerősítette, hogy a megbízás során ő maga biztosított különféle animékből származó referenciát a grafikus számára Poszeidón karakterének kidolgozásához (például a *Death Note* főszereplőjének ördögi mosolyát használta fel).²⁶ A *The Underworld Saga* előzetese során a szerző az *Attack On Titan* franchise-t használta fel referenciaként: a koncepcióvideóba egyaránt bekerült egy-egy jelenet az animéből, néhány képkocka a képregényből – mangából –, illetve elvéve rajongói rajzok – *fanartok* – is megtalálhatók benne.²⁷ Mindez viszont a médiakonvergencián és a platformtudatosság kérdésén túl már az intermedialitás és a műfaji konvergencia fogalmát is előrevetíti.

2.2. Intermedialitás és műfaji konvergencia

Az alábbi részben azt mutatom be részletesebben, hogyan jelennek meg az alapvetően vizuálisan domináns médiumok és műfajok (kifejezetten a videojáték és az anime) jellemzői az *EPIC*-ben, illetve annak közösségimédia-kommunikációjában. Mindehhez viszont elsősorban tisztázni szükséges az intermedialitás és a műfaji konvergencia fogalmát.

Az intermedialitás az etimológiájából fakadóan a médiumok közötti kapcsolatok rendszerére reflektál. Tekinethetünk rá ernyőfogalomként is, hiszen magában foglalja az intertextualitást, azaz a szövegek egymáshoz való viszonyrendszerét, valamint az adaptációt is, elvégre a szövegek egyik médiumból a másikba való transzformálódása szintén csak a médiumok közötti kapcsolatok fontos, egyes elméleti megközelítések szerint legfontosabb része. Christopher B. Balme (2004) a színháztudomány kontextusában foglalkozik az intermedialitás kérdéskörével, és három alkalmazási területet különít el egymástól. Deres Kornélia így foglalja össze Balme meghatározásait: „Egyrészt [jelenti] a különféle médiumok közötti tartalom-áthelyezést, amely tulajdonképpen az adaptáció kérdéskörét foglalja magában. [...] Másrészt, az intermedialitás az intertextualitás egyik formájaként is értelmezhető, amikor a különféle médiumok produktumai kapcsolatba kerülnek egymással. [...] A harmadik alkalmazási terület az egyik médium esztétikai-perceptuális konvencióinak egy másik médiumban történő realizálásaként értelmeződik Balme tanulmányában. A hangsúly a tartalmi kérdésekről átkerül a médiumok összekapcsolódásaira és az észlelés mintázataira” (Deres 2013). Az *EPIC* esetében kifejezetten Balme harmadik alkalmazási területe kerül előtérbe, azaz nem a médiumok által közvetített tartalom képezi az elemzés tárgyát, hanem a videojáték és a musical médiumaira jellemző tulajdonságok keveredése, valamint az adott médiumspecifikus módszerek felismerése a befogadó szempontjából.

A műfaji konvergencia definiálásához érdemes lehet összevetni a kifejezést a műfaji hibridizáció fogalmával. Andok Mónika szerint: „A műfaji hibridizáció már a klasszikus tömegkommunikáció korában elkezdődött, először az *infotainment*, a szórakoztató hírműsor megjelenésével, majd sok egyéb műfajban is megjelent az *entertainment* komponens (*docutainment*, *edutainment*)” (Andok 2016, 59). Hibridizáció esetében tehát nem másról van szó, mint bizonyos műfaji jegyek keveredéséről. Ezzel szemben a műfaji konvergencia etimológiájából fakadóan a keveredés mellett az együttállást emeli a középpontba: a különböző műfajok vagy műfaji jegyek egyszerre vannak jelen, együtt léteznek ugyanabban a médiumban, a közös közvetítő viszont nem feltétlenül jelenti azt, hogy a műfaji jegyek szükségszerűen összemosódnak. Épp ezért műfaji konvergencia alatt inkább a klasszikus műfaji határok potenciális fellazulását értem, amely előrevetíti a műfaji hibridizáció lehetőségét is. Az *EPIC* esetében az anime az a mű-

faj, amelynek jellemzői mind a vizualitás, mind a hangzásvilág terén felsejlenek a musicalben, valamint annak közösségimédia-kommunikációja – elsősorban promóciója – során.

Rivera-Herrans személyes honlapján így határozza meg a munkásságát: olyan történetmesélő, aki nem hagyományos módokon közelít a dalszerzéshez, mivel látszólag „disszonáns médiumokból” merít inspirációt.²⁸ Ezeket konkrétan meg is nevezi: a videojátékokat és az animéket említi, az előbbi a folyamatos haladás és fejlődés érzete (*sense of progression*), valamint bizonyos narratív berendezkedések, míg az utóbbi a látvány- és hangzásvilág szintjén biztosít ihletet. A *sense of progression* tulajdonképpen az *Odüsszeia* esetében már (külső) narratív szinten is adott: a folyamatos úton levés, a különböző kalandok és küzdelmek egymásra épülése már önmagában is rendkívül hasonlít egy akciójáték struktúrájához. Külső narratív szint alatt azokat a cselekményelemeket értem, amelyek a főszereplő karakter – Odüsszeusz – kontrollján kívül esnek, tehát nem a karakter döntésein alapulnak. Ehhez képest a belső narratív szint egy olyan történetívet jelenít meg, amelyet a főszereplő választásai, folyamatosan formálódó jelleme és a másokkal való kapcsolatai alakítanak. Rivera-Herrans több videójában is hangsúlyozza, hogy az *EPIC* nem csupán Odüsszeusz hazaútját énekli meg: a musical központi konfliktusa a karakter önmeghatározásában rejlik, hiszen mindvégig szemben áll egymással a szerető férj és családapa alakja, valamint a kegyetlen hadvezéré, akinek szörnyű tetteket kell véghezvinni a hazatérése érdekében. Ezt a szembeállítást jól tükrözi az első sagában hallható *Just a Man* című dal,²⁹ ahol Odüsszeusz válaszüt elé kényszerül: vagy életben hagyja Hektor herceg újszülött fiát, ezzel vállalva, hogy a gyermek felnőttkorában megbosszulja atyját, és végez Odüsszeusz családjával – ezt a jóslatot maga Zeusz tárja Ithaka királya elé –, vagy pedig ott helyben végez a csecsemővel a nagyobb jó érdekében. Odüsszeusz szívszorító énekében szembekerül az egyszerű férfi ideája, aki csupán haza akar térni a családjához, valamint a szörnyetegé, aki a céljai elérése érdekében pusztulást mér másokra. Ha a progressziót a belső narratív szinten értelmezzük, tehát Odüsszeusz jellemfejlődésére rávetítve, kijelenthetjük, hogy a karakter az ötödik saga – egyben az első felvonás – végén, az alvilági történetívben dönt úgy végérvényesen, hogy a hazatérés érdekében a szörnyeteg valójával fog azonosulni. A progresszió fókuszba kerülése ugyanakkor nem csupán a videojátékok narratív struktúráiból való ihletődés eredménye, hanem a koncept musical műfaji velejárója is: a cselekmény mellett nagyobb szerep jut a tematikának, az üzenetnek és a motivációnak, valamint mindezek folyamatos átalakulásának (progressziójának).

A videojáték mint inspiráció nem csupán narratív szinten, hanem a hangzásvilág és a dal-szöveg szintjén is tetten érhető. Különösképp az akciódús, harcokat vagy épp vitákat megéneklő dalok (*The Horse and the Infant*,³⁰ *Survive*,³¹ *Storm*³²) hajaznak a médium hangzásvilágára; a kórus és az erőteljes elektronikus hangszerek használata valóban megidézi egy-egy harcközpontú videojáték *boss fight*-zenéjét. A szerző bevallása szerint a *The Wisdom Sagában* hallható *God Games* című dal esetében koncepció terén a *Pokémon: The Elite Four*, míg zenei téren a *Kingdom Hearts* című videojáték biztosított inspirációt.³³

Az elemzés szempontjából nem elhanyagolható Rivera-Herrans TikTok-kommunikációja sem, ahol a videojátékok mediális jellemzői paratextusok szintjén jelennek meg a musical értelmezését elősegítő audiovizuális tartalmakban. A paratextus fogalma Gérard Genette nevéhez fűződik az irodalomtudományban, szövegek közti kapcsolatokat tipizáló munkájában az alábbi szövegelemeket határozta meg paratextusként: „cím, alcím, belső címek; előszók, utószók, [...] lapszélei, lapalji, hátsó jegyzetek; mottók; illusztrációk; [...] borító és számos más járulékos jel” (Genette 1996, 84). Különösen fontos, hogy Genette tipizálásában az illusztrációk, tehát a domináns vizuális kódok hordozói is helyet kapnak. Távolról közelítve tulajdonképpen a musical kísérelő szerzői videók is értelmezhetők egyfajta (transzmediális) paratextusként, hiszen a főszöveg – a musical – kiegészítéseként, olykor kommentárjaként vagy önreflexív szövegeként működnek, csak épp a genette-i paratextus-meghatározástól eltérő módon itt egy teljesen másik médium közvetíti a kiegészítő szövegeket. Bár a gondolat meglehetősen izgalmas, jelenlegi

írásomban csupán egy konkrét videó, a fentebb már említett *God Games* című dalt kísérő TikTok-tartalom kontextusában vizsgálom meg a videojáték jellemzőinek felhasználását feliratok és effektek szintjén, amelyeket az adott videó paratextusaként értelmezek.

Azt már korábban is tematizáltam, hogy Rivera-Herrans TikTok-profilján elérhető részletek olyan dalokból – olykor csak instrumentális, máskor viszont énekkel társított formában –, amelyek vagy még nem hivatalosan megjelentek és albumok, vagy pedig egy meghallgatás részét képezik, mivel az adott dalban éppen megszólaló karakterhez még nem találta meg a szerző a megfelelő hangot. Ezek a dalrészletek a *snippet* (töredék) elnevezést viselik, és bizonyos esetekben, a sikeres castingot követően Rivera-Herrans a stáb tagjait is bevonja a gyártásukba. Ez kétféleképpen történhet: vagy még a hivatalos, stúdióban történő felvétel kezei között, ahol a közönség láthatja mikrofon előtt énekelni a színészeket,³⁴ vagy pedig kifejezetten TikTokra szánt videók formájában, ahol a stáb tagjai már narratív funkciót is betöltenek, és a szerepjátszás mint tevékenység is jobban érvényesül az előadásukban.

Az említett *God Games*³⁵ című dal egyik részletében a Pallasz Athéné és Árész közti erőfitogtatás kerül megéneklésre, ahol a karakterek énekesei, Teagan Earley és Earl Gresham Jr. nem csupán a hangjukat kölcsönzik a karaktereknek, hanem hasonló újrajátszó feladatot (vagy szerepjátékot) látnak el, mint a *Mutiny* esetében Rivera-Herrans és Julián. (Azzal a lényeges különbséggel, hogy a két énekes itt nem egy térben forgatott, hanem külön-külön rögzítették a jeleneteiket, Rivera-Herrans pedig a TikTok duettfunkcióját használva egymás mellé helyezte őket.) A videó tematizálja a hadistenek által birtokolt „quick thought” elnevezésű technikát, amelynek értelmében az istenek képesek az elmét egy másik dimenzióba húzni, mentális párbeszédet folytatni vagy akár harcokat vívni, míg a valóságban megáll az idő. Ez a képesség viszont sokáig nem jelenik meg a musicalben a dalszöveg szintjén, helyette Rivera-Herrans magyarázza el a követői számára a működését az egyik videójában, a közönség pedig a színészek által újrajátszott tartalom révén jut vizuális tapasztalathoz – dacára annak, hogy egy igencsak erős vizualitással járó képességről van szó. A TikTokon ezt különféle effektek segítségével érzékelteti a szerző, mint például a kép kimerevítése, statikussá tétele, *slow motion* alkalmazása vagy éppen füst megjelenítése, de hasonlóképp nagy jelentőséggel bír a felirat alkalmazása is. A jelenet során a dalszöveg kivetítésén túl az időlassító képesség neve (*quick thought*) is feltüntetésre kerül, valamint egy számszerű információ is, arra vonatkozóan, hogy az adott karakter éppen milyen erősséggel használja azt. A jelenet elején Athéné még csupán egyes szinten (*level 1*) veti be, mondhatni, gyengéden, hogy megpuhítsa Aphrodité, viszont ekkor lép színre Árész, aki rögtön kétszeres erővel (*level 2*) vonul Athéné ellen, az istennőt alakító Teagan pedig erre fájdalmasan össze is görnyed a kamera előtt. Árész túlereje azonban csupán addig tart, míg a szájára nem veszi Odüsszeusz fiát, Télemakhoszt, akit Athéné a pártfogoltjaként kezel, ezt követően pedig ötszörös erővel (*level 5*) torolja meg Árészon a sértést, akit így végül sikeresen le is győz.

Mind maga a vizuálisan domináns képesség, az erőszintek számszerű megjelenítése, sőt maga a dal címe is ezer szállal kapcsolódik a videojáték médiumához. Maga a narratív berendezkedés is elképzelhető egy játék (mellék)küldetéseként, hiszen míg a fő cselekményszál során Odüsszeusz épp Kalüpszó szigetén raboskodik, addig Athéné feladata meggyőzni az isteneket arról, hogy szabadon engedjék Odüsszeuszt, ehhez pedig mindegyik istent másképp kell motiválnia (Árészt végül a jövőbeli vérontás ígéretével sikerül). A TikTok-újrajátszások terepén fontos még említést tenni a korábban elemzett *Mutiny*-snippettről, ahol az Odüsszeusz és Eurülokhosz összezapását eljátszó Rivera-Herrans és Julián a mozgáskultúra terén is erősen utalnak a videojátékok harci jeleneteire.

Míg a videojáték mediális jellemzői egyaránt tetten érhetők a narratíva, a zene és a vizualitás terepén, addig az animékre jellemző médiumspecifikus megoldások inkább csupán a zene, a hangzásvilág és a vizualitás szempontjából jelentősek. A zene tekintetében egyrészt ugyanúgy elmondható, hogy az akciódús jeleneteket megéneklő dalok megidéznek a boss-

fightokra jellemző feszült hangzásvilágokat, nem csupán a videojátékok, de az animék kontextusában is. Az utóbbira jellemző, hogy egy-egy összecsapás vagy feszültségkeltő jelenet során a háttérzene részeként hallhatjuk a kórust az adott jelenet szempontjából fontos karakter(ek) nevét zengeni – sokszor nem is tisztán kihallható módon –, ez pedig az *EPIC* dalaira is jellemző. A többször is említett *Mutiny* során mind Odüsszeusz, mind Eurülokhosz nevét többször is elismétli a kórus, az Odüsszeusz kérőkkel való leszámolását megéneklő *King* című dal – amely egyelőre csak egy snippet formájában elérhető a szerző TikTok-profilján – esetében pedig végig Odüsszeusz nevét zengik a háttérzenekesek.³⁶ Szintén csak a kórus szempontjából jelentős a *Thunder Bringer* című dal,³⁷ ahol Zeus érkezése hangzásvilágában megfeleltethető egy animeszereplő színrelépésével, személyes intrójával. A kórus artikulátlan, hangutánzó éneke kifejezetten megidézi a *Naruto* című anime egyik fő zenei témáját,³⁸ műfaját tekintve egyértelműen az akció és a kaland jegyeit érvényesítve a dalban.

Az animék kapcsán szintén csak a zenéhez és a hangzásvilághoz tartozik az *opening*, azaz a főcímdal vagy nyitány mint műfajspecifikus jegy – és egyben paratextus – megidézése. Az openingek hagyományosan az anime epizódok elején, általában az összefoglaló után kapnak helyet. Funkciójuk egyrészt a cselekmény előrevetítése – akárcsak egy trailer esetében –, másrészt a hangulat megalapozása egy, az anime műfajára vagy témájára jellemző dal vagy zenei elem eszközével, valamint az egyes epizódok narratív elemeinek egymástól való elhatárolása. Az *EPIC* esetében egyrészt a hangzásvilág kapcsán idéződik meg az opening mint műfajspecifikus elem: főképp az akció és kaland zsánerébe tartozó animék főcímdalaira jellemző pörgős tempó érvényesül, mindez intenzív kórossal, valamint az elektronikus hangszerek fölényes használatával párosulva. Funkció terén elmondható, hogy hasonló feladatokat lát el, mint az animék nyitányai: elhatárolja egymástól a különböző sagákat, mégpedig úgy, hogy az adott saga témája/hangulata a legelső dal hangzásvilágában megnyilvánul. Jól illusztrálja ezt az *Ocean Saga* első dala, a *Storm*, ahol a tengeren való hánykódást valóságos csataként vetíti előre mind a tempó, mind pedig a kórus. Ugyanakkor az *Underworld Saga* legelső dala, a *The Underworld*³⁹ egy sokkal misztikusabb atmoszféra megteremtésére használja a kórust, az Alvilágba való leszállást és a lelkekkel való találkozást tematizálva, gondosan kijelölve az új stílust és témát a Kirké-történetívre jellemző csábítás és erotika után.

Vizualitás szempontjából elsősorban a szerzővel együttműködő grafikusok és animátorok által használt stílust érdemes megemlíteni, amely nyilvánvalóan inspirálódik a japán animék és mangák műfajából, viszont Rivera-Herrans koncepcióvideói is nyíltan használnak különböző animékből származó referenciákat, mint például a *Death Note* vagy az *Attack On Titan* (röviden *AoT*). Az utóbbihoz a szerzőt egyértelműen rajongói szálak fűzik, hiszen nem csupán a koncepcióvideókban tűnnek fel belőle jelenetek, hanem a Rivera-Herrans által újraközölt videóok listáján is több *Attack On Titan* témájú videó szerepel. Az Alvilág-történetívéhez tartozó *Monster*⁴⁰ című dal alatt például több rajongói videómontázs is született az *AoT* ikonikus vezérkaraktereinek főszereplésével, mint Eren Jäger és Erwin Smith, Rivera-Herrans újraközlése pedig értelmezhető úgy, hogy maga a szerző is elismeri a párhuzamot az említett karakterek és Odüsszeusz jellembeli progressziója között.⁴¹ Szintén csak a koncepciók terén említésre érdemes a már említett *Storm* című dal, ahol Odüsszeusz és legénysége a viharos tengeren hánykódva a szélisten, Aiolosz szigetére menekülnek, amely viszont nem a hagyományos értelemben lebegő sziget (*floating island*): a tenger felszíne helyett az égben lebeg, a legénység pedig a hajó szigonyait használja fel arra, hogy felhúzzák magukat a felszínre. Rivera-Herrans egyik összefoglaló videójában úgy nyilatkozik erről a jelenetről, mint ahol a főszereplő nem a fizika, hanem az animék törvényei szerint menekül meg.⁴²

Bár nem az anime műfajiségéhez, és nem is a videojáték médiumához kapcsolódik, de fontos kiemelni még az *EPIC* egy intermediális – és intertextuális – tulajdonságát: a musical ugyanis az *Odüsszeia* eredeti médiumának, az irodalomnak, valamint eredeti műfajának, az eposznak is megidézi egy-egy tulajdonságát vagy épp eszközét. Már rögtön a musical címének első része

is meghívja mindkettőt: egyrészt az epikára mint irodalmi műnemre reflektál, amely az elbeszélő művek összefoglaló elnevezése, középpontjukban pedig a cselekmény és a hős figurája áll; másrészt pedig magára az eposzra mint műfajra, amely verses formájú, nagy terjedelmű mű, középpontjában pedig hasonlóképp a hős figurája és tettei állnak.⁴³ A rész címválasztást értelmezhetjük egyfajta tisztelgésnek mind a forrásszöveg, mind az azt közvetítő médium felé. A cím második felében hasonlóképp műfajkijelölés történik (*musical*), és már-már feszültséget érezhetünk az első, irodalmi műnemre és/vagy műfajra reflektáló és a második, zenei műfajt kijelölő címrész között. A látszólag konfrontálódó címrészek egymáshoz és a főszöveghez való viszonyának értelmezéséhez ismét Gérard Genette *Transztextualitás* című írását hívom segítségül. Genette bevezeti a hypotextus fogalmát, amely az ő értelmezésében egyfajta „eredeti” szövegre, azaz elsődleges szövegre vonatkozik, amelyből egy másodlagos szöveg „derivál” egy részletet. Ez a deriválás többféleképpen is történhet: a másodlagos szöveg – vagy hypertextus – kölcsönözheti vagy átalakíthatja (transzformálhatja) a hypotextus tartalmi, azaz cselekményleíró részeit, de annak struktúráját vagy műfaját is (Genette 1996, 86–87). (Érdekesség, hogy maga Genette is Homérosz *Odüsszeiáját* használja példaképp a hypo- és hypertextus kapcsolatának bemutatásakor.) Tehát voltaképpen a hypotextus megfeleltethető egy adaptáció forrásszövegeként is. Szintén csak Genette nevéhez fűződik az architextualitás fogalma, amelyet egy absztrakt és implicit szövegtípusként definiál, és egy „tisztán rendszerbéli hovatarozásra”, azaz műfaji hovatarozásra utal, általában a cím vagy alcím részeként (Uo., 85). Azaz a musical címének második fele értelmezhető architextusként, a hypertextus műfaji megjelöléseként. Az *EPIC: The Musical* tehát egyrészt már a címben hivatkozik adaptációs mivoltára: elsőként indirekt módon kijelöli hypotextusként, azaz elsődleges szöveggként Homérosz *Odüsszeiáját*, cím helyett a műnemre és a műfajra, de mindenképp annak közvetítő médiumára reflektálva, másrészt pedig az eredeti szöveghez képest meghatározza a saját műfaját.

Struktúra és tartalom szempontjából érdemes megemlíteni, hogy a musical negyven dalból épül fel, ám a musical műfaji hagyományaitól eltérő módon a szerző nem csupán első és második felvonásra osztja ezeket, hanem irodalmi alapokra visszatekintve, a narratíva (tartalom) szempontjából folytatja a csoportosítást, sagákra, azaz énekekre bontja őket. Fontos azonban tisztázni, hogy a sagák sem számukban, sem tartalmukban nem igazodnak egy az egyben a homéroszi eposz szerkezetéhez, Rivera-Herrans musicalje ugyanis az *Odüsszeiával* ellentétben lineárisan vezeti a cselekményt, egy-egy saga pedig az eredeti ének több történést is magában foglalja.

Az eposz mint műfaj fonalát továbbfonva az *EPIC* az eposzi kellékeket is folyamatosan használja és tematizálja: nyilván a cselekményhez alapvetően kötődő eposzi kellékek (rendkívüli téma, rendkívüli hős stb.) adottak, ezeknél talán érdekesebb és egyedülállóbb az enumeráció, azaz a seregszemle, vagy az anticipáció, azaz a jóslat használata, amelyek már rögtön a legelső saga legelső dalában (*The Horse and the Infant*) feltűnnek. Szintén az eposzi kellékekhez sorolható az *in medias res* történetkezdés is, hiszen a hallgató már a musical első dalában a trójai falóban találja magát. A Kirké-történetívhez tartozó *Wouldn't You Like* című dalban felbukkanó Hermész pedig dialógus szintjén, önreflexív módon is utal a saját közbelépésére mint isteni közbeavatkozásra, amely szintén az eposzi kellékek fontos részét képezi.⁴⁴

A továbbiakban amellet érvelek, hogy a musical színes intermediális tulajdonságai hogyan hasznosíthatók a videojáték médiumában, kifejezetten az akció-szerepjáték műfajában. Ehhez először bemutatom az utóbbi főbb jellemzőit, lehetőségeit és korlátait.

3. AZ AKCIÓ-SZEREPJÁTÉK JELLEMZŐI

A számítógépes szerepjáték (angolul *computer role-playing game*, röviden *CRPG*) vagy digitális szerepjáték kialakulását több kutató is az asztali szerepjáték (angolul *tabletop role-playing*

game, röviden TTRPG) kibővítéseként, médiumváltásaként értelmezi. Krek Norbert a következőket írja a számítógépes – saját megfogalmazásában digitális – szerepjátékokról: „A digitális szerepjátszás korai története leírható egyfajta remediációs kísérletként arra vonatkozólag, hogy az asztali szerepjátszás élményét igyekszik a számítógép platformján egy másik mediális közegbe konvertálni” (2023, 35). José P. Zagal és Sebastian Deterding méltán híres *Role-Playing Game Studies. Transmedia Foundations* című gyűjteményükben amellet érvelnek, hogy a számítógépes szerepjátékokat kezdetben gyakran az asztali szerepjátékok észlelt problémáira adott válaszként definiálták – tehát a remediációs kísérletet az élménykibővítésen túl a TTRPG nehézségeinek megoldása, áthidalása is motiválta. Az említett problémák Zagal és Deterding szerint: „(1) a TTRPG-t nincs lehetőség egyedül játszani; (2) gyakran megterhelően sok és unalmas számíttással, illetve kockadobással jár együtt; (3) sok időt igényel nem csupán a játék, de a játékra való felkészülés is” (Zagal–Deterding 2018, 37). Amellett, hogy a számítógép a másodperc töredéke alatt képes olyan számításokat véghezvinni és adatokat egyeztetni, ami a kalandmester részéről akár komolyabb utánajarást is igényelne, a számítógépes szerepjátékok a világépítés terhé is levették a játékosok válláról, hiszen egy már eleve megalkotott világot, szabály- és játérendszerrel kínáltak, sőt később komplex narratívákat is.⁴⁵ Mindezt kiegészítette a szimulációk kifinomultsága, az enciklopédikus terjedelem, valamint a valós idejű játék lehetősége, ami végképp megkülönböztette a CRPG-ket asztali rokonuktól/elődüktől.

A CRPG-ken belül megkülönböztethetünk egy- vagy többjátékos (*single player* vagy *multiplayer*) változatokat. Az *EPIC* videojátékként való adaptálásának gondolat kísérlete során az egyjátékos mód releváns, így annak jellemzőit ismertetem a továbbiakban. Zagal és Deterding *Definitions* című fejezetükben tíz pontban foglalják össze az egyjátékos digitális szerepjáték jellemzőit:

- „(1) a játékos létrehoz egy karaktert [vagy választ egyet az előre megadott kínálatból – N. O.], és irányítja annak cselekvéseit egy fiktív játékvilágban;
- (2) a számítógép a játékszabályokat és a játékvilágot egy belső modell révén futtatja, beleértve az összes NPC-t [nem-játékos karaktert – N. O.], az ábrázolást, és a modellt pedig a játékos beavatkozása (*input*) szerint frissíti;
- (3) a játék világa a számítógépes modell audiovizuális reprezentációi révén épül fel, amelyek a játékos képzeletét is irányítják;
- (4) a játékvilág általában valamilyen fikciós zsáneren alapul (pl. fantasy, sci-fi, horror vagy ezek keveréke);
- (5) a karakterek cselekvési lehetőségei a játék által felkínált lehetőségekre korlátozódnak;
- (6) a karakterek képességeit és cselekvéseik kimenetelét általában kvantitatív-valószínűségi szabályrendszerek vagy a játékos reflexei és parancsbeviteli képességei határozzák meg;
- (7) egy játék végigjátszása gyakran több játékkalkulust kíván meg [hasonlóképp az asztali szerepjátékokhoz – N. O.];
- (8) a játékon belüli események általában egy előre kiépített narratíva mentén szövődnek a játék világának kiterjedt forgatókönyve alapján (beleértve az NPC-k cselekedeteit is), a cselekmény pedig egy vagy több végpontra, befejezésre fut ki, azonban a játékosnak van lehetősége bizonyos korlátok között nyílt játékot folytatni a befejezés előtt vagy után;
- (9) kiterjedt, részletes harcrendszer jellemzi;
- (10) a játékos karakterei idővel különféle fejlődéseken (*progression*) mehetnek keresztül a játék fejlődésre épülő rendszere (*system of progression*) által” (Zagal–Deterding 2018, 38).

Schules, Peterson és Picard definíciói sokban hasonlítanak Zagal és Deterding meghatározásaihoz, a szerzők *Single-Player Computer Role-Playing Games* című írásukban így fogalmaznak: „a CRPG-ket olyan kulcsfontosságú elemek megléte határozza meg, mint a formális szintrendszer (*levelling system*) – azaz a karakter fejlődése, progressziója –, a véletlenszerűség, vala-

mint a karakter képességeinek számszerűsítése” (2018, 107). Ezenkívül alapvető jellemzőként említik a CRPG-k összetett harcrendszerét, amelynek nehézségi foka a karakter szintlépéseitől és játékban való progressziójától függ. A szerzőpáros szerint kulcsfontosságú a játékon belüli fizikai tér, hiszen az új területek (vagy arénák) már-már magától értetődően újabb, erősebb ellenfeleket eredményeznek, ehhez pedig előbb-utóbb a játékosok is intuitívan alkalmazkodnak (Uo., 109).

Az akció-szerepjáték (angolul *action role-playing game*, röviden *ARPG*) elnevezés a digitális, videojáték alapú szerepjátékok egyik alműfajára vonatkozik, etimológiájából adódóan az akciódús, kaland- és harcközpontú szerepjátékokat értjük alatta. Az akció-szerepjáték alműfaj lévén osztozik a CRPG-k fő jellemzőin, egyedisége inkább az arányok eltolódásában keresendő. Schules, Peterson és Picard szerint az ARPG-k két legfontosabb jellemzője a valós idejű harc, valamint a – legtöbb CRPG-hez képest – viszonylag leegyszerűsített karakterfejlődési rendszer. Utóbbi szerintük különösen népszerű lehet az olyan játékosok körében, akik eltántorodtak a hagyományos CRPG-ktől azok bonyolult számszerűsége miatt (Uo., 111). A stratégiai szerepjátékokkal (angolul *strategic role-playing game*, röviden *SRPG*) ellentétben az ARPG-kben nem a taktikai tervezés és a döntéshozatal kerül előtérbe – bár a kortárs, sztoriközpontú akció-szerepjátékokban kifejezetten nagy szerep jut a játékos döntéseinek –, hanem a játékosok ügyessége és reflexei azok, amik fontos pozíciót élveznek, hiszen közvetlenül kihatnak a játékmenetre. Ez a harcok valós idejű (*real time*) lebonyolításának köszönhető, elvégre a körökre, menetekre felosztott (*turn based*) összecsapások esetében inkább az SRPG-ket idéző taktikai megfontoltság jellemző. A hagyományosabb CRPG-khez képest az ARPG-kben a karakterek testreszabása korlátozott. Bár a karakterek tulajdonságai ugyanúgy számszerűsítettek, a képességszámok száma és azok játékosok általi fejlesztésének lehetősége játékonként változó.

Napjainkban mind a CRPG-k, mind az ARPG-k egyik központi eleme a narratíva. Azonban míg az élőszerreplős szerepjátékok (angolul *live action role-playing game*, röviden *LARP*) és a TTRPG-k esetében a játék története a játékosok közti interakció révén bontakozik ki, a CRPGK-k esetében az említett interakció a játékos és a számítógép között zajlik le (Uo., 125). A modern akció-szerepjátékokban egyre népszerűbb elem a polinarratíva, vagyis a játékos döntései szerint alakuló, ágrajzszerűen szétváló – esetleg a befejezés felé közeledve újra összekapcsolódó – történetvezetés, amely több végkimenetellel is rendelkezhet (például *Dragon Age – Vérvonalak*⁴⁶). A bemutatott jellemzők alkalmazási lehetőségeire a következő részben térek ki részletesebben.

4. AZ EPIC: THE VIDEO GAME KONCEPCIÓJA

Az alábbi részben azt mutatom be, hogy az *EPIC* intermediális tulajdonságait kiaknázva hogyan lehetne adaptálni az *Odüsszeia* történetét a videojáték médiumába, konkrétan az akció-szerepjáték zsánerébe. Fontos tisztázni, hogy jelen írás csupán egy gondolat kísérlet, amelyhez a musical rendelkezésre álló sagái és Rivera-Herrans TikTok-tartalmai biztosítottak inspirációt. Nem egy létező projekt, és semmilyen tekintetben nem függ össze a Liam Davidson videojátékfejlesztő által beharangozott adaptációs kísérlettel. Írásomban azt vázolom fel, hogyan működne az *EPIC* – és általa az *Odüsszeia* története – akció-szerepjátékként a narratíva, a kapcsolattrendszer, a harcrendszer, a karakterprogresszió, a vizualitás és a hangzásvilág szempontjából.

Talán az egyik legfontosabb aspektus az adaptáció során a narratíva kérdése, azon belül is a nyitott vagy zárt narratíva lehetősége. Természetesen a homéroszi eposz és előreláthatóan a musical is egy konkrét befejezéssel, Odüsszeusz hazatérésével záródik. Tekintve, hogy Odüsszeusz utazása szempontjából egy kötött narratívával számolunk, ahol minden egyes

cselekményelem szorosan kötődik egymáshoz, sőt egymásra is épülnek – például az Alvilágba Kirké útmutatása alapján jut el a főhős és legénysége –, ezeket a „narratív állomásokat” semmilyen esetben sem tenném felcserélhetővé a játék során, tehát a játék világa szempontjából csupán egy félig nyitott (*semi-open*) világról beszélhetünk. Azért érvelek a félig nyitott világ mellett, mert bár az események – és így a velük együtt járó helyszínek – sorrendje kötött, egy-egy narratív állomás során lehetősége nyílik a játékosnak az adott földrajzi térség felfedezésére, a fő küldetés mellett pedig számos mellékküldetést is teljesíthet, ezáltal is tovább fejlesztve a karakter képességeit tapasztalati pontok (angolul *experience point*, röviden *XP*) gyűjtésével. Például Kirké szigetén kikötve nyilvánvalóan a varázslónő kastélyába való bejutás és a legénység visszaváltoztatása a fő küldetés, viszont amíg a játékos nem lép be a kastélyba, lehetősége van felderíteni a szigetet; vadászni, gyűjtögetni, fejleszteni a fegyverzetét és a ruházatát (*gear*), esetleg a fő narratív szál szempontjából kevésbé jelentős mellékkarakterekkel interakcióba kerülni (párbeszédbe elegyedni és/vagy küldetést vállalni), mint például Kirké egyik nimfája. Hasonlóképp érzékletes példa lehet az Alvilág-történetív, ahol a kötött narratíva alapján a fő küldetés a vak próféta, Teiresiasz felkutatása és a jóslat megszerzése, viszont a görög Alvilág felépítéséből adódóan meglehetősen kiterjedt lehetőségei vannak a játékosnak a felfedezésre és a karakterfejlesztésre. A görög Alvilág hagyományosan három szintből épül fel: az Aszfodélosz mezejére jutnak az átlagos életet élő, különösebb bűnt vagy hőstettet véghez nem vivő lelkek; ehhez a semleges zónához képest az Elíziumi mezők kényelmét élvezik az éltükben dicső cselekedet(ek)et végrehajtó személyek, míg a Tartarosz (Büntetés Mezeje) jut osztályrészül a bűnös életet élt lelkeknek, valamint a görög mitológia szörnyei is itt lakoznak. A játékosnak lehetősége nyílik mindhárom szint felfedezésére, ezáltal pedig az Odüsszeusz által ismert, elhunyt karakterekkel való interakcióra is, a helyszíntől függően. Az Elíziumban például találkozhat egykori harcostársával, Akhilleusszal, az Aszfodélosz mezején az édesanyjával, Antikleával, a Tartaroszban pedig megküzdehet különféle szörnyekkel, mitológiai bestiákkal *XP* és különféle jutalmak reményében.

Mivel az *Odüsszeia* történetének adaptációjáról van szó, karakterválasztás tekintetében a játékos lehetőségei kizárólag Odüsszeuszra koncentrálódnak, viszont az ő karakterének megjelenését rendkívüli részletességgel személyre szabhatja a játékos, sőt, a kínálatban szerepelne a többi NPC kinézete. Tehát a játékos a karakterábrázolás tekintetében dönthet úgy, hogy Odüsszeusz külseje megegyezzen az egyik katonája, de akár egy ellensége vagy az egyik isten külsejével is. (Hasonló logikát követ a *Hogwarts Legacy* akció-szerepjáték is, ahol a játékosnak lehetősége van a karaktertervezés során saját karaktere külsejét valamelyik roxforti diák megjelenésével megfeleltetni.⁴⁷) Ez a személyre szabhatóság kiterjedhet a karakter nemére is; Ithaka királya helyett akár Ithaka királynőjét is irányíthatja a játékos. Ebben az esetben ugyan felülírásra kerülne a történetnek otthont adó történelmi berendezkedés, de a játék világát és célját – a hazatérés, az uralkodói cím és a hitves visszaszerzése – szinte egyáltalán nem befolyásolná a nemváltás (*genderbend*), csupán olyan apró változtatásokat igényelne a játék, mint – angol nyelv esetén – a személyes névmások megváltozott használata, valamint a karakter monológjainak rögzítése férfi és női szinkronszínész által. A nemváltás opciója által a játékosnak arra is lehetősége nyílik, hogy Odüsszeusz hitvesének, Pénélopénak a nemét személyre szabja; meghagyhatja az eredeti valójában, de akár férfiként is szerepeltetheti.

A játék befejezését tekintve, az eredeti narratív ív megtartása révén a játékosnak mindenképp haza kell érnie a karakterrel a szülőföldjére, Ithakára, és le kell számolnia a kérőkkel, viszont ezt a narratív kulcspontot átlépve lehetőség nyílna többfajta alternatív befejezésre (*multiple ending*) annak függvényében, milyen döntéseket hozott a játékos a hazatérés viszonytagjai során. Mivel az *Odüsszeia* maga is egy rendkívül döntésközpontú történetet tár fel, és az eposzt adaptáló *EPIC* központi témája is a könyörtelenség (*ruthlessness*), pontosabban, hogy Odüsszeusz mikor, hogyan és milyen áron áldoz a könyörtelenség oltárán a tetteivel, így nyilvánvalóan a videojáték-adaptációban sem kapna csekélyebb szerepet a választás funkciója.

Az *EPIC* során az első meghatározó döntés, amivel Odüsszeusz szembesül, a *The Horse and the Infant* és a *Just a Man* című dalokban tematizálódik, ahol voltaképp a csecsemőgyilkosság mellett vagy ellen kell döntenie a főhősnek. Végül mind az eredeti történetben, mind a musicalben mellette dönt, viszont a videojátékban a játékosnak lehetősége nyílna megkegyelmezni Hektor fiának. Ezen logika mentén a játékos szabad kezet kaphat minden egyes főellenség után, a kegyelem vagy a kivégzés mellett döntve.

Odüsszeusz döntései bizonyos esetekben közvetett módon a legénysége jólétére is kihatnak, így az endingek abban a tekintetben is különbözhetnek, hogy Odüsszeusz egyedül vagy pedig legénysége túlélőivel tér haza Ithakára. A legénység sorai közt különösen fontos szereppel bír Politész, Odüsszeusz jó barátja – az *EPIC*-ben a gyerekkori legjobb barátja –, aki bizonyos történetverziókban Szküllá vagy Zeusz által leli a halálát, a musicalben viszont már viszonylag a történet elején a küklpsz, Polüphemosz áldozatául esik. Tekintve, hogy egy olyan karakterről van szó, akit szoros érzelmi szál fűz a főhőshöz, a videojátékban érdemes lehet bevezetni egy olyan döntésrendszert, amely szerint minden egyes alkalommal, amikor Politész életveszélybe kerül, lehetőség nyílik őt megmenteni – egy másik tag feláldozásáért cserébe. A másik központi tagja a legénységnek a már sokat említett Eurülokhosz, aki a homéroszi eposzban Odüsszeusz sógora is, az *EPIC*-ben pedig emellett közvetlen jobbkeze és helyettese, akit rengetegszer testvéreként (*brother*) nevez. Mind az eposzban, mind a musicalben Eurülokhosz elfordul Odüsszeusztól, mivel a növekvő veszteségek és a kilátástalanság árnyékában elvész köztük a bizalom. A videojáték-adaptációban érdemes lehet külön figyelmet szentelni az Eurülokhossal való kapcsolat ápolására; annak függvényében, hogyan jár el a játékos, milyen dialógusopciók és közvetlen csatákban meghozható választások mellett dönt, sógora vagy hűséges marad hozzá a végsőig, és harcostárs (*sidekick*) pozícióban segít megvívni a legádázabb csatákat is, vagy pedig fellázad Odüsszeusz ellen, a játékos pedig kénytelen végezni a karakterrel a továbbjutás érdekében.

Az NPC-knek a játékos karakter(ek)hez fűződő viszonyát egy úgynevezett kapcsolati rendszer kezeli a CRPG-kben. Ez leegyszerűsítve úgy magyarázható, hogy minden az adott NPC-vel kapcsolatos vagy őrá kiható döntés – egy dialógus során választott mondat, egy NPC-nek ajánlódott tárgy stb. – számszerűsített, pozitív vagy negatív értékkel bír, amely egy bizonyos szint alatt vagy felett kihat a játékbéli történésekre is.

Szintén csak a játékban meghozható döntések és a kapcsolati rendszer szempontjából jelentős Kirké és Kalüpszó karaktere, akik egyszerre tűnnek fel csábítók és fogvatartók szerepében az *Odüsszeiában*. Az eposzban Odüsszeusz – noha kényszerítő hatásra – mindkét karakterrel szexuális viszonyba keveredik, az *EPIC* viszont a végsőig hűséges férjként reprezentálja Odüsszeuszt, aki mind a varázslónő, mind a tengeri nimfa közeledését elutasítja. A sokat említett *God Games* esetében Athéné épp azzal az érvel győzi meg Hérát Odüsszeusz szabadon engedéséről, hogy a férfi egész élete során hűséges volt a feleségéhez („Never once has he cheated on his wife / Release him”).⁴⁸ Az eposz során a Kirkével való együttthalás az ára Odüsszeusz emberei visszaváltoztatásának, valamint a varázslónő küldi el a főhőst az Alvilágba Teiresziaszhoz, míg a musicalben épp Odüsszeusz felesége iránt tanúsított szerelme és hűsége az, ami megpuhítja Kirkét, és aminek köszönhetően felajánlja a segítségét. A videojáték-adaptáció esetében érdemes lehet mindkét kimenetelt számításba venni, sőt, egy harmadik opcióval is kiegészíteném a repertoárt, ahol a játékosnak lehetősége nyílik végezni is a csábító karakterekkel. Minden egyes döntés a már előre kijelölt mederbe tereli tovább a narratívát (Kirké után az Alvilágba száll, Kalüpszó szigetéről pedig az istenek közbenjárásával szabadul Odüsszeusz), viszont a befejezés tekintetében komoly következmények várnak a játékosra abban az esetben, ha akár Kirké, akár Kalüpszó csábításának engedett, Odüsszeusz ugyanis szint vall a hitvese előtt, aki nem feltétlenül lesz megbocsátó.

Kitérve Odüsszeusz hitvesére, Pénélopéra, mivel mind az eposz, mind a musical ismerteti az otthon várakozó feleség sorsát, így a videojáték történetvezetése szempontjából is kulcs-

fontosságúnak tartom az időnkénti szemszög- és karakterváltást. Egyrészt a narratíva összetettsége szempontjából, másrészt viszont azért, mert a játékosnak Pénélopé irányítása során is lehetősége van a cselekmény és a befejezés befolyásolására. Például ha a játékos kellő figyelmet fordít Pénélopé szolgálólányára – akit az eredeti történet szerint a kérők egyike elcsábít, és eléri, hogy királynéja ellen forduljon –, elkerülheti az árulását, viszont amennyiben a kérőkkel való interakciók során huzamosabb ideig agresszív hangnemet üt meg, az a királyné halálát eredményezheti – ebben az esetben pedig Odüsszeusz a hazatértekor már csupán a címét szerezheti vissza, a szerelmét nem. Ugyanakkor szintén csak egy lehetséges végkimenetel Pénélopé újraraházasodása, amennyiben a játékosnak nem sikerül időben hazatérnie Ithakára. Ez úgy kivitelezhető, ha a közvetlenül Ithaka előtti pályarész megkezdésekor elindul egy időzítő a játékban, és amennyiben a játékos kifut az időből, elszeretik a főszereplő hitvesét.

Félig a kapcsolati rendszerhez, félig azonban már a harcrendszerhez kapcsolódik az istenek jelenléte a játékban. Az *Odüsszeia* történetének jelentős részét isteni közbeavatkozások irányítják (például Pallasz Athéné mentorálja Odüsszeuszt, Poszeidón Odüsszeusz sértése miatt elsodorja a hajóját, Zeusz lesújt Odüsszeuszra és a legénységére, amiért levadászzák Héliosz marháit, Hermész segít Odüsszeusznak szembeszállni Kirkével a varázsfű átadásával), így természetesen a videojáték-adaptációban is kitüntetett szerepet kapnak. Attól függően, milyen kapcsolatot épít ki az istenekkel a játékos – mutat-e be számukra áldozatot, milyen hangot üt meg velük szemben stb. –, elnyerheti a támogatásukat a harcok során. Hasonlóképp képzelem el az isteni közbeavatkozás és a harcrendszer vegyítését, mint a – szintén görög mitológián alapuló – rougelike *Hades*⁴⁹ esetében, ahol az istenek különféle áldással (*boon*) ruházzák fel a karaktert, aki ennek köszönhetően különféle támadó- vagy védekezőképességekre tesz szert. Nyilvánvalóan az *Odüsszeia* kontextusában bizonyos istenek eleve ellenségesen – vagy semlegesen – viszonyulnak Odüsszeuszhoz és általában a görögökhöz, mivel a trójai háborúban a trójaiak oldalán álltak, mint például Apollón, Aphrodité és Árész, akiknek a támogatását a játékos sokkal nagyobb erőfeszítések árán nyerheti csak el, mint például a görögöket támogató Hermész vagy Héphaisztosz esetében. A narratíva szempontjából Poszeidón haragja kulcsfontosságú, és mint olyan, megváltozhatatlan, hiszen a tengeristen ellenségesége számos narratív állomásért felel – például őt megkerülve kényszerül Odüsszeusz Szküllá és Kharübdisz vizeire –, viszont Zeusz haragját kivédheti a játékos, amennyiben a játék előremenetele során képes megtartani a legénység hűségét, így pedig megakadályozni őket Héliosz marháinak levadászásában.

Ugyancsak a *Hades*ből inspirálódva négyféle képességfajta különítke el egymástól a harcra vonatkozóan: a kivédés (*dash/dodge*), az alaptámadás (*basic attack*), a különleges támadás (*special attack*), valamint a düh (*wrath*; a *Hades* esetében *call*). Mind a négy képességre adhatnak áldást az istenek, sőt, a játékos kombinálhatja is ezeket – feltéve, hogy az adott szcenárióban sikerül több istennel is találkoznia. (Itt ismét csak visszaköszön az istenekkel való kapcsolat ápolása: ha a játékos többször áldoz számukra, nagyobb eséllyel jelennek meg a játék során.) Tehát például védekezés terén Odüsszeusz magán viselheti Athéné áldását, míg támadás tekintetében akár Árészét – amennyiben a játékosnak sikerült „megpuhítania” a trójai oldalt támogató hadistent. Természetesen az istenekkel való kapcsolat ápolásának ára van: előfordulhat, hogy olyan erőforrást követelnek meg ajándékként, amire a legénységnek is szüksége van. Ilyen esetben a játékosnak fel kell mérnie, melyik alternatíva a jövedelmezőbb számára, illetve a játék aktuális állása szempontjából: a legénység hűsége vagy az istenek támogatása. Minden döntés (számszerű és narratív) következményt von maga után, az egyensúly megtalálása pedig a játékos feladata.

A harcrendszer szempontjából fontos még kitérni a fegyverekre. Odüsszeusz elsődleges fegyvere az íj, így a küzdelmek során ezzel képes a legnagyobb sebzést okozni, mivel a képességpontok (*skill points*) tekintetében a karakter eredendően magasabb értékkel rendelkezik az íj használatára vonatkozóan már a játék elején, szemben a többi fegyverrel (kard, tör, buzogány stb.), amiket szintén használhat. Korábban már szóba került a fegyverzet és a ruházat (*gear*) fej-

lesztése: a játékosnak lehetősége van a játék egésze alatt továbbfejleszteni a felszerelését. Ebben akár a görögök oldalán álló Héphaisztosz is támogathatja a karaktert, akitől – megfelelő ellenjuttatás fejében – különböző fejlesztéseket vásárolhat a játékos. A felszerelés fejlesztésén túl a karakter egyéb készségeinek fejlesztése is fontos eleme az akció-szerepjáték adaptációnak. A fegyverhasználaton túl lehetőség nyílik többek közt a leleményesség – Odüsszeusz második legfontosabb fegyvere –, az erőnlét, a sebesség és a tárhely (*inventory*) fejlesztésére is.

Akció-szerepjáték révén nyilván központi szerep jut a harcoknak. Jelen írásomban nem bocsátkozom a különféle ellenfelekkel való küzdelem részletes bemutatásába, viszont mivel az egymásra épülő narratív állomások mindegyike szerepeltet egy-egy nagyobb ellenfelet (*boss*), nyilvánvaló, hogy a játék előrehaladtával egyre magasabb szintű ellenfelekkel kell szembeszállnia a játékosnak. A nehézség fokozódása során feltűnhetnek olyan ellenfelek is – például Szküllá és Kharübdisz –, akiknek a legyőzéséhez nem feltétlenül elegendők a főküldetések során elnyert szintlépések és XP-k, hanem a játékos rákényszerül mellékküldetések teljesítésére és a képességei/felszerelése fejlesztésére, máskülönben garantált számára a vereség. Az *Odüsszeia* videojáték-konceptiójában kifejezetten érvényesül Schules, Peterson és Picard azon gondolata, miszerint a játékon belüli újabb földrajzi térségek egyre újabb és erősebb ellenfeleket eredményeznek (2018, 109).

A hangzásvilág és a zene tekintetében a videojáték-adaptáció nyilvánvalóan erősen hagyatkozna a musicalre: az adott karaktereket az őket életre hívó énekes szinkronizálhatná a játékban is, valamint a karakterekhez társított zenei motívumok is felhasználásra kerülnének. Az *EPIC*-ben ugyanis minden karaktert képvisel valamilyen hangszer, a hangszer megszólaltatásának módja pedig reflektál a karakter különböző megnyilvánulásaira, érzelmi állapotára. Odüsszeuszt a gitár képviseli, és attól függően, hogy épp könyörtelen hadvezérként vagy sebezhető, honvágytól égő családapaként nyilvánul meg, más-más gitár szólal fel az éneke mögött. Az előbbi esetben egy durvább hangzású elektronikus gitár, míg az utóbbi esetben egy nejlonhúros akusztikus. Feleségét, Pénélopét a brácsa reprezentálja, és amikor Odüsszeusz Pénélopé után vágyódik, a gitár mellett a brácsa is felcsendül a háttérben. Ennek mintájára a fiuk, Télemakhosz kíséretében egyaránt megjelenik a gitár és a brácsa, megidézve a szüleit, viszont mivel a karakter Pallasz Athéné pártfogását és barátságát is élvezi, így dalainak az indie zongora is állandó kísérője, amely a bölcsesség istennőjének fő motívuma.

Nem csupán a karakterek, hanem bizonyos cselekmény- és történelemesemények is rendelkeznek zenei motívummal. Például amikor Athéné alkalmazza a már említett quick thought elnevezésű technikát, vagy amikor láthatatlanná válik, ugyanaz a hangeffektus hallható, ezzel biztosítva a hallgatót az istennő jelenlétéről. Amikor pedig veszély leselkedik Odüsszeuszra és a legénységére, a „danger is nearby” elnevezést viselő effektus hallható, mint például a *The Horse and the Infant* című dal elején. Ezek a zenei elemek mind-mind beépíthetők a videojáték-adaptációba, sőt bizonyos esetekben az ének is felhasználásra kerülhet. Az Alvilág-történetív után például Odüsszeusz és a legénysége a szirének vizére hajózik, akik énekükkel megkísérlik a hullámsírba csábítani a férfiakat. Az ének ebben az esetben a diegézis fontos része, a *Suffering* című dalban Pénélopét mímelő szirén éneke kiemelt részét képezhetné a játék jelenetének is.⁵⁰ Szintén megjelenhet a diegézis szintjén az ének Kalüpszó szigetén, ahol mind a nimfa, mind a szolgálói az idejük egy részét énekléssel és táncsal töltik.

Mivel az *EPIC* vizuális kommunikációjában – animációk, trailerek, albumborítók stb. – jelentős szereppel bír a japán animék stílusa, ehhez pedig nem csupán a Rivera-Herrans által megbízott grafikusok és animátorok, de a tágabb rajongói közösséghez tartozó artistok is alkalmazkodnak, a videojáték is ezt a stílust képviselné. Ugyan az *EPIC* egyelőre nincs színre víve, tehát hivatalos keretek közt a karaktereket életre hívó énekesek csupán a hangjukat kölcsönzik a karaktereknek, nem pedig a megjelenésüket, néhány karakter esetében már-már kánonná vált az *EPIC* grafikusai körében az énekesekről mintázni őket: Odüsszeuszt minden esetben magáról Jorge Rivera-Herransról, Eurülokhoszt pedig Armando Juliánról mintázzák. Eurülok-

hoszt bizonyos esetekben színesbőrűként ábrázolják – mivel Julián afroamerikai származású –, viszont kivétel nélkül minden esetben kopaszon jelenik meg a karakter, szintén csak az énekese kinézetét alapul véve.⁵¹ Érdekes még Politész ábrázolása a rajongói kánonban: bár a történelmi berendezkedéstől elüt, emiatt pedig anakronisztikus érzetet kelthet, a grafikusok előszere-ttel ábrázolják a karaktert szemüvegben.⁵² Látható tehát, hogy mind a stílus, mind pedig a karakterábrázolás tekintetében kialakulóban van – hacsak nem már kialakult – egy viszonylag egységes kánon, amely nem csupán a rajongói alkotásokban, de az *EPIC* hivatalos vizuális kommunikációjában is tetten érhető, ezeket a vizuális hagyományokat pedig érdemes megtartani a videojáték-adaptáció esetében is.

5. KONKLÚZIÓ

Míg korábban azt vizsgáltam, hogyan érhetők tetten a videojátékok és az animék mediális és narratív jegyei az *EPIC: The Musical*ben, ez a kibővített tanulmány azt volt hivatott bizonyítani, hogy az említett intermediális tulajdonságoknak köszönhetően viszonylag egyszerű továbbgondolni az *Odüsszeia* történetének modern adaptációs lehetőségeit, akár olyan, alapvetően a populáris kultúrához társított médiumokra vetítve is, mint a videojáték, konkrétan pedig az akció-szerepjáték. Míg a történet az eredeti médiumában és műfajában viszonylag magas belépési küszöböt állít fel, így főleg a fiatalabb közönség számára nehezítve a megismerést és a bekapcsolódást, addig az *EPIC* mediális és narratív hibriditása meglehetősen könnyen fogyaszthatóvá teszi Odüsszeusz kalandjait anélkül, hogy azok tartalmában vagy minőségében bármiféle értékvesztés következne be.

Az *EPIC: The Musical* több szinten is a kortárs populáris kultúra egyik legizgalmasabb projektjének tekinthető, pláne, hogy a görög mitológia újraírása, átalakítása, remixelése egyértelműen virágkorát éli napjainkban. A szerző rendkívüli érzékkel képes megteremteni az egyensúlyt a hagyománykövetés és az inkluzív újítások között, legyen szó akár a forrásszöveg apróbb módosításáról, akár a musical mint műfaj és médium újragondolásáról, kibővítéséről. A vizuálisan domináns médiumokból – mint a videojáték és az anime – merített inspiráció kreatív narrációs technikákat teremt, amelyek éppen intermediális mivoltuk miatt lesznek olyan könnyedén átültethetők más médiumokba. A musical TikTokon való megszervezése, vizuális kibővítése és promóciója rendkívüli platformtudatosságról árulkodik, a rajongói tartalomgyártókkal való nyílt együttműködés pedig szintén csak egy olyan stratégia, amit a további adaptációs kísérletek során is érdemes alkalmazni.

A tanulmány ugyanakkor számos további kérdést is felvet: miért nem találkozunk több kortárs *Odüsszeia*-adaptációval? Narratív szempontból a (haza)utazás, a jogtalanul eltulajdonított hatalom/tulajdon visszavétele, illetve az egymástól elszakított szerelmesek szenvedése mind-mind olyan toposz, amelyek ugyan különféle intertextuális módon felhasználásra kerülnek a mai napig nem csupán a világirodalomban, hanem számos más populáris műfajban és médiumban is, mégsem áll rendelkezésre az ezredforduló után olyan sorozat- vagy filmadaptáció, amely konkrétan *Odüsszeia*-adaptációnak nevezné magát. (A köztudatba leginkább az 1997-es, Andrej Koncsalovszkij által rendezett *Odüsszeia* című film épült be.) Mindent egybevetve, a tanulmány nem csupán előkészít – egyelőre pusztán gondolati síkon – egy videojáték-adaptációt, de talán arra is felhívja a figyelmet, hogy az *Odüsszeia* a napjainkban is népszerűnek számító narratív elemeinek köszönhetően – ilyenek például az epizódyszerűség, a folyamatos harc, a prófécia, az árlás, a szerelem, a hűség kérdése – más szerepjátékos műfajok/médiumok, akár az asztali szerepjáték adaptációs tárgyát is képezheti.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOK MÓNICA, *Digitális média és mindennapi élet*, L' Harmattan, Budapest, 2016.
- BALME, CHRISTOPHER B., *Intermediality: Rethinking the Relationship between Theatre and Media*, THEWIS 2004/1.
- BARTON, MATT, STACKS, SHANE, *Dungeons & Desktops: The History of Computer Role-Playing Games*, CRC Press, New York, 2019.
- CSIGÓ PÉTER, *A konvergens televíziózás. Web, TV, közösség*, L' Harmattan, Budapest, 2009.
- DERES KORNÉLIA, *A médiatechnológia színrevitele = Újmédia, újnvelv, újfilozófia, újirodalom(elmélet), újpedagógia?*, szerk. Orbán Jolán, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2013. https://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/96/21_intermedialits_svagy_mdiumspecifikussq.html (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- GENETTE, GÉRARD, *Transztextualitás*, ford. Burján Mónika, Helikon, 1996/1–2, 82–90.
- GLÓZER RITA, *Túl (?) a részvételi kultúrán*, Apertúra, 2019/tél, 1–25.
- HALL, STUART, *Kódolás és dekódolás = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*, szerk. Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László, Osiris, Budapest, 2002, 426–433.
- HLAVACSKA ANDRÁS, *Adaptáció vagy transzmedialitás? A Drakula-mítosz vizsgálatának lehetőségei és kihívásai = Transzmédia – Interdiszciplináris tanulmányok*, szerk. Fejes Richárd, Gregor Lilla, Kijárat, Budapest, 2021, 7–26.
- HUTCHEON, LINDA, *A Theory of Adaptation*, Routledge, New York–London, 2006.
- KREK NORBERT, *Egy szerepjáték-konvergencia felé. A Critical Role kollaboratív projektjei az Obsidian Entertainment és a Larian Studios fejlesztőcsapatokkal*, Kortárs, 2023/9, 34–43.
- McMILLIN, SCOTT, *The Musical as Drama*, Princeton University Press, New Jersey, 2006.
- NAGY ORSOLYA, *A cosplay és az asztali szerepjáték transzmediális kapcsolata a The Wayward Wanderers-kalandsorozatban*, Kortárs, 2023/9, 44–58.
- NAGY ORSOLYA, *Napjaink Odüsszeiája. Narratív megoldások az EPIC: The Musicalben*, Kortárs Online, 2024. 03. 08. <https://kortarsonline.hu/aktual/epic.html> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- SCHULES, D., PETERSON, J., PICARD, M., *Single-Player Computer Role-Playing Games = Role-Playing Game Studies. Transmedia Foundations*, szerk. Zagal, José P., Deterding, Sebastian, Routledge, New York, 2018, 107–129.
- ZAGAL, JOSÉ P., DETERDING, Sebastian, *Definitions of Role-Playing Games = Uo.*, 19–51.

JEGYZETEK

- ¹ Rivera-Herrans személyes honlapja: <https://www.epicthemusical.com/> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ² A koncept-musicales inkább a stílusra, az üzenetre és a tematikus metaforára helyezik a hangsúlyt, nem feltétlenül a cselekményre. Bővebben lásd: (McMillin 2006).
- ³ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁴ Az alábbi duettvideóban Sam Pope énekl fel Antinoosz szövegét, megpályázva a kérék vezetőjének szerepét. Az eredeti videóban Rivera-Herrans biztosítja a dal instrumentális alapját, valamint a dalszöveget. <https://www.tiktok.com/@samppopemusic/video/7186053188963880198> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁵ <https://open.spotify.com/album/7gXx19GNHliQ3flbXxeY1U> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁶ A meghallgatási folyamatról részletesebben lásd: <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7292839621589912878> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁷ <https://open.spotify.com/album/2j94jmFiOvCwS80j6br91A> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁸ <https://open.spotify.com/album/6mrR0SC0EILQiHxoB3juPZ> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁹ <https://open.spotify.com/album/6q6FBKPiH2waQezdpxhuz> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ¹⁰ Aiolosz szélisten alattvalóit Rivera-Herrans *winion* elnevezéssel illeti, alighanem a *wind* (szél) és a *minion* (alattvaló) szavak összerántása révén. Rivera-Herrans az *EPIC* rajongóit és támogatóit is a *winion* elnevezéssel illeti. A kiadó elnevezése tehát mind a mitikus lények, mind pedig a musical rajongói és támogató közössége előtt is tiszteleg.
- ¹¹ <https://open.spotify.com/album/5a3uE0AyEWhLumiHo9WkWN> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ¹² <https://open.spotify.com/album/5a3uE0AyEWhLumiHo9WkWN> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ¹³ <https://open.spotify.com/album/0DsMhU0ERzMt6xvtGpgXvW> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ¹⁴ Az újonnan megjelent sagák elérhetők itt: <https://open.spotify.com/album/6SxVoqHzmrFnPno9DWedMj>; <https://open.spotify.com/album/2W4R00PnljszZbktVgqolv> (utolsó letöltés: 2024. 07. 05.)
- ¹⁵ <https://open.spotify.com/album/5laGIT4jt1J2JAXrOBPPck>

- ¹⁶ <https://open.spotify.com/album/5P7YyqqjHuq7mSLqly06jE>
- ¹⁷ A musical tervezett struktúrája elérhető a szerző honlapján.
- ¹⁸ <https://open.spotify.com/track/5NqYUPWXefHQA5Q9Asgsxf?si=5e4ad40a2a604c94> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ¹⁹ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7167463007096950062> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁰ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7296980023393832238> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²¹ A grafikus YouTube-csatornája: <https://www.youtube.com/@WolfyTheWitch> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²² A grafikus YouTube-csatornája: <https://www.youtube.com/@gigi2820> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²³ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7317334992902737198> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁴ Rivera-Herrans külön lejátszási listát is létrehozott a rajongói együttműködésben készült animációk számára *EPIC Animatic Collabs* címmel. <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/playlist/EPIC%20Animatic%20Collabs-7356886360667556651> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁵ Lásd a gigi által készített beharangozó és Rivera-Herrans koncepcióvideójának összehasonlítását: <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7317737091096481067> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁶ Rivera-Herrans és Wolfy együttműködéséről bővebben lásd: <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7299167230665788715> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁷ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7368819527418744110> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ²⁸ „Raised in Dorado, Puerto Rico, Jorge Miguel Rivera-Herrans (nicknamed »Jay«) is an artist dedicated to perfecting the craft of storytelling. His non-traditional approach to songwriting, which includes pulling inspiration from seemingly dissonant mediums, allows him to create works of art for any audience.”
- ²⁹ <https://open.spotify.com/track/757cx0iJx1pcwLv4lnX39B?si=1944591117cc4cf2> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ³⁰ <https://open.spotify.com/track/6GBKwWdmHaTqbguQgAYOlz?si=d3529ac0e93e4044> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ³¹ <https://open.spotify.com/track/0kdsEz5miDFg32sJc1TNSi?si=5436ac252407440a> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ³² <https://open.spotify.com/track/78Z2qxKiT6mrJrNR8DecZ0?si=579cb1142d5b422a> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ³³ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/6944569449529888006> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ³⁴ Teagan Earley Pallasz Athénéként énekel a *Warrior Of The Mind* című dalban: <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7180430236889255210> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ³⁵ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/6983391353992449286> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ³⁶ <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7232341881156373806> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ³⁷ <https://open.spotify.com/track/70tUQzrtuWnshYEV0DXD5U?si=712c07cf05cd418a> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=lrXMWAGYUkI> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ³⁹ <https://open.spotify.com/track/0GTzR6GgyRIF9nlyMDV0ke?si=6d1a74ad297e4cd7> (letöltés dátuma: 2024. 07. 05.)
- ⁴⁰ <https://open.spotify.com/track/2uakf4oX6yCvIcHrCunap0?si=c5a79d8789b24d77> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁴¹ <https://www.tiktok.com/@miko.hands/video/7371156410421333280> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.)
- ⁴² „The storm seems impossible to pass, but luckily, there’s a floating island in the sky, and so Odysseus and his men realize that physics isn’t a real thing, and instead they use the laws of anime physics to throw harpoons into the island in the sky and use it as a reverse anchor.” A teljes összefoglaló elérhető itt: <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7361523036421360938> (utolsó letöltés: 2024. 05. 31.)
- ⁴³ Az angol *epic* főnév egyaránt fordítható epikaként és eposzként.
- ⁴⁴ „You want to beat her? / You’ll need the blessing of a certain God / Divine intervention / Someone who’s not afraid to... send a message.” A dal elérhető itt: <https://open.spotify.com/track/1P6qJ2YzjVlsx08JMiYUqw?si=68962639662f47e0> (letöltés dátuma: 2024. 05. 31.)
- ⁴⁵ A számítógépes szerepjátékok történetéhez bővebben lásd: (Barton–Stacks 2019).
- ⁴⁶ Ohlen, J. – Laidlaw, M. – Knowles, B., Electronic Arts, 2009.
- ⁴⁷ Tew, Alan, Portkey Games, 2023.
- ⁴⁸ A snippetek: https://www.tiktok.com/@giiiij_/video/7281777316328426758; <https://www.tiktok.com/@jorgeherrans/video/7150706016227740970> (letöltés dátuma: 2024. 07. 07.)
- ⁴⁹ Supergiant Games, 2020.
- ⁵⁰ <https://open.spotify.com/track/21oMo9u8Nca3FugaVXFGvu?si=e68ec61932864c99> (letöltés dátuma: 2024. 07. 07.)
- ⁵¹ Rajongói animáció Odüsszeuszról és Eurilokhoszról: <https://www.tiktok.com/@thesmoolio/video/7362111523860286752> (letöltés dátuma: 2024. 07. 07.)
- ⁵² Mircsy animációja Odüsszeuszról és Politészről: https://www.tiktok.com/@_mircsy_/video/7184399470170230021 (letöltés dátuma: 2024. 07. 07.)

BOZÓK FERENC

A király utolsó napja

István és Vazul konfliktusa

Sík Sándor *István király* című drámájában

Idén Sík Sándor *István király* című drámájának örömteli aktualitását adja, hogy a Nemzeti Színház 85 évnyi kihagyás (1939-ben játszották utoljára) után ismét műsorára tűzte ezt a 20. század harmincas éveiben rendkívül sikeres, de napjainkra szinte elfeledett drámát. Korabeli ősbemutatóját a legkorábbi, 1930. évi szegedi előadáshoz képest jelentősen kibővítte 1933. december 5-én vitték színpadra a régi Nemzeti Színházban. Idén megtört a hosszú csend a Nemzetiben. A bemutató 2024. március 2-án, szombaton került színre a Gobbi Hilda Teremben. Szereplők: Rátóti Zoltán (István király), Söptei Andrea (Gizella), Szabó Sebestyén László (Orseolo Péter), Szarvas József (Aba Sámuel), Kristán Attila (Vazul), Martos Hanga (Gyöngy), Tóth László (Buda), Mészáros Martin (Sebös), Battai Lili Lujza (Ilona), Rubold Ödön (Anasztáz), Szép Domán (Csanád), Varga József (Bolyha), Kovács S. József (Szalók), Maczky-Kő Bálint (Buda). Kórusszöveggel, énekekkel, szép kosztümökkel és dinamikus táncos koreográfiával közreműködtek továbbá a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Rippl-Rónai Művészeti Intézetének színészhallgatói is. A szereplők Szent István korának pogány és keresztény atmoszféráját megteremtő jelmezei Berzsenyi Krisztina, az élénk koreográfia Berecz István munkáját és kreativitását dicséri. Rendezte Berettyán Nándor. Ötletes színpadtechnikai megoldás volt, hogy a kereszténységhez kapcsolódó szereplők és történések inkább a nézőtérnek szemben bal oldalon, a pogányok és pogánysághoz kapcsolódó események inkább a jobb oldalon kaptak helyet, a két fél konfliktusai pedig nagyrészt a színpad közepén. Fontos említenünk, hogy a Nemzeti Színház bemutatójára időzítve, azzal párhuzamosan a színház első emeletén megnyílt egy négy tárlóból álló időszaki Sík Sándor-kiállítás is. A tárlat a dráma piarista szerzőjének tudományos és irodalmi, papi és tanári munkásságát igyekszik bemutatni a látogatóknak, a szerző tárgyi emlékeiből válogatva. A kiállítás létrehozóinak nem titkolt „missziója”, hogy próbálják valamelyest visszahozni a köztudatba Sík Sándort, az elfeledett embert, tudóst és író. Az értékes tárlat a Piarista Rend Magyar Tartománya Könyvtárának, Levéltárának, valamint a Piarista Múzeum munkatársainak, főként Baranya Péternek, Bácskai-Horváth Hajnalkának, Borbás Péternek és Koltai Andrásnak válogatása, gondos munkája.

A második világháború előtt ünnepelve szeretett Sík Sándor-dráma 1933-ban nagy siker volt Szegeden és a Nemzetiben. A mű a harmincas években voltaképpen predesztinált volt a népszerűségre. Gondoljunk a Trianon utáni válságos időszakra, Szent István halálának 900. évfordulójára (1038/1938) és a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, továbbá az első bécsi döntés (mindkettő szintén 1938) által ismét valamelyest reményt és tekintélyt kapó, megtépzott, csonkított, megalázott Magyarországra és az országnak akkor még bizakodó közhangulatára.

A világháború után berendezkedő Rákosi-, majd Kádár-rendszerben az *István király* „nyilván” lekerült a színpadokról. A Nemzeti Színházban szó sem lehetett az előadásról, ráadásul 1965-ben a régi színházat fel is robbantották. Aztán 1983-ban is „robbant” valami: a híres rockopera. A Kádár-korszak alkonyán Vazul

és István konfliktusának reminiscenciájára ismerhettünk rá az István–Koppány-dilemmában Boldizsár Miklós *Ezredforduló* című művében (opera-prózájában) és a jelentős részben ebből a műből inspirálódott, Szörényi Levente–Bródy János szerzőpáros által megvalósított *István, a király* című, zajos sikert aratott és mindmáig színpadokon tartott rockoperában. Talán nem érdektelenek a családi és baráti kapcsolatok sem. Boldizsár Miklós apja, Boldizsár Iván író Sík Sándornak gimnáziumi tanítványa, később közeli barátja, munkatársa volt. Boldizsár Miklóst, az *Ezredforduló* szerzőjét Sík Sándor keresztelte. Feltételezhetjük, hogy Boldizsár Iván és fia, Boldizsár Miklós jól ismerték Sík Sándor *István királyát*. A Sík-dráma és a rockopera közti allúziós párhuzamot kínálja, hogy utóbbinak István–Koppány-dilemmája István uralkodásának kezdetén játszódik, és Koppány likvidálásával végződik, akit „pogánynak tartanak”, pedig „Bizánc jelét” (a keleti kereszténységet) magára vette. A Sík-dráma pedig István uralkodásának legutolsó napján játszódik, és végül a pogány Vazul eltávolításával végződik. Vazul Koppányhoz hasonlóan pogány életmódot folytat, noha „Bizánc jelét”, miként Koppány, színlég ő is magára vette. István király a trónutódlás szorult helyzetében a végül mindent jól rendező isteni gondviselésben próbál bízni. Abban, hogy a pogány Vazulra öntött keresztvíz valamiképp, akár Vazul makacssága, megátalkodottsága, direkt ellenállása ellenére is elvégzi majd a maga későbbi, történelmi, kegyelmi hatását: „Vazul meg van keresztelve, és az Istennek segítenie kell. A kegyelem mindent tehet” – mondja István a darabban, amelyre menyee, Ilona, Szent Imre özvegye azt feleli: „A mi édesatyánk erős, és le fogja győzni Vazult. És meg fogja nyerni az Úr Jézusnak.”¹ A rockopera Koppánya, István kihívója a fejedelmi szeniorátus (legidősebb férfi rokon) jogára hivatkozik a trónutódlás kérdésében, szemben a nyugati keresztény királyságok primogenitura (a király elsőszülöttjének vagy legidősebb még élő gyermekének) utódlási elvével. Sík Sándor drámájában Vazul pedig István nővére (Ilona) fiának, tehát unokaöccsének, Orseolo Péternek a kihívója, riválisa. A dilemmatikus alaphelyzet párhuzama és fő kérdése a rockoperában és a Sík-drámában egyaránt röviden és egyszerűen úgy foglalható össze, hogy vagy új és keresztény állam szilárduljon meg, és a magyarság tagozódjon be a nyugati keresztény, feudális királyságok közé, vagy morzsolódjon fel népünk a hadak útján mint pogány fejedelemség, eszmeileg és gazdaságilag eltávolodva a keresztény, feudális Európa államaitól.

Később, már az 1983-as rockopera és a rendszerváltás után két tévéjáték is készült Sík Sándor *István királyából*. A Magyar Televízió először a Weöres Sándor Regionális Színház előadása alapján tűzte műsorra 2001-ben. Főbb szerepekben Csendes László (István király), Petényi Ilona (Gizella), Györffy András (Vazul), Deák Éva (Gyöngy), Pintér Gábor (Orseolo Péter). Rendezte Pataki András. Később, szintén a Magyar Televízió, 2011. augusztus 20-án, Szent István ünnepnapjára időzítve, este sugározta az 1-es csatornán az újabb tévéjátékos megoldást. A Sík-drámát igencsak megtisztelték, hiszen korabeli népszerű, foglalkoztatott színészekből álló szereposztást kapott: Gálffi László (István király), Cserhalmi György (Vazul), Venczel Vera (Gizella), Bacsa Ildikó (Ilona), Hirtling István (Orseolo Péter), Mádi Szabó Gábor (Aba), Szoboszlai Sándor (Anasztáz), Kaszás Gergő (Sebös), Tóth Tamás (Gotthard), Quintus Konrád (Buda), Kőszegi Ákos (Szalók), Borbiczki Ferenc (Bonyha). Rendezte, televízióra alkalmazta Esztergályos Károly, aki a drámát lényegében kamardarabbá egyszerűsítette. Díszletben, jelmezben és koreográfiában viszonylag eszköztelen, kamaraszerű előadás volt. Főként a mellékszereplők dialógusai maradtak ki. Gyöngyöt mint szereplőt teljesen elhagyták, csakúgy, mint a dráma legkorábbi, első szegedi változatából. A tévéjáték fókusza és fő célja természetesen

István és Vazul különbözőségének és konfliktusának megjelenítése volt, feszült, de talán kissé visszafogott dialógusaikon keresztül.

Mi volt Sík Sándor célja a dráma megírásakor? A szerző így nyilatkozott saját drámai koncepciójáról a korabeli sajtónak: „A darab magva a legendából ismert merénylet Szent István ellen: a szent királlyal szemben álló erőket Vazul és Péter képviselik, fontos szerep jut Szent Imre özvegyének is. Az egész cselekmény 1038 Nagyboldogasszony napjának estéjén és éjszakáján játszódik le.”² István öröklődik. Érti saját uralmának alkonyát, és két trónutód forog a fejében és a szívében: Péter és Vazul. De a velencei Pétert nem érzi eléggé magyarnak, a pogány magyar Vazul pedig nem sikerül megnyugtatóan kereszténnyé szelídíteni. István nyilván elhunyt fiában, Imrében látta volna azt az utódot, aki kereszténnyé és magyarrá egyszerre tudta volna szeretni nemzetét, és ebben a tekintetben minta és példakép lehetett volna. Vazul a pogányok kopjás seregére, Péter a német lovagok páncélosaira számít. A pogány uralom az ország, a nemzet elaprózódását, feloldódását jelentheti, a német befolyás a hűbériséget, a nemzeti öncélúság, függetlenség megszűnésének veszélyét ígéri. „A szent király szinte kétségbeesve látja, hogy nagy műve veszendőben van, országa a megsemmisülésre van szánva. Ezt a lesújtó érzést teljes meggyőződéssé teszi Szent Istvánban az ellen Vazul tudtával tervezett, de megghiúsult merénylet. Ekkor eszmél rá, hogy itt emberi erő nem segíthet, és azért árva népét, birodalmát az Isten és Szűz Mária oltalmába ajánlja.”³

Sík Sándor az *István király* korabeli, nemzeti színházi előadása kapcsán így fogalmazott: „Szent István a szó legszorosabb értelmében tragikus hős. Emberföltre ember, aki nemcsak megérzi nemzetének legnagyobb, századokra kiható történeti problémáját, hanem messze megelőzve korát, az egyszer s mindenkorra érvényes egyetlen feleletet is meglátja: a magyarságnak mindenestül kereszténnyé, azaz nyugatívá, művelté, lelkivé kell lennie, de ugyanakkor mindenestül magyarnak is maradnia. Ebből fakad helyzetének tragédiája.”⁴ Szent Gellért érti a király szándékait és szívét, de a sorsdöntő történelmi pillanatban távol van. Gellért kivül Ilona, Szent Imre özvegye érzi még a király szívének dobbanását. Az olvasó vagy néző számára érzékelhető gyengéd szál mutatkozik István és Ilona kapcsolatában. Istvánon és Ilonán (és talán Gellértet és Gizellát is ide sorolhatjuk) kivül a többi szereplő vagy csak magyar, vagy csak keresztény. Mindkét táborból hiányzik mindennemű kompromisszum, empátia a másik féllel szemben. A király érzi halálát, így sürgetővé válik az utód kijelölésének kényszere. A két párt közt nincs igazi átjárás. A keresztény párt Péter herceghez húz, a pogány-magyar párt Vazul herceg köré szerveződik. A darabban, amely a király életének utolsó napját mutatja be, István végső kétségbeesésében mindkettővel tesz még egy utolsó, hiábavaló kísérletet. Pétert nem sikerül megértővé tenni a magyarokkal szemben. Péter a németeknél keres vazallusi oltalmat és erőt, Vazul és követői összeesküvéssel és a király elleni gyilkos merénylettel válaszolnak. István az apostoli király küldetéstudatának vakmerőségével és mély hitből fakadóan (vagy végső kétségbeesésében?) a Boldogasszonynak ajánlja a koronáját. Ezzel a misztériumjátékok apoteotikus megoldása felé tolja a drámai megoldást, vagy elismeri annak megoldatlanságát. Vazul feleségének, Gyöngynek alakja fokozatosan kap egyre nagyobb teret a drámában. A szegedi előadásban csak említi, ám a Nemzeti Színházban már ő az egyik központi alak, a „pogány ősanya”, a pogány mozgalom spirituális motorja, ideológiai, szakrális lelke. Így képződik meg a két összebékíthetetlen világnézet kontrasztja a két asszony alakjában is, legkivált Gizella királynénak és Gyöngynek második felvonásbeli, magas feszültségű összecsapásában.

A korábbi, szegedi Fogadalmi-templom szentelési ünnepségére elkészített drámából még hiányzott a két karizmatikus férfi (István és Vazul) izgalmas tükröződése feleségeikben, Gizellában és Gyöngyben. Gyöngy ugyan saját szavai szerint „szegény asszony”, aki könnyörögni érkezik, kikönyörögni férjét a börtönből, tehát neki kellene lennie a meghunyászkodó női szereplőnek, ám Gizellával folytatott dialógusában inkább Gizellát érezzük alárendeltnek, megalázkodónak, kompromisszumot keresőnek, és Gyöngyöt dominánsnak, kevélynek, parancsolónak. Gyöngy ellentmondást nem tűrő öntudattal, voltaképp „fejedelemasszonyként” viselkedik. Nyíltan a szemébe mondja Gizellának, hogy nem szeret másodikként lenni. Úgy fogalmaz, hogy ő is vezérasszony, sőt „királyné” Vazul mellett, a maga földjén és saját fegyveresei körében. Gyöngy asszonyi mivoltában is megalázza Gizella királynét, amikor kifejezi, hogy a trón legesélyesebb várományosa, Gizella fia, Imre meghalt, így tehát az ő fiaiban (András, Béla, Levente) kell folytatódnia a királyi jövőnek. Mintha megjövendölné az Árpád-ház további sorsát.

A Sík-drámában sem Gizella, sem István nincs a keresztény szentek és legendák szobortalapzatára állítva, és Gyöngy is érthető, azonosulható, emberközeli karakter. Ez a szerző bravúrja. A két hősnő egyaránt kidolgozott, árnyalt, komplex karakterek. Örökre hálás feladat és igazi kihívás az őket megformáló mindenkori színésznőknek. Gyöngynek az Árpád-házi királyokra vonatkozó jóslatára is utal egy további nyilatkozatában Sík Sándor: „Szent István mint drámai probléma kétszeresen izgató. Ha csak az embert, az egyént nézzük benne, akkor a szó legigazibb értelmében tragikus alak, a legrettentőbb tragédia hőse, aki egy felsőbb eszme kedvéért emberfölötti feladatra vállalkozik: új lelket adni egy népnek, az egész nép akarata ellenére. Mi azonban Szent István alakját nem tudjuk csak ezen az egyéni tragédián át nézni, hiszen tudjuk, hogy a szent király eszméje mégiscsak győzött, s éppen Vazul leszármazottjai révén.”⁵ Ezer éve vívott két, eltérő hazaszeretet-felfogás két archetípusának összecsapása koncentrálnak a két, részben szimbolikus hősnőben. Az egyik oldalon Vazul a tiszta, szilaj, zabolátlan pogány őserő. Hősies hazaszeretete az ő személyében nem vonható kétségbe. „Eb ura fakó szenvedélyének”, fejedelmi magyarságot féltő szívének és eszének a nyugati feudális királyságokhoz kapcsolódás csak a vazallusság veszélye, baljós rémét vetíti előre. Az I. felvonásban Vazul azt veti István szemére, hogy a keresztény megölte benne a magyart. A II. felvonásban Vazul úgy fogalmaz, hogy a magyarság elernyed a templomok hűvösén. Napfény, levegő, korlátlan pusztá kell a népnek, harc, zsákmány és száguldás. István hiába bizonygatja, hogy a kettő nem kettő, hanem egy. Küldetésesen tudja, hogy legelőször saját magában kell példaként eggyé válnia kereszténynek és magyarnak. Vazul mindent, ami nyugati, cselszövésnek, árulásnak, veszélynek érez. István pedig előképe lesz a nyugatra is figyelő távlatos magyaroknak. István jobban szereti Vazult és magyarjait, mint azok magukat érteni és szeretni tudják, mert önmagukba forduló szeretetük felmorzsolja őket a hadak útján. Ő a jövőbe is tekintő, sőt jövőbe is látó, a jövőért kompromisszumokat is elfogadni kész, diplomatikusabb, távlatosabb magyar. Olyan, aki „értünk haragszik, nem ellenünk”. István Európából is képes rátekinteni saját magyarságára, mint később sokan, például a reneszánsz kultúrát kortársi frissességgel Magyarországon meghonosító Hunyadi Mátyás, vagy Sík Sándor másik nagy drámájának tragikus hőse, Zrínyi, vagy a magyarságnak európai tükröt állító Széchenyi, vagy a magyar nyelvet a nemzetközi tudományosság áramkörébe bekapcsolni igyekvő Kazinczy Ferenc, vagy *A föl-földobott kő* és *A magyar Ugaron* című versek költője, Ady Endre. De gondolhatunk Anjou Nagy Lajos király

és az öreg Toldi vitájára is Arany Jánosnál, a *Toldi estéjében*. A nagy, „perspektivista” magyarok példatára a kedves olvasó által tetszés szerint bővíthető.

Már az 1933-ban színpadra állított darab főszereplői is megértették ezt az üzenetet: „Mikor Kürthy József (István) és Kiss Ferenc (Vazul) a színpadon szemben állnak, és ezt a szimbolikus, történelmi harcot vívják egymással, az egyik pillanatban az egyikkel, a másikban a másikkal érez az ember, csak a végső nagy jelenet, a koronafelajánlás nagy történelmi apotheózis emeli ki az embert az erők, hitek, szenvedélyek harcából, a történelem ítélkező magaslatára.”⁶ István szilárd alapot épített a keresztény magyar királyságnak, de Imre halála után ki építkezzen az imádsággal és okos szorgalommal készített, sziklára épült alapokra? „Szent István tudja, hogy mihelyt lehunyja szemét, nyílt harcra kerül sor. A király azt szeretné, ha Vazul lenne az utódja, bár őt is ellenséggént emlegetik. Vazul valóban összeesküvést sző a király megölésére, és amikor ezt Péter herceg megtudja, megsüketíti és megvakíttatja a lázadó királyjelöltet.”⁷ A darab olvasójában vagy nézőjében talán zavart okozhat, hogy vajon a szerző kit is akart igazi drámai főhőssé emelni. Vazult vagy Istvánt? Sík Sándor igen bátor, modern és katolikus elkötelezettségét ismerve nagyvonalú volt, hisz István és Vazul vagy feleségeik verbális csatáiban meg sem próbálja az olvasó vagy a néző rokonszenvét valamelyik szereplő személye felé terelni, manipulálni. Vagy ha igen, azt alig vesszük észre. Ebben a szerző nagyon diszkrét, nem tolakodó. Sőt, mintha az első számú drámai hős inkább Vazul lenne. Vazul „egy tömbből faragott” figura. Még felesége, Gyöngy is komplexebb, árnyaltabban rajzolt karakter. Vazul elveit, gondolatait egyszerűen fejti ki, cselekvései kiszámíthatóak. Csak a pusztá erőben hisz. Krisztus hitét gyengeségnek, az új hit alázatosságát meghunyászkodásnak tartja. Az új hittől, a „tömjénes papoktól” és a „vaskobakos lovagoktól” nem csupán a nyugati vazallusság már említett réme miatt idegenkedik. A kereszténységet a „tűrők vallásának” nevezi. Úgy véli, hogy Krisztus vallásában elsorvad a magyar, mert lóra és harcra született. István döntése nagyon nehéz. Vazulban az Árpád-vér jogán szeretne trónutódot látni, ám megijed. Nemcsak a kérlelhetetlen, uralkodói szándékait véka alá sem rejtő pogánytól, hanem a borissza, asztalt csapkodó, erkölcstelen korhelytől is. István következetesen, programszerűen erényes és szent. Az életszentség számára életprogram. Vazul viszont meggyőződéses pogány és „következetesen” erkölcstelen korhely. Részletesen kifejti érveit és „magánpszichológiáját” például a borozás és tivornyázás látszólagos örömeinek, eufóriájának gyakran bánatból is eredő lelki okai mellett. A pogányság pirospozsgás, boros bűnei inkább kedvére valók, mint a kereszténység sápadt, józan erényei. Vazul emlékezteti Istvánt, hogy István szülei, Géza és Sarolt sem vetették meg a bort, és Sarolt verekedős, kötekedős, kemény pogány asszony hírében állt. Géza fejedelem két Istennek is szolgáló diplomáciai „okosságát” is példaként említi. Istvánt ezek az érvek elcsüggesztik. Tudja, hogy csak a mának élő mámor és csupán a hősi virtuskodás és katonai portyázások nem fogják életben tartani a nemzetet. István lelkében ambivalens érzések és gondolatok kavarnak, mert fél a Vazul által kínáló jövőtől, mégis szereti Vazult. „István szívéhez inkább a pogány, de magyar Vazul áll közelebb, mint az idegen, hajlékony, de a magyar művet veszélyeztető Péter herceg. [...] István király problémája az, hogyan lehetne a csökönyösen magyar Vazult hű kereszténnyé tenni, vagy ha ez sehogy se megy, legalább a hithű Péterre hatni, hogy ne legyen üldözője, gyilkosa a pogány magyaroknak. [...] Vazult Kiss Ferenc játszotta olyan makacsnak, olyan acélkeménynek, olyan magyarnak, olyan irgalmatlanul magyarnak, amilyen csak ő tud lenni. A kö-

zönség megdermedve csodálta ezt az alakot, aki Kiss Ferenc művészetének erejével szinte több szimpátiában részesült, mint amennyit az író talán javára rótt.”⁸

Persze Vazul és István mellett szólni kell a „velenceiről” is. A 2024-es színpadi megoldás megfelelően viszi színre Orseolo Pétert mint a hatalomért minden eszközt és cselszövést, ha kell, árulást, külföldi segítséget is bevetni kész trónvárományost. Ezzel szemben a közönség szimpátiáját egyértelműen inkább a nyílt, vad, bárdolatlanul szókimondó, egyenesebb Vazul oldalára állítja. „Vazul herceg nem tud színlelni” – fogalmaz Sebös az I. felvonásban. „Álmatlan éjszakák szaggatják az agg keresztény király lelkét, mert szíve és hajlama a vad és pogány életet élő Vazulhoz láncolják, akitől azonban nemcsak a magyarságot, de elsősorban a kereszténységet félti.”⁹ Sík Sándor nem palástolja, hogy István unokaöccsét, Orseolo Péter herceget személyében kevésbé tartja alkalmasnak. Kereszténységében megnyugtató lehetne, de az állami függetlenségre nem jelent igazi, megnyugtató garanciát az ő személye.

„A király [...] Vazult óhajtja utódául, de tele van aggodalommal, mi lesz, ha Vazul alatt a pogányság felülkerekedik [...] Péter kereszténysége erős és biztos, de alattomos természetében nem bízik a király, attól is fél, hogy Péter hűbérül ajánlja az országot a császárnak, s ezzel örökre feláldozza függetlenségét.”¹⁰ István talán a dráma tényleges cselekvésre képtelen „Bánk báni” tragikus hőseként is értelmezhető. Gondolatai szinte katatonná merevítik, cselekvéseinek kísérleteit lepányváz-zák. Vele szemben erősen kontrasztos Vazul asztalt csapkodó, durva vitalitása és Orseolo Péter lágyabb, diplomatikusabb ruganyossága, azonnal ugrásra kész, a konjunktúrára figyelő tettekkészsége. „A szent király ennek a drámának nem cselekvő hőse, de bölcs és igazságos tükör, amelyben a magyarság örök és egy problémája megmutatkozik: őrizze-e a tradíciót, vagy alkalmazkodjék ahhoz a világhoz, mely őt körülveszi? Szent István korában ez a probléma a kereszténység és az ázsiaiság között robbantja ki a harcot. [...] István király akaratára és közreműködésére nélkül fejlődnek az események. Péter herceg István hozzájárulása nélkül készíti elő a palotaforradalmat.”¹¹

Szörényi és Bródy rockoperája szintén tele van élénk tánckoreográfiával, mozgással, aktivitással, változatossággal, műfajából adódóan fülbemászó dallamokkal is. Sík Sándor drámája nyilván statikusabb. Szinte tézis-, eszme- vagy párbeszéd-dráma. Az igazi „aktus” a dialógusokban jelenik meg, ezek teremtik meg a drámai feszültséget, és sodorják a színpadi eseménysort. Szinte a dikció válik akcióvá. John Langshaw Austinnak, a híres analitikus nyelvfilozófusnak beszédaktus-elmélete juthat eszünkbe, miszerint a beszéd nem csupán verbalitás, hanem cselekvés is, amelyet az információátvitel segítségével teremtünk meg. Sík drámájának igazi erőssége tehát a verbalitás. Kevésbé kínál konkrét színpadi akciókra lehetőséget, a koncepcióra nem épül erős cselekmény. Az István és Vazul közötti feszültség is eszmei, retorikai, tézis-szerű megoldásokat kínál, eszmei-világnézeti és politikai polémia formájában. „A dráma nem fejlődik ki, s befejezése költői ötlet ugyan, de nem fejezi be a témát, mert nem oldja meg sem a király, sem a korona kérdését. A költő nagy lendülettel, nemes eszközökkel küzd a témával, de nem tudja leküzdeni.”¹² István alakja méltóságosan, de statikusan áll, lelki tépelődése, őrlődése nem az akcióban expresszionálódik, hanem költőileg és retorikailag. Vazul az akcióhős, a dinamikus figura. Mint már említettük, úgy érezzük, mintha ő lenne a drámának talán Sík Sándor által is szándékolta igazi hőse. „Eszmék harcolnak egymással, illetve eszmékhez hozzámagasodott emberek: a pogány Vazul és a keresztény István. Mindaz, ami körülöttük történik – Aba óvatos ravaszkodása, Péter résen állása, sürgetése, forgása, az udvari emberek egymást próbálgató szócsatája, Gyöngy asszony

(Vazulné) sakkhúzásai stb. –, igazán csak a legszűkösebb környezetrajz, hiszen végül is, a legnagyobb dolgok is sokszor kicsi körülmények között történnek meg. A hangsúly István és Vazul alakján van, és ők mint szimbólumok túlnőttek minden realiztikus ábrázoláson.”¹³

Sík Sándornak tehát nehéz feladata volt a két szereplő ábrázolásával, de úgy vélem, sikeresen megoldotta. Talán nem is az ábrázolás okozott nagy kihívást, hanem a megelevenítés. Amikor a Szegedi Színház felkérte, hogy a Fogadalmi-templom szentelési ünnepére drámát írjon Imre hercegről, ő inkább a már 1925 óta őt foglalkoztató témát, Szent István figurájának drámai megjelenítését ajánlotta a rendezőnek. Úgy vélte, Imre legendás és Istvánnál légiesebb alakjáról inkább csak misztériumot vagy oratóriumot lehetne írni, Istvánról viszont igazi drámát. Amikor azonban 1931 és 1933 között a szegedi *István király* drámát jelentősen kibővítette, megfogalmazott egy olyan dialógust is, amelyben István a halott Imre szellemével beszélget. A kéziratnak ez a kihagyott része a budapesti piarista levéltárban őrzött hagyatékban maradt fenn.¹⁴ De Sík Sándor maga is érezte, hogy Imre szerepeltetése megtörné, a kegyességi legenda vagy a már említett hagiografikus misztérium világába kapcsolná át a drámai cselekményt, ezért saját kezűleg húzta ki az Imre–István-dialógust mint nem történelmi drámába való betétet. Istvánt viszont sikerült leemelnie a korábbi századokban felépített szent király jámbor, heroikus, magasztos, patinás szobortalapzatáról, és érző, tépelődő, hús-vér szereplőt formált belőle, akivel a modern közönség is együtt tud gondolkodni és érezni. Vazulnak pedig egyébiránt meglehetősen a múlt kódébe vesző történelmi személyét a szereplő saját belső eszmevilágát és értékrendjét bemutatva, szinte személyiségén belül láttatva hozta az olvasó vagy néző számára befogadhatóvá, átérezhetővé, átélhetővé. Úgy vélem, Sík Sándor megbirkózott a vállalt, ám nem könnyű feladatával. A ma emberének is jelenthet adekvát szellemi találkozást vagy felismerésményt a két nagy szereplőnek, Istvánnak és Vazulnak személye és gondolkodásmódja, motivációik. Ráadásul a mellékszereplők némelyike is elgondolkodtathatja, megszólíthatja az olvasót-nézőt (Gizella, Gyöngy és Orseolo Péter minden bizonnyal). A ma emberét is képes bevonni akár a könyv, akár a legújabb, 2024. márciusi előadás... és egyúttal talán Sík Sándor más színműveiről (*Alexius*, *Zrínyi*, *A boldog ember inge*, *Az égig érő torony*...) vagy verseiről is lefűjhatnánk a feledésnek immár évtizedek óta ráarakódott porát.

JEGYZETEK

¹ Sík Sándor, *István király. Tragédia három felvonásban*, Szent István Társulat, Budapest, 1934.

² SZÉKELY MOLNÁR Imre, *Sík Sándornak Szent István királyról írt tragédiáját...*, Szegedi Új Nemzedék, 1930. október 5.

³ Új Nemzedék, 1930. október 15., 8.

⁴ IVÁN Mihály, *Nemzeti Ujság*, 1933. november 26.

⁵ Budapesti Hírlap, 1930. december 3., 16.

⁶ *Sík Sándor nagy történelmi drámájáról*, *Magyarság*, 1933. december 3., 20.

⁷ A Mai Nap, 1933. december 5.

⁸ p. b., Budapesti Hírlap, 1933. december 6., 9.

⁹ BERKES Imre, *Függetlenség*, 1933. december 6., 6.

¹⁰ KÁLLAY Miklós, *Nemzeti Ujság*, 1933. december 6.

¹¹ PÜNKÖSTI Andor, *Ujság*, 1933. december 6., 10.

¹² Tükör, 1934. január, 68.

¹³ VAJTAI István, *Magyar Kultúra*, 1934. II. félév, 300–301.

¹⁴ Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, IV.133, Sík Sándor-gyűjtemény, 1. Saját kéziratok, 88:c *István király* (II.dolgozás, fogalmazványok), ff.129–137; uo., 88:d: *István király* (II.dolgozás, tisztázott töredékei), ff.38–41. Kimaradt részek.

PAPP ÁGNES KLÁRA

Transzilvanizmus

Eszmék, korok, változatok (Szerk. Boka László)

MMA Kiadó, 2023

A Boka László által szerkesztett, az MMA kiadásában megjelent *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok* című tanulmánygyűjtemény alapvetően nem a kutatót, hanem egy szélesebb közönséget, elsősorban az érdeklődő magyarországi olvasót célozza meg. Ezt sugallja már az Erdélyi Szépmíves Céh kiadványait idéző borító is (a címlapon az *Erdély kövei*hez készített Kós Károly-metszettel).

Mielőtt részletesebben is szólnánk a kötet felépítéséről és egyes tanulmányairól, érdemes tudatosítani a megcélzott közönség mellett a szerzők által képviselt pozíciót. Ezzel összefüggésben elsősorban a Pomogáts Bélának és Cs. Gyimesi Évának szóló ajánlást kell megemlítenünk, mert ez magáról a könyv koncepciójáról is sokat elárul. Az ajánlás ugyanis többszörösen is gesztusértékű, még inkább azzá teszi az a tény, hogy a *Függelék* egy-egy meghatározó jelentőségű tanulmányukat is közli. Pomogátsától az 1979-ben megjelent *A transzilvanista ideológiáról* szóló összegzést, aminek az adja jelentőségét, hogy a Kádár-rendszerben mostohán kezelt határon túli magyar irodalomról szóló diskurzus egyik elindító írása, ami igyekszik a kor kultúrpolitikája számára minél elfogadhatóbb transzilvanizmus-meghatározást adni, és épp ezért az anyaország erdélyiség-képét lényegében a rendszerváltásig alapvetően határozza meg, és még máig kihat a romániai magyar irodalomról alkotott fogalmunkra. (Nem véletlen, hogy Pomogáts épp azt az 1973-as Szemlér Ferenc-írást idézi, amivel Balázs Imre József kezdi a '45 utáni erdélyi transzilvanizmus-értelmezésekről szóló tanulmányát, és amelyet így jellemez: „Szemlér stratégiája egyértelműen arra irányul [...], hogy a transzilvanizmus két világháború közötti eszmekörének a szocialista Románia érdekeivel kompatibilis elveire, a két eszmerendszer közös részhalmozására világítson rá.”)

Gyimesi Éva 1985-ben, Kolozsváron írt, de a rendszerváltásig Romániában csak kéziratban terjedő *Gyöngy és homok* című tanulmánya egészen más alapvetésből indul ki, ahogy azt kiadástörténete is mutatja: ez nem a transzilvanizmust „domeszt-

tikálni” igyekvő összefoglalás, hanem vitairat, ami nemcsak a két háború közti mozgalom vigaszideológiaként bemutatott eszmerendszerét analizálja, és vitatja a „teremtő szenvedés” keresztény szellemében fogant, alapvetően elfogadó attitűdjét, hanem ezen keresztül a '80-as évek romániai magyarságának magatartásával is polemizál, és egy az ellenzékiiséget sokkal határozottabban felvállaló állásfoglalást hirdet meg. (A szöveg Romániában 1992-ig nem jelenhetett meg, a kéziratokat eldobták – csak a szombathelyi Életünk című folyóirat közölte 1985-ben az írás egy korábbi változatát –, ennek ellenére részben a Limes csoportban tartott 1986-os felolvasásnak, részben a kéz alatt terjedő példányoknak köszönhetően az erdélyi értelmiségi körökben széles körű vitát gerjesztett és szemléletformálónak vált.)

A két, egymással is közvetve vitába szálló szemlélet – Pomogáts Béláé és Gyimesi Éváé – egymás mellett közlése és a kettős ajánlás önmagában gesztusértékű, és az egész kötet koncepciójára nézve is árulkodó: a könyv egészének ugyanis mindenekelőtt a transzilvanizmus-fogalom történeti és eszmei rétegzettségének szemléltetése és a heterogenitás okainak feltárása az egyik fő vezérfonala. Nem véletlen az alcímbe szereplő többes szám, ahogy a szerkesztő Boka László már a bevezető tanulmányának is a *Transzilvanizmusformák, transzilvanizmusváltozatok* címet adja, de Szász László és Balázs Imre József is már írása címében hangsúlyozza az eszmei változatosságot (Vallasek Júlia úgyszintén ebből indul ki tanulmányában). Ugyanakkor a kettős ajánlásban benne rejlik az egykori, a '80-as években már említett, majd a rendszerváltás után még inkább felerősödő és új értelemmel bővülő, mindenekelőtt az anyaországi, sokszor lekezelőnek érzett erdélyiség-képből kitörni vágyó romániai magyar irodalomban dúló vitákön való túlelemkedés, mindkét diskurzus elismerése. Ezt azért is érdemes hangsúlyozni, mivel a kötet szerzői értelemszerűen nagyjából erdélyi kutatók, de ennél is fontosabb, hogy sokan közülük maguk is Gyimesi

Éva egykori tanítványai közül kerültek ki (az előbb említett szerzők közül Szász László kivételével mindhárman), Láng Gusztáv a Ceașescu-időszakban végül két főre apasztott kolozsvári magyar irodalom tanszék másik tanára Gyimesi Éva mellett, és még folytathatnám. Ebből az is következik, hogy a szerzőgárda nem egységes szemléletű: eleve különböző generációk képviselőiből kerülnek ki, de nézőpontjuk, a transzilvanizmusról alkotott véleményük sem egységes, ahogy megközelítésmódjuk sem – az irodalmárokon kívül történész, teológus, művészettörténész egyaránt található köztük, ami még inkább a nézetek termékeny pluralizmusa irányába mutat. Ez sajátos ideológiai nyitottságot ad a kötetnek, amit az utolsó, Markó Bélától származó és valóban a jelenkorig ívelő esszé gondolatmenete a jövőre vonatkozó nyitott kérdésfeltevessé alakít: *Ki beszél még transzilvánul?*

Ezek után érdemes néhány szót szólni az egész könyv felépítéséről. A kötet alapvetően fogalom- és eszmetörténetet rajzol: Balázs Mihálynak a transzilvanizmus kora újkori előzményeiről szóló tanulmányától egészen Markó Béla esszéjéig. Ezen a diakrón felépítésen belül természetesen a két világháború közötti korszak kapja a legnagyobb hangsúlyt. Egyrészt a meghatározó ideológus-, organizátor- és alkotói szerepekbe kerülő alakok: többek közt Kós Károly, Reményik Sándor, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós, Dsida Jenő arcképeinek megrajzolásával. Itt hozzátehetnénk, hogy hiányoltuk például Makkai Sándor, Áprily Lajos vagy Tamási Áron (illetve általában a székely írók) és a transzilvanizmus kapcsolatának részletesebb bemutatását, vagy érdekes lett volna például a későbbiekben eléggé vitatható pályát befutó Nyíró Józsefről is olvasni (épp vitathósága okán) egy-egy írást. De belátom, hogy a sor még hosszasan folytatható lenne (a könyv így is több mint ötszáz oldalt tesz ki), ráadásul az itt felsorolt szerzők esetében – különböző okokból – problematikus is a transzilvanizmushoz fűződő viszonyuk, és elfogadható az a szerkesztői koncepció, amely kizárta azon szerzők fejezetszintű tárgyalását, akik polemikus kapcsolatba kerültek a transzilvanizmussal. (Itt fűzném hozzá, hogy az egyébként remekül szerkesztett kötetből nagyon hiányoltam a névmutatót. Tudom, az internet világában ez az el-

várás egyre ritkábban merül fel, ugyanakkor a papíralapú megjelenésnél a korlátlan kereséshez szokott olvasó számára még szemet szűrőbb a hiánya.) Nemcsak a Helikoni Közösség meghatározó alakjai és az erdélyiség általuk elgondolt változatai (esetenként fontosabb vitái) bontakoznak ki ezekben a fejezetekben, hanem organizatori szerepükön, alkotói pályájukon keresztül a Romániához csatolt területeken kiépülő magyar kulturális intézményrendszer és kapcsolati háló is kirajzolódik, ebből pedig a kisebbségi léthez való alkalmazkodás '20-as, '30-as évekbeli története, egyes küzdelmei, végző soron a viszonylagos önállóságért és a nemzeti-ségek békés együttéléséért folytatott harc kudarca politikai téren, és a sikeres értékkeremtő tevékenység kulturális téren. Ezt egészítik ki az irodalommal érintkező területekkel, a publicisztika, a képzőművészet és a vallás szerepével foglalkozó tanulmányok.

A lényegében történeti alapú kötetfelépítés, a gyökerekre való visszatekintés annál is inkább indokolt, hiszen a két háború közötti korszak ideológusai nagyon erősen építenek Erdély önállóságának történelmi-politikai hagyományaira, visszamenőleg is megteremtve a transzilvanizmus előzményeit. Ennek az utalásrendszernek a valós történelmi

alapjait foglalja össze rendkívül élvezetes, olvasmányos stílusban megírt tanulmányában Balázs Mihály. Az Erdélyi Fejedelemség korának, a nemzeti-ségi együttélés és vallási türelem eszméinek Trianon utáni fontosságára mutat Balázs Mihály azzal is, hogy a történelmi összefoglalást a két háború közötti időszak egy fontos történelemszemléleti vitájának kontextusába helyezi: Szekfű Gyula és Kós Károly Erdély-koncepcióját üt-

közteti egymással. A kérdésfelvetés annál is inkább releváns, mert egy, az egész kötet viszonylatában is középpontba kerülő problémára mutat rá: a csonka-magyarországi és az elcsatolt részekbe szoruló magyarság nézőpontjának eltérésére. A tanulmányosorozat egyik érdeme, hogy arra törekszik, hogy az anyaországi olvasót épp ennek az eltérésnek az okaival megismertesse, és a kérdést elsősorban nem a központ, hanem a „periféria”, azaz a romániai magyarság szempontjából közelítse meg. Ugyancsak az előzményekre is vonatkozik Boka László előszava, aki nemcsak a hagyományterem-

tés fontosságát emeli ki (ezt egyébként a kötet szinte minden írása újabb és újabb szempontokból világítja meg), hanem magának az erdélyi önállóságot hangsúlyozó transzilván ideológiának a 19. századi és századfordulós előzményeivel is foglalkozik.

Ezt követik a „párhuzamos életrajzok”, elsőként K. Lengyel Zsolt tanulmánya, aki Kós Károly és Reményik Sándor erdélyiség-koncepcióját hasonlítja össze, egyszersmind a két elképzelés (Kós megbékélésen, többnemzetiségű kulturális együttélésen alapuló, népi ihletésű felfogásának és Reményik sokkal radikálisabb eszméinek) lassú egymáshoz való közeledésére is rámutat. A szerző történet-szerű indíttatásának köszönhetően ez az írás elsősorban politika- és eszmetörténeti szempontból közelít, ahol a tárgyalt alkotóktól származó idézetek inkább az illusztráció szerepét töltik be. Itt érdemes közbevetni, hogy noha a kötet alapvetően a nem szakértő, érdeklődő, anyaországi olvasóra számít, természetesen az egyes írások közt elég nagy eltérések tapasztalhatók. Ebben K. Lengyel Zsolt jelenti az egyik végletet: az ő szövege egyértelműen szakmai közönséget megszólító tanulmány (míg a másik szélsőséget talán Markó Béla oldott stílusú, erősen személyes esszéje képviseli). Ezt követi Boka Lászlónak a Kuncz Aladárról, Szász Lászlónak a Bánffy Miklósról, Láng Gusztávnak pedig a Dsida Jenőről szóló írása. Mivel mindhárom szerző már monográfiát írt a tanulmány témáját adó alkotóról, érdekes megfigyelni, mennyire eltérő stratégiáját választják a bemutatásnak. Boka, továbbíve a bevezetőben a transzilvanizmus változatait, előzményeit, történetét összefoglaló, körképre törekvő tanulmányát, portrét rajzol Kunczról, az Erdélyben létrejövő új kulturális intézményrendszer kiépítésében játszott meghatározó szerepére helyezve a hangsúlyt, ezzel összefüggésben rámutatva, hogy a transzilvanizmus Kuncz által végiggondolt, egyetemességre törekvő változata hogyan jelentkezik a szerző szervezői, szerkesztői és értekezői tevékenységében. Szász inkább a korszakra koncentrálna, és Bánffyt ennek viszonylatában, egyfajta politika-, eszme- és hatástörténeti kontextusban helyezi el, a transzilvanizmust érő támadásokat, félreértéseket helyezve a középpontba, külön hangsúlyozva a kérdés hatvanas-hetvenes évekbeli recepcióját – annyira, hogy Bánffy alakja, alkotásai csak ezek fényében jelennek meg. Láng Gusztáv ellenkező logikát követ: Dsida alkotásain keresztül közelít a korhoz, élvezetes elemzések során mutatva ki, hogyan itat-

ja át a politikától egyébként idegenkedő költő világát is a kisebbségi lét tapasztalata, és mint a harmincas években pályára lépő fiatal nemzedék képviselőjére, az erdélyiség-eszme milyen változatai hatnak rá. A három tanulmány eltérő stratégiájához természetesen fontos hozzátenni, hogy ez szervesen következik az alkotók eltérő alkatából, pályafutásából: Kuncz fáradhatatlan és sok tekintetben önfeladó (az alkotót háttérbe szorító) szervezőtevékenységéből, européer szemléletmódjából, Bánffy nagyvonalú politikusi-kultúraszervezői-alkotói aktivitásából és Dsida befelé forduló, lírikusi érzékenységéből.

Ezt követi Filep Tamás Gusztáv írása az „urbánus transzilvanistákról”: Tabéry Gézáról, Kádár Imréről, Hunyadi Sándorról, Lakatos Imréről, Karácsony Benőről, Ligeti Ernőről, Molter Károlyról és Szenczei Lászlóról. Az idézőjel többszörösen is indokolt: egyrészt mert az erdélyi gondolkodásban nem volt jelen a harmincas évek anyaországi közéletét erősen tematizáló népi–urbánus ellentét, a fenti alkotók esetén szó sincs egységes nemzedéki fellépésről; másrészt mert a fenti alkotók viszonya a transzilvanizmus eszmerendszeréhez és intézményeihez elég laza, egyikük se tartozik a helikoni írók belsőbb köreibbe. Ugyanakkor ezt Filep Tamás sem állítja, hanem kérdésként veti fel, hogyan viszonyultak az említett szerzők a transzilvanizmushoz, és meggyőzően érvel amellett, hogy mindannyiuk életében, gondolkodásában jelen volt az erdélyiségnek ez a koncepciója, akár mint elfogadott, akár mint vitatott eszme. A tanulmány külön érdeme, hogy sikeresen mutat rá az anyaországi Erdély-kép aránytalanságára: a fejlett városi kultúrát háttérbe szorító, az erdélyiséget az archaizmus-sal, népiséggel azonosító téves elképzelésre.

A korszaknak ezt a portrék sorozatából kibontakozó képét egészíti ki először is a képzőművészeti kezdeményezésekkel foglalkozó rövid, de rendkívül informatív írás Murádin Jenő tollából. Ezt követi Vallasek Júlia a transzilván eszméknek a korszak napilapkultúrájában való megjelenéséről szóló átfogó tanulmánya, ami azért különösen érdekes, mert pont az irodalom és politika határterületére vonatkozik, ami a cenzúra és az intézményrendszer fokozatos kiépülése miatt amúgy is többszörösen összemosódik a korban. Ez az az írás, ami külön is felveti a korabeli román recepcióban megjelenő magyarságkép kérdését, ezzel új irányt nyitva meg a kutatásoknak. Végül Patócs Molnár Jánosnak az

(elsősorban a református) vallás hatásának, utalás-rendszerének jelenlétét vizsgáló tanulmánya következik, ami Gyimesi Évának azt a felvetését vizsgálja meg közelebbről, hogy mennyiben működik hitként, meggyőződésként a transzilvanizmus, illetve mennyiben merül fel ez vádként vele szemben. Ezt a gondolatmenetet egy szűk körű, de fontos kérdést körüljáró kutatás egészíti ki, amely arra próbál fényt deríteni az 1920–21-es és ’29–’32-es kritikus korszak református sajtójában megjelent prédikációk vizsgálatával, hogy a transzilvanizmus eszméi mennyire jutottak túl az értelmiségi körökön.

A két világháború közti korszak sok szerző által összerakott mozaikképét Balázs Imre József már említett írása folytatja, amely a transzilvanista eszméknek az államszocializmus alatti esélyeit, fennmaradását, továbbgondolását foglalja össze. A téma, összetettségéből következően rendkívül sokirányú megközelítést követel (és kap): a politika-, intézmény- és eszmetörténeti háttér nélkül aligha lenne érthető, miért nem kerülhetnek szóba, miért nem jelenhetnek meg a két háború között oly nagy hatást keltő szerzők és gondolatok egészen a hatvanas évek végéig, és milyen körülmények teszik újra felvethetővé ezeket a kérdéseket, újra kiadhatóvá a műveket, és hogyan helyeződnek át a hangsúlyok a transzilvanizmus értelmezésében. Ennek során Balázs Imre elsősorban a második Forrásmenedék termékeny újragondolását, illetve a nyolcvanas évek és a rendszerváltás körüli (Gyimesi

Éva kapcsán már említett) viták kérdését helyezi középpontba. Ezt a gondolatmenetet, mondhatni, folytatja Markó Béla írása, de immár sokkal személyesebben: saját költői és politikusi tapasztalataira, emlékeire is építve. A kettős kötődést azért is fontos kiemelni, mert az írás lehangsúlyosabb állítása épp a politikai és kulturális téren a rendszerváltás után kibontakozó Erdély-koncepciók eltérése. Az írás esszészzerűségének hatására itt némileg szétíródik a transzilvanizmus fogalma: míg a korábbi szerzők szinte mindegyike a fogalommeghatározásból (annak nehézségeiből és egy a pluralitást is éreztető ernyőfogalom létrehozásából) indult ki, addig Markónál mintha elhomályosulnának a „transzilvanizmus” határai. Ugyanakkor ez érthető abból a szempontból, hogy ez a fejezet épp a továbbértelmezés felé nyit, és az eszmerendszer újragondolásaira helyezi a hangsúlyt.

Végül érdemes a kötet adta összképből egy-két kérdést kiemelni. Mindenekelőtt a perspektíva Erdély-centrikusságát: akár a történelmi előzményeknek, akár az első világháború utáni időszaknak, akár az irodalmi kánonnak nem az anyaországi diskurzus felől való megközelítését. Ez először is lehetővé teszi, hogy ne egységgént, hanem sokféleséggént: válaszok, vélemények, eszmerendszerek hálózataként lássuk az erdélyiség-koncepciók változatait, alakulástörténetüket, másodsor pedig azt is, hogy miért és miben vitázik a transzilván ideológia a Horthy-rendszer Trianonra adott válaszával.

TURAI LAURA

Babics Imre: Dérkristályok Növekvő Sóhajából

Cédrus Művészeti Alapítvány, 2022

Babics Imre költészete nehezen helyezhető el a mai irodalmi kánonban. Minden irodalomelméleti aspektusból mellőzi és kivédi az időbeni elhelyeztettség-elhelyezhetőség pozícióját. Akár Bahtyin kronotoposz-elméletét, amely műfaj-poétikai alapegységgént tekint a tér-időre, akár a derridai „elkülönböződés” tér-idő koncepcióját vesszük viszonyítási alapul, azt láthatjuk, hogy leginkább egyfajta „visszateremtés” valósul meg, a jelenből az állandósult múltba és folyton változó jövőbe forgatja

bele alaptéziseit. A DNS „dérkristályait” vizsgálgatva fölfedezhetjük azt az ősi időbbe száguldó erőt, amely céltalanságában a természet dinamikáját átengedve magán kozmikus lélekrajzot vázol elénk: „a visszafajtott sóhajokkal / megközelített lényegét. Így.” „Önvisszateremtése” a DNS-molekuláig redukálódik, s az anyagot és az anyatermesztet is visszateremti egészen odáig, amíg lebomlik róla minden tárgyi, minden hétköznapi sallang: „A margaréta szirmai kisfiúk / s kislányok izzadt ujjai ér-

TURAI LAURA (1983) Kecskemét

zik és / – megsemmisülten – önfeledtség / részeivé alakulnak ők is.” Máshol: „hús-vér atomja, égi ten-ger / árnya szellememen. Megértem.”

Az alkaioszi strófa ősi tisztaságához fordul: az egész versfűzér *feltekercselt* négysorosok spirális, örökkévalóságba tartó szómágiája, akárcsak a *Tibeti Halottaskönyv* tizenhat méter hosszú papirusztekercse. Nem véletlen, hogy eddigi méltatói mind olyan fogalmakkal igyekeznek műfaji meghatározására, amelyek a grandiozitás érzetét sugallják: *gondolati eposz, elbeszélő költemény, világdráma* etc. Halmai Tamás ismertetőjében „madáchi látképhez” hasonlítja a kötetet, „archaikus teremtetéstörténetek”, „szellemtani eredők” és „öko-filozofikus civilizációkritika” ötvözeteként gondolva tovább. Nem lehet kozmikus távlatok nélkül olvasni, ugyanakkor természetes, hogy el-elakadunk magsűrűségű, az űrsemmit alapul vevő szókapcsolódásai folyamában. Ezt a verseskötetet értő módon nem lehet hagyományos értelemben „végigolvasni”. Spirális alaprajzán elindulva el-eltűnik előttünk az út. Ezek az igen intenzíven lételméleti ihletettségű sorok mind fölfelé, mind lefelé nyitottak, a semmiben forognak. Képtelenség megragadni az űrben cikázó csillagfényt, a nyalábokat próbáljuk csak elkapni, miközben: „Avarba száll le végül a lepke, ősz / párája mintás szárnyain, égi súly, / energiáját morzsoló – a / Semmibe készíti szép szelíden.”

Itt minden, ami megnyilvánul, „zuhan, de le nem hull” – mintha az ősrobbanás után volnánk, ahol Isten épp a háttérbe vonult, de azért kis atomokban adagolja a fényt, hogy el ne pusztuljunk. Ugyanakkor „belül van / az, mi valódi, örök sebeség”. A válaszokat nem találjuk meg a versben, csakis önmagunkban – tehát munkát, felelősséget és odafigyelést vár el. Mi sem áll távolabb a versbeszélőtől, mint a készen kapott, instant öröm, a szentimentalitás és a könnyedség. Már-már boszszantó bravúrossága a formát és megmunkálást illetően nem hagy rést, a lírai hang a mindentudás hangján szól, még akkor is, hogyha legtöbbször fájdalmas ez a tudás. Saját magát nem fényezi-csillagtatja, sőt, reménytelensége szívemarkoló. Mégis, ez a reménytelenség nem zárul önmagába, csak továbbörökítődik. Az örökítőanyag része a keserűség és a tisztánlátás. Itt az *érverés* és az *érvelés* egybecseng, vérünkbe válik a szó lüktetése. Az *univerzum-árvaság* szabadságában és létbevetettségében hangzik föl a szó. Ezt a szót az ősrémegéshez, a reszketéshez köti – lásd Weöres Sándor gala-

gonyáját – avagy Pilinszky kérését: („légy reszketésem öröme”). Ebben az esetben nem a korábbi költői hagyományhoz kapcsolódik a szerző, az univerzum-árvaságban egészen magába fordul, hogy megragadja a *pontnyi időt*. Azt a pontnyi időt, amely magából az *őslehetből* származik, s amely maga az *EGÉSZ* idő. Az univerzumban létezés azonban éppen arra mutat rá, hogy a teljesség valamennyi létező percepciójával, lüktetésének, rezonanciáinak legmélyéig ható figyelemmel élhető csak meg. Az *ősananyag, ősgyík, a krokodiltojás* itt nem a múlt, nem egy elveszett történelmi kor rekvizituma, hanem a jelenvalóság örök, önmagába visszatérő valósága: „Eldönti – végleg – hány krokodiltojás / kelhet ki korról korra, esetlegest / sugallva választás gyánánt a / lényeknek. Csak a Földön, itt s most.”

Ahogy a mélységet kiemeli sötétségéből, és átfordítja a hegycsúcsot völgygé, éppúgy fordítja: „csak a mély ürit fényt” – tudjuk meg.

Szintén a csúszómászók, a hullóvilág által üzen, kozmikus üzenete a lét köszöntése, ugyanakkor a világ állandó paradoxonának kifejeződése, amely nélkül a földi lét értelmezhetetlen. „Zsoltár szítál le vén viperára és / elrendeződve pikkelyein köszönt / egy létet, égbolt tisztaságút / s gyűlölettest ugyanakkor – és zeng.”

Egyik legmegrendítőbb strófája a kötetnek ez a pár sor, amelyben a kegyelem áradását érzük tetten az ontológiai abszurditás és az isteni tisztaság perspektívájában. A hulló-lét felvillanásai a személytelenséget is erősítik a versfolyamban, mely szintén központi elem, és egyben sajátos nyelvi stílust teremt. Az alkaioszi strófák által klasszikus, mégis szférákon túli, elemi részletességű, de az egység ígézetében létrejövő költészet Babics Imréé. A megtorpanás, amely sajátsága, nem ijedtségből vagy egyszerű ügyetlenségből fakad itt, hallgatása a mélytengeri bűvár hatalmas levegővétele a felszínre törés után. Ezek az erősen ontológiai irányultságú versek őslényekbe, vadállatokba és a legkülönbébb élőlényekbe sűrítik a létezés lényegét. Az ősmajom, a maláj tigris, a szarvasbika, a cethal, a gyík, a növényvilág korokon és tereken íveli át magát az időt. „Ember nélküli, de nem emberen túli” kozmoszban definiálódik a verstér. Tapasztalhatunk tehát némi metafizikán inneni embertelenséget, de ez az embertelenség nem társul nagyravágyással. Pusztán csak meghatározza önmagát, szembenéz reménytelen helyzetével, de ebben az észlelt és végleges re-

ménytelenységben is valamiképp a csillagok közt jár, vagy legalábbis feljűk húz.

Ahogy a fák „belső öröme” döntés nélkül a „földön átér”, s a cethal-sikolytól hangos az óceán, úgy szakad föl egy-egy visszatartatlan mondat a beszélőből: „Szeretni Istent, túl a hiten, de mást / nem tenni semmit, bőven elég.” Visszhangzik Szent Ágoston („Szeress és tégy, amit akarsz”), minden vallási pátoz nélkül.

Egyfajta tautologikus metaforika (pl. „majd beolvad a Fénybe fényük”) hatja át a sorokat, folytonosan megdolgoztatva az olvasót. Nem hagy helyet az üresjáratoknak, nem lélegezhetünk föl, amíg föl nem vállaljuk, vállunkra nem vesszük a teremtés és a teremtettség súlyát.

Időbenileg elhelyezhetetlen költészet ez: vannak szerzők, akik a létezés előttire, a létezésen túlira fókuszálnak, Babics Imre a létezés mindenkorai, spirális felépítettségű valóságára: „milyen halál / után a léleknek–, s ilyen volt / még *azelőtt*, de közöttte: ÉLET”. Tördeli és visszabontja a mondatot, a szót, de nem a tragikum, s nem is a végkifejlet felé tart. Egyensúlyozása a nyelv és a gondolatiság között olykor sajátos módon keveredik egyfajta távolságtartó iróniával: „s majomparádé / végül: a céltalan út nagy íve”. Ugyanakkor állandó bizonytalanságban vagyunk, jól értelmezzük-e, értelmezhetjük-e jól a sorokat. Akár egy szobrot körüljárva, ezek a lepattnó molekulák, a verssorok is mindig újabb perspektívát villanthatnak föl előttünk. Arra készlet, hogy újra és újra elolvassunk egy-egy strófát, izlelgessük, fontolgassuk „a megoldás kényszere nélkül”. Ehhez szükséges a tudat, hogy a versbeszélő maga nem bizonytalan. Inkább érezzük versnyelvében a profetikus, kinyilatkoztató hangvételt, amely nem hagy helyet a kétségnek. Betekintünk „a Sátán sarka alá”, beleszabolhatunk „lények lesújtó bűzébe”, az igen markáns képek különleges benső fegyelmet és kontrollt sejtetnek. Folytonos megfejtésre, állandó reflexióra ösztönöznek. Mert érezzük, hogy a szavak közötti szálak nem véletlenül szövődnek, nem holmi céltalan keszkezsaság egótól túlfűtött látomástöredékei ezek, hanem egy jól felépített világkép rejtélyes felvillanásai.

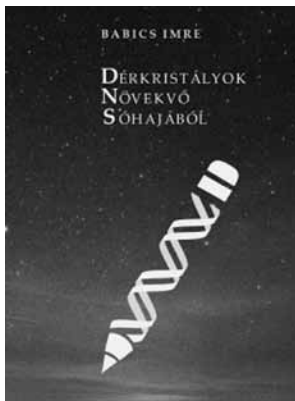
Babics Imre távol áll attól a manapság népszerű, a hétköznapi nagyszerűséget mímelő, a semmit-

mondás nagy ívű tehetségtelenségében pusztán saját nevével villogó szerzői attitűdtől. Nem akar népszerű lenni, nem keresi az olvasó kegyeit, szigorú logikán nyugvó elvrendszerben mozog, miközben *teszi azt, amit kell*. A szükségszerűség határozza meg a szavak mitikus összefüggésrendszerét. Leképezhetetlen, tudományon túli, metafizikus dimenziók követik egymást, állítás és tagadás a korszellemet sem megkerülve feszül egymásnak: „*elveszi azt, mit akar*». De már nem.” A személytelenység, a horizontok tágítása és a megszólítotttság összevegyül: „magad maradsz és / önmagadon vigyoroghat ajkad”; „Érdektelenné vált, mi gigászi.” A grammatika megbontásával és a személyek, valamint az alany és a tárgy fölcserélésével a beleytettséget szabadsága érvényesül.

Ezen túl maga a DNS-molekula versszakokra vetített spirális elrendeződésével egyfajta sajátos *mise en abyme* valósul meg. A cím maga meghatározó szereppel bír, és elidegeníthetetlen a versektől. Egyszerre utal a tudományos pontosságra, és nyit sejtelmes, metafizikus távlatot. A nyelvi játékok inkább keserű iróniát közvetítenek, mintha szándékosan csupaszítaná le a mondanivalót, s nem célja a humor, hanem fagyponthoz hűtött eszköze: „csak éhGomorra nyeldekel mind”.

A „kihűlt világ” magányából fájdalmasan dereng föl az elhagyatottság szólama: „Saját hazámban hogy sikerült magány / mélyére hullnom.” A leskelődés pozícióját választja, a távcső mögül figyelő csillagvizsgálóé: „sandán lapulva leskelődöm”.

A démoninak azonban nyugodtan szemébe néz: „– Már sohasem vered át személyem” – szögezi le. Majd a szabadulás pillanataiból egyenesen a szentség mezejére lépünk: „Szentség felé az út azonban / tűztövises, befejezhetetlen...” Ez a befejezhetetlenség a végtelen, a transzcendens felé nyitott lélek elköteleződése. A véges, földi célok egyébként is elkerülnek a költői én látókörét – pontosabban a végesből is mindig a végtelen felé tart –, még akkor is, hogyha legtöbbször azt érezzük, reflexióit nem engedi szabadon lebegni, megközelíthetetlenül feszülnek az űr-semmiben. A *növényisikoly* a növényi létbe kivetített jelzés, amelynek amplitúdóját, szándékát, okát nem ismerjük. Ahogy a legtöbb itt feltűnő alak-alakzat,

állati szereplő vagy épp fogalom is jelként, a teremtés sikolyaként értelmezhető.

A *Rossz* magában foglalja nemcsak a pokolbéli létezőt mint gonoszt, hanem a földi, tárgyi világ által elfoglalt holt teret is. A jelek egyúttal prófécia is, mint például mikor a természet és a technika erői ütköznek: „Mikor galambok – nem hederítve ránk – / drónokra csapnak, az lesz a jel.” Máshol a természet által az emberi s az állati attribútum olvad egybe: „Ha megtanul majd sírni a pávián, mindenki tudni fogja: lejárt időnk.” Érezzük, a jelek mögött kell olvasnunk, s ezek a jelek még pontosabb

fókusz igényelnek titokzatosságukban. Az igazság elrejtőzik, de latens módon jelen van minden teremtetett élőlényben: „Kagylóban Isten ujjhegye mocsan –„

Ebben a rendhagyó kötetben a tértől-időtől távolított sóhajok önnön részecskéikre, rezgéseikre rezonálva növekednek a teremtés paradoxonmítoszává. A klasszikus strófák közötti, fagyponthoz alatti csend dermeszti és hibernálja az üzenetet, amely a babicsi kódrendszer dinamikájában egyensúlyozva vár megfejtésünkre a halál utáni lét és az állandó újjászületés perspektívájában.

KNYIHÁR AMARILLA, Viszonylat II., 2022, olaj, vászon, 100x100 cm (fotó Sütő Róbert)